

VETENSKAP BILDNING TRADITION

AXESS

AXESS MAGASIN NR 2 MARS 2019 PRIS: 89:-

Lång väg till frihet

Per Wästberg om Sydafrika under och efter apartheid

KRÖNIKA

**SUSANNA
BIRGERSSON**

lovar att inte
gå i kloster.

TEMA

DANMARK

Det går bra
på andra
sidan bron.

SAMHÄLLE

TOMMY MÖLLER

om att det måste
gå fortare att få
en ny regering.

ÄNNU MERA BILDNING

BESÖK AXESS WEBSHOP

Är du bokälskare och Axessvän? Upptäck mer kunskap, bildning och tradition med Axess egen bokhandel på nätet. Här finns både vår egen bokproduktion av facklitteratur och äldre nummer av Axess Magasin.

Besök oss på www.axess.se/shop

AXESS shop
VETENSKAP BILDNING TRADITION

Nyhetstjänsten för företagsamma

www.fplus.se

Attacken mot energibolagens "monopolpriser"

Foto: Mostphotos

ELKRISEN De svenska industriföretagen har hamnat i storbråk med kraftbolagen om deras prissättning. Nätföretagen slår å sin sida larm om att nödvändiga investeringar i elnäten hotas och att elkrisen förvärras.

Läs mer i fPlus

Det här är fPlus

GRATIS

- ✚ **Morgonkoll:** Nyhetsbrevet som ger dig allt du behöver veta, i god tid före frukost.
- ✚ **fPlus Politik:** Nyhetsbrevet som följer, förklarar och fördjupar politiken.
- ✚ **Appen:** Få reda på det senaste direkt när det händer.
- ✚ **fPlus.se:** Nyheter dygnet runt.

KOM IGÅNG IDAG: om.fplus.se

Foto: Andy Wong/TT

AI-gurun varnar: Om inget görs tar Kina över

Sverige riskerar att hamna i AI-bakvattnet. Det menar Tieto-chefen och australiensisk-tyska forskaren Christian Guttman som i en fPlus-intervju berättar om Kinas storskaliga satsningar.

Läs mer i fPlus

**Fyra tecken på att
lågkonjunkturen
är runt hörnet**

**Därför kan elbils-
boomen stanna upp**

**Så driver Skatte-
verket företagare
i konkurs**

**Säkerhetsexpert:
Många myndigheter
usla på säkerhet**

Läs mer i fPlus

✚ **Tusentals nyhets-
källor i ett svep**

✚ **Våra journalister
hårdbevakar närings-
liv och politik**

✚ **Skräddarsy ditt
nyhetsflöde**

f står för
företagsamheten
i fokus, och för en
publicistisk ambi-
tion om att förklara,
förnya och fördjupa
nyhetsflödet.

Därför kan staten ta 1 000 procent i påminnelseavgift

Statliga verksamheter ligger i en helt egen klass när det gäller förseningsavgifter. Ibland tio gånger den lagstadgade summan som företag kan ta ut. Det är ett system som till och med Skatteverket protesterar mot.

Läs mer i fPlus

Foto: Johan Norberg

Johan Norberg: Kasta Oxfams rapport i papperskorgen

De rika blir rikare OCH de fattiga blir rikare - men de fattiga blir det snabbare än de rika. Räkna bara inte med att det någonsin kommer tillfredsställa dem som hatar rikedom mer än de hatar fattigdom, skriver Johan Norberg i en krönika.

Läs mer i fPlus

Det finns många språk att förlora

PJ Anders Linder

Vi håller medelfart på medelvägen, men bara som ett statistiskt medelvärde. I svensk politik tar man antingen årets hetaste modell och bränner iväg mot okända mål i 180 knutar eller så segar man sig fram på vägrenen i lägsta möjliga fart. Att hålla väl anpassad hastighet efter en stunds noggrann kartläsning? Sådant är för bilister.

Tag kravet på kunskaper i svenska för den som vill bli svensk medborgare. Denna självklarhet slog ned som en bomb när den lanserades av Folkpartiet inför 2002 års riksdagsval och nu, snart två decennier (!) senare, ska den bli verklighet. Medborgarskap ska förutsätta "ett godkänt prov" i svenska, meddelas i såväl Jök som regeringsförklaring. Hur högt kommer ribban att ligga? Där har jag som luttrad betraktare mina farhågor, men det är för dagen en annan historia.

ISTÄLLET VÄLJER JAG ATT se en liten ljuspunkt i detta senkomna men angelägna erkännande av det gemensamma språkets betydelse. Grundslaget måste ändå vara att de som vill komma ombord och ta ansvar för skutan har möjlighet att förstå och ta ställning till förslag och rentav ta aktiv del i diskussionen. Medborgare behöver kunna resonera med varandra.

Goda möjligheter till kommunikation innebär inte alltid att samtal blir av, men de är en förutsättning för dialog och ligger i både den enskildes och samhällets intresse. Lika välkommet som det är med språkkravet, lika ovälkommet är det därför med alla nyheter om svenskarnas svårigheter inte bara med främmande språk utan också sitt eget.

Från högskolan kommer bekymrade signaler om att många nya studenter även i humanistiska ämnen har svårt att uttrycka sig begripligt i skrift, vilket får en att undra hur det står till bland nybörjare i andra, mindre språkligt inriktade ämnen, för att inte tala om hur läget kan vara bland dem som inte söker sig till högskolan överhuvudtaget. Samtidigt varnar Lärarnas riksförbund för "de moderna språkens kris". Spel och

populärkultur ger skjuts åt engelskan, i alla fall på viss praktisk nivå, men från övriga fronter duggar larmrapporterna tätt.

REDAN PÅ HÖGSTADIET väljer många elever bort språk utöver engelskan och på gymnasiet är det en ytterst liten andel som verkligen fördjupar sig. Man läser de kurser som ger meritvärde när man söker högskoleplats – men ogärna mer – och vad man får lära sig varierar väldigt. En del kan. Men "vissa som har godkänt gymnasiebetyg i franska har väldigt litet ordförråd [...] De kan inte grundläggande ord och grammatik, som till exempel färgernas namn eller räkneord", säger en universitetslektor till SvD (22/7 -17). Nyrekryteringen av språklärare kan inte på långa vägar matcha pensionsavgångarna.

Läget är särskilt bekymmersamt för tyskan. För 25 år sedan studerade 38 procent av niorna tyska; 2017 var andelen nere i ynka 18 procent. På gymnasiet smälter skaran samman som schwarzwalddårta i solsken. En långt större andel av danska och norska gymnasister läser tyska. Det här blir ett allt större aber för Sverige. Tyskland är inte bara ett grannland utan vår största handelspartner och allting tyder på att Tysklands tyngd inom Europasamarbetet kommer att öka. Att svenskar är skapliga på engelska må ge en viss tröst, men engelskan står mycket starkare i Sverige än i Tyskland och vill man få förståelse på djupet för ett annat land är språket ett nödvändigt redskap.

DET HELA RÖR SIG också om mycket mer än utelivna affärer. Det är inte bara storsamhället utan i högsta grad enskilda människor som går miste om något när språkvärlden begränsas. Språk är oupplösligt förbundet med kultur och att lära sig språk är att skaffa sig successivt allt större tillgång till nya kretsar av idéer och erfarenheter; det är att få en föreställning om andras minnen och sätt att se på tillvaron och öppnar för en kommunikation som kan gå djupare än den rent bokstavliga.

"Språk" i denna bemärkelse är överhuvudta-

Kung Gösta.

FOTO: GETTY IMAGES

”När många har kunskap om svensk historia kan man jämföra en chef med Gustav Vasa och frammana en bild inte bara av skägg och hosor utan också av beslutsamhet, stränghet och bister formuleringsförmåga: med två ord målar man en hel karaktär.”

get något större än det vi brukar ha i åtanke. Det rör sig förstås om tyska, persiska, japanska och så vidare, men det gäller även vårt eget förflutna. Kan vi umgås någorlunda otvunget med vårt eget modersmål, som det talades och skrevs för 100 eller 200 år sedan? Förmår vi behålla kontakten med dem som kom före oss?

Språkförlust kan handla om orden, men det kan också gälla det som orden betecknar: föremål, gärningar och gestalter som tynar bort ur en gemensam referensram och blir obegripligheter för allt fler.

NÄR MÅNGA HAR kunskap om svensk historia kan man jämföra en chef med Gustav Vasa och frammana en bild inte främst av skägg och hosor utan av beslutsamhet, stränghet och bister formuleringskonst: med två ord målar man en hel karaktär.

När människor är bekanta med romartidens giganter kan man skapa muntert eller sammanbitet samförstånd med både landsmän och främlingar genom att nämna ett enda associationsrikt namn: Caesar, Cicero, Caligula.

Allra mest kraftfull i vår del av världen är förstås den bibliska historien. En Maria, en Judas, en David – från fattigkvarter i Brasilien till burgna förstäder i Berlin förstår man omedelbart vad det rör sig om. Repliker, rollfigurer och altartavlor blir begripliga. Tillsammans har man del i något med väldig räckvidd i rum och tid. Ja, ifall man nu har fått lära sig det. Har man däremot vuxit upp i en nuberusad värld där historiens kungar detro- niserats, de stora romarna betraktas som hopp- löst omoderna och den bibliska historien avfärdas som osund religiös propaganda blir man däremot utan detta gemensamma språk. Också.

PJ Anders Lindh

Krönikor Susanna Birgersson vill inte gå i kloster 10

Annika Borg ställer den svåra frågan om krig 10

Politik Tommy Möller är missnöjd med hur svenska regeringar bildas 12

Ukraina Piotr Wawrzeniuk om den nya enade ortodoxa kyrkan i Ukraina 14

Rättsväsende Daniel Bergström ställer frågan om domarnas ideologiska ståndpunkter 16

Italien Anna Brodow Inzaina plockar sopor på Roms gator **18**

Ikorthet Jerusalemfarare. Churchill. 19

Per Wästberg minns hur Sydafrika återföddes 20

Joje Olsson granskar förföljelserna av Kinas kristna 28

Sebastian Andersson vill värna även om det modernistiska arvet.

Det danska samhället präglas av pluralism och förståelse för människor som går sin egen väg. Men också av en konformism i synen på det goda livet.

Av Svend Dahl

Varför har Sverige och Danmark gått skilda politiska och kulturella vägar?

Förklaringen ligger i ländernas olikartade historia och i de skilda mentaliteter den har gett upphov till. **Av Lennart Berntson**

Danmark blomstrar och ligger högt på lyckoindex. De goda tiderna ser ut att bestå. **Av Anders Olshov**

Danska insatser mot våldsbejakande extremism ligger långt före Sveriges.

Insatserna samordnas både bredare och djupare. **Av Magnus Ranstorp**

Nedskärningarna på Dansk Radio har beskrivits som en katastrof i svenska medier. I Danmark ser man lugnare på saken. **Av Ann-Sofie Dahl**

”

*Det finns skäl att
befara att biskop
Brasks ande
kommer att vila
tungt över nästa
valrörelse.*

Tommy Möller, sid 14

58 TRADITION

Alfred Sjödin om Charles Péguy.

62 CIVILISATION

- Litteratur* Anne Schumacher läser Simon Strauss 62
Konst Hillevi Hellberg tittar på Fernand Khnopff 64
Resebrev Charlotta E Lindell besöker litteraturens Edinburgh 66
Religion Per Bauhn läser Mose Apelblats och Salomon Schulmans brev 68
Litteratur Tommy Olofsson läser Seamus Heaney 69
Museer Ulf Wickbom om de privata konsthallarna 70
Krönika MarieLouise Samuelsson ogillar konstlade känslor 71
I korthet Jakob Sjövall läser guideböcker 71

72 RECENSIONER

- Håkan Lindgren avspisar kränkta känslor 73
Håkan Arvidsson hyllar Hannibal 77
Ylva Herholz prövar det gammalmodiga 80
Ulla Gudmundson belyser en stor själ 82
Jonas Elvander läsar upp Marx 84
Arvid Åhlund erkänner identiteten 86
Alfred Sjödin läser sig högerut 89
Eli Göndör tar emot hemvändare 91
Maxim Grigoriev dokumenterar exportsuccé 93
Mats Wiklund dansar till tidens musik 96

98 I VÅR TID

Bengt Ohlsson grinar illa åt liberala lipsillar.

AXESS

Axess Magasin är en tidskrift inom humaniora och samhällsvetenskap och utges av Axess Publishing AB.

Chefredaktör och vd:

PJ Anders Linder

Redaktörer: David Andersson,
Jan Söderqvist och Mats Wiklund

Redaktionssekreterare:

Katarina O'Nils Franke

Vik. redaktionssekreterare:

Marcus Nilsen

Redaktionsråd: Louise Belfrage,
Peter Elmlund, Thomas Gür, Peter

Luthersson och Nathan Shachar

Korrektur: Catharina Lewenhaupt

Layout: Petter Carnhagen
och Maria Haack

Bildredaktör: Maria Haack

Ansvarig utgivare: Peter Elmlund

Nästa nummer: 9 april 2019

Annonser: redaktionen@axess.se

Material: Redaktionen tar inte
ansvar för insänt obeställt material.

Material insänt till Axess kan lagras
och publiceras elektroniskt.

Ekonomiansvarig: Inger Berg

Postadress: Jakobsbergsgatan 2, 5 tr.
111 44 Stockholm

E-post: redaktionen@axess.se

Telefon: 08-788 50 50

Omslagsbild: Alamy

Vinjetbilder: Johan Patricny

Porträtteckningar: Johan Patricny

Villkor och personuppgifter:

www.axess.se

Prenumerationsärenden:

Helår 9 nummer: 689 kr.

Kontakta Pressdata: tfn 08-799 63 31

e-post: axess@pressdata.se

Typsnitt: Freight (Display,
Sans, Text & Big), Archer

ISSN: 1651-0941

Repro och tryck: Allduplo

Sebastian Andersson
Frilansande skribent
och kommunikatör bosatt i Paris

Håkan Arvidsson
Historiker och författare

Per Bauhn
Professor i praktisk filosofi
vid Linnéuniversitetet

Louise Belfrage
Internationell rådgivare
vid Axel och Margaret
Ax:son Johnsons stiftelse

Daniel Bergström
Tingsfiskal och frilansskribent

Lennart Berntson
Lektor i statsvetenskap
vid Roskilde universitet

Susanna Birgersson
Fristående skribent

Annika Borg
Teologie doktor och skribent

Anna Brodow Inzaina
Fil dr i konstvetenskap
och vetenskaplig redaktör
för Stockholmia essä

Svend Dahl
Redaktionschef på
Liberala Nyhetsbyrån

Ann-Sofie Dahl
Docent i internationell politik
och bosatt i Köpenhamn

Jonas Elvander
Kritiker och utrikesredaktör
i *Flamman*

Maxim Grigoriev
Författare och skribent

Ulla Gudmundson
Skribent och diplomat

Eli Göndör
Fil dr i islamologi, leder
Timbros integrationsprogram:
Majoritet och mångkultur

Hillevi Hellberg
Skribent och översättare

Ylva Herholz
Journalist och författare

Charlotta E Lindell
Journalist

Håkan Lindgren
Frilansskribent

Tommy Möller
Professor i statsvetenskap
vid Stockholms universitet

Bengt Ohlsson
Journalist och författare

Tommy Olofsson
Författare och professor
emeritus i kreativt skrivande

Anders Olshov
Grundare och chef
för tankesmedjan
Intelligence Watch

Jojje Olsson
Journalist och författare

Magnus Ranstorp
Forskningsledare för
Centrum för assymetriska
hot och terrorismstudier
vid Försvarshögskolan

MarieLouise Samuelsson
Journalist och författare

Anne Schumacher
Doktorand i tyska vid
Göteborgs universitet

Alfred Sjödin
Fil dr i litteraturvetenskap
vid Lunds universitet

Jakob Sjövall
Statsvetare

Patrik Strömer
Generalsekreterare i Svenska
snustillverkarföreningen

Piotr Wawrzyniuk
Lektor vid institutionen för
historia och samtidshistoria
på Södertörns högskola

Ulf Wickbom
Journalist

Mats Wiklund
Redaktör i *Axess*

Per Wästberg
Ledamot i Svenska Akademien

Arvid Åhlund
Journalist och kritiker

Från Axess nr 1/19

FOTO: ALAMY

Arvet förs vidare

”Quadratisch. Praktisch. Gut.” Det framstår som en logiskt oantastlig utsaga. Något är kvadratisk, alltså är det praktiskt, alltså är det bra.

Nu hade det kunnat vara en generell instruktion för hur föreskrifterna enligt DIN – Deutsches Institut für Normung – ska tolkas, men det är alltså chokladkakorna från Ritter Sport som marknadsförs på detta vis. Det framstår som väldigt tyskt.

Å ena sidan har vi ett land av diktare och tänkare som lade grunden för romantik i konst och kultur, å andra sidan den materiella effektiviteten. Ett evigt Vorsprung durch Technik som kan förstås på alla språk.

Det är vanskligt att göra sig till uttolkare av vad den svenska bilden av Tyskland är. Men en gissning är att ”mysigt och varmt” inte är de adjektiv vi tänker på, även om en hel del kan uppskatta den oängliga stadskulturen i Friedrichshain och Prenzlauer Berg, de hippa stadsdelarna i Berlin.

När Per Tryding och Simon Westberg tar sig an den sociala marknadsekonomi i tysk tappning (Axess 1/2019), så blir fokus enskilda människors handlingsutrymme och normernas betydelse. Sparsamheten är påfallande närvarande. Försiktigheten, gnetandet, den fasta marken, inte stora nyemissioner eller fientliga övertaganden. En sorts hobbit-kapitalism med livskraft långt in i det tjugoförsta århundradet, där statens uppgift blir att stötta och skapa ordning, inte intervensera. *Keine Experimente* som det hette under Adenauer.

OCH VISST ÄR DET imponerande att Tyskland både levererat ett Wirtschaftswunder efter andra världskriget, klarat av en återförening med DDR och därefter agerat stöttepelare åt finansiellt mindre ansvariga länder inom eurozonen.

Ändå är det de moraliska perspektiven som är mest fascinerade i Axess Tysklandstema. Thomas Steinfeld beskriver väl hur Merkel pragmatiskt navigerat med en kombination av uttröttningsmetod och moralisk resning. Och hos PM Nilsson är det förutom geopolitiken, de uppenbara likheterna mellan Sverige och Tyskland som

framträder; vardagskulturellt och affärsmässigt är vi nog rätt lika – pålitlighet och leveransförmåga är kännetecken.

Ändå är det som att något saknas. I de flesta europeiska länder är framtiden just nu osäker, politiken splittrad och polariserande. Under tidigare kriser har känslan ändå varit att det nog ordnar sig eller som under kalla kriget eller Baader Meinhofs terror att det helt enkelt bara måste ordna sig eftersom alternativet inte går att föreställa sig.

Men nu då? Även om Tyskland utan tvekan har påmint sig självt om skulden efter andra världskriget och tycks ha en stabil ekonomisk situation, är det ingen garanti för att så kommer att ske med motsvarande styrka i framtiden.

DET ÄR ETT FAKTUM att tiden kommer att bleka ur minnet av Förintelsen och nazismen. När inga människor längre lever som med egna ögon har sett det som hände, då är det historia. Och hur länge ska unga generationer tyskar stå ut med den historiska skulden när det inte längre är de själva, föräldrarna eller farföräldrarna som var de skyldiga? Hur långt tillbaka sträcker sig en kollektiv arvsynd?

Vi kan ändå vara övertygade om att Tyskland kommer att bli påmint under lång tid framöver i det fall att historien annars skulle riskera att glömmas bort. Som Robert Nozick skriver i en essä i *The Examined Life* så blir mänskligheten aldrig densamma igen efter Förintelsen, helt enkelt för att vi bär på insikten om vad vi kan vara kapabla till. Den svenska undfallenheten framstår som klandervärd, men ändå jämförelsevis oskyldig.

En helt annan tanke: Fotbollen! I den kontrafaktiska historien inträffar aldrig Das Wunder von Bern och det blir favoriterna Ungern som vinner VM-guld 1954. Västtyskland finns kvar, men utan den nyvunna nationella stoltheten. Vad hade hänt då? Fortsatt missnöje, inga ekonomiska framgångar? Nu vet vi hur det blev; världsmästare även 1974, 1990 och 2014 och finaler 1982, 1986 och 2002. Industrialismen och fotbollen har engelskt ursprung, men det är Tyskland som för arvet vidare. Bättre än att bygga imperier eller sluta sig inåt.

Patrik Strömer

Krönikor

Absolutismens
lockelser

Att gå i kloster är lätt. Nej, det är förstås inte alls lätt. Det är definitivt självförne-kelse, en livslång försakelse av självbestämmande, ägande, familj och romantik. Det är storslaget, svindlande och obegripligt att det finns människor som av fri vilja låter klosterporten slå igen bakom sig. Ändå är det lätt. För den som verkligen vill leva ett liv präglad av regelbundet andaktsliv, självutgivande kärlek och tjänande, för den som inte vill vara ett ständigt rov för erotiska och materiella begär, kan klosterlivet paradoxalt nog innebära frihet. Frihet att ständigt slippa välja – och

frihet att slippa misslyckas välja det man djupast sett vill.

LOCKELSEN, man kan känna den själv, lockelsen i det radikala, det absoluta, det oåterkalleliga, det kompromisslösa, det avskilda.

Förlåt en halsbrytande association, men det är detta jag tänker på när jag läser om människor som avsagt sig all närvaro på sociala medier. En gång var de där, upptagna av att jaga bekräftelse, av att räkna likes, av att läxa upp meningsmotståndare och meddela omvärlden sina reaktioner på idiotiska nyheter de läst och idiotiska människor de mött. Sen raderade de sina

Gör om systemet

12 Regeringsbildningen visade på stora demokratiska brister. Systemet måste göras om.

Ny kyrka i gammal strid

14 Bildandet av en ny förenad ukrainsk ortodox kyrka i Ukraina blir en politisk utmaning för Moskva.

Vill vi ha det som i USA?

16 Rättsstat och demokrati kan stå i motsatsställning till varandra. I USA tas hänsyn till domares ideologi för att ge demokratin inflytande över domstolarna.

Det fungerar inte

18 Roms gator svämmas över av sopor. Folket litar inte på systemet och frågan är hur långt den nya populistregeringens reformagenda bär.

I korthet

19 Jerusalemfarare. Churchill.

Krig och fred

ELIS JANSSON 8.11 1915. Akvarellmålningens signatur är gjord i blått och med en mycket finspetsig pensel. Tavlan fann jag i en secondhandbutik och den fångade genast min blick och mina tankar. Motivet kändes vagt bekant. Var det Jerusalem? Nej, bergen i bakgrunden var för många och för gröna. Fast minareten och den gamla stadsmuren, och ett tak där borta i bakgrunden, skulle ändå kunna vara placerade i den heliga staden. Var det den Elis Jansson blickade ned på? Eller befann han sig i Marocko? Någonstans i Europa? En sak var åtminstone ställt utom allt rimligt tvivel, tänkte jag när jag hakade ned tavlan från spiken: Året då konstnären skapade sin detaljrika målning var 1915. Och det var inte vilket år som helst.

År 1915 pågick första världskriget och folkmordet, Seyfo, i Osmanska riket. Men det och andra stora riken skulle snart fal-

la. Dramatiska händelser präglade världsrapporteringen. Satt Elis Jansson någonstans i Europa eller Mellanöstern, vars kartor snart skulle ritas om, och målade, med kriget någonstans i närheten? Här i Sverige lade vi om Gotlandsbåtarnas rutt så de inte skulle köra på minor. Synen på krig handlade då ofta om ära, till och med de kristna teologerna var krigshetsande. Men inte alla och efter första världskriget skedde teologiska omvälvningar, några av dem stod den reformerte teologen Karl Barth för.

ÅR 1915 HÄNDE sådant som förändrade människans kurs i världsalltet. Sigmund Freud utvecklade sin teori om att en del händelser vi erfar som barn är för smärtsamma och ångestskapande att tala om och få upp till ytan, dessa skeenden förtränger vi istället och stuvlar undan i våra undermedvetna. Albert Einstein presen-

konton och började leva istället. Livet blev rent, tyst, tråkigt – och sedan kreativt och kärleksfyllt. Lite som när man går i kloster.

Jag vill också radera mina konton. Tänk att kunna se en solig glänta utan att fundera på passande bildtext för en Facebookuppdatering. Tänk att få gömma bilden i sitt hjärta och bara låta den vara där. Först svårt förstås, fattigt och ensamt. Sedan, tänker jag mig, skulle tillvarons textur sakta börja framträda. När bakgrundsbruset stängts av skulle livets dova rytmer

Men jag ska vara kvar. Jag ska inte gå i kloster.

kunna höras, sötman och saltan smakas när det ständiga småätandet på sociala medier upphört. Jag skulle bli en mer närvarande mamma, en bättre beläst skribent, jag skulle sova mer, springa längre, köpa fina pennor och börja skriva riktiga brev.

Men jag ska vara kvar. Jag ska inte gå i kloster. Jag ska inte avskärma mig. Just nu pågår en stor del av samtiden på sociala medier, och jag vill gärna vara med, påverka och låta mig påverkas. Däremot behöver jag ständigt påminna mig om vem jag vill vara och hur jag vill bete mig, också där,

ja, särskilt där. På sätt och vis svårare eftersom sociala medier är ett universum som belönar indignation och arrogans, på sätt och vis enklare eftersom ingen reaktion är omedelbar. Den harmsna rodnaden syns inte, det föraktfulla skrattet hörs inte, det finns tid att besinna sig och möjlighet välja en annan reaktion.

I DEN FYSISKA världen vill jag vara en person som lyssnar mer än jag pratar, som uttrycker uppskattning för det som är värt uppskattning. Nyfiken och varm, sann, uppmuntrande och överseende. Det bör således också vara min digitala målbild.

Att bottna och hålla fast i sitt jag, trots att man står mitt i den brusande flod som är samtiden. Att orka stå kvar men våga dras med.

Det har blivit allra högsta mode att högljutt deklarerat att man fattat det moraliska beslutet att inte flyga mer. Inte inrikes, inte utrikes, inte för jobb, inte för nöje. Total avhållsamhet. Jag håller det för osannolikt att flygcelibatet utvecklas till någon global massrörelse som gör någon verklig skillnad för klimatet, varför agerandet framförallt handlar om enskilda individers samveten och självbilder. Gott så, men jag saknar ett mer balanserat förhållningssätt, ett där det visst kan vara rätt att ta flyget hem från konferensen, för att hinna prata lite med sina barn och kunna hjälpa till med nattningen – fast utan att man för den

sakens skull måste flyga kors och tvärs över halva jordklotet så fort det är ledig långhelg. Om man vill vara ett föredöme, och det är ju så man möjligen kan bidra till förändring, gissar jag att moderation framstår som mer tilltalande än askes.

Men där absolutismen gör mest skada är sannolikt inom politiken. Ren, renare, renast. I åtta år har sju partier tävlat om det mest nitiska avståndstagandet gentemot det åttonde. Resultatet ser vi nu: en regering som ska driva en politik den inte tror på och få väljare efterfrågar.

Det kategoriska och kompromisslösa, det är inte det som är svårt. ✨

Av Susanna Birgersson

terar den så kallade allmänna relativitetsteorin, tio år efter lanseringen av den första delen av teorin med formeln $E=mc^2$. Freud och Einstein ska senare komma att brevväxla om fredens möjlighet. De båda giganternas djupgående existentiella fråga var: Varför krig? Men det sker på 1930-talet.

I VÅR TID behöver frågan om krig ställas oftare. I svensk offentlighet är spörsmålen om det egna landets möjligheter att försvara sig mot angrepp av skilda slag

I vår tid behöver frågan om krig ställas oftare.

nästan borta från agendan. På ett initierat och skakande vis belyses detta faktum i en nyutkommen antologi, Säkerhetspolitik för en ny regering, från tankesmedjan Frivärld. Katarina Tracz, chef för Frivärld, beskriver hur det svalnande intresset för säkerhetsfrågor i kombination med

en tilltagande allvarig situation i närområdet och omvärld formuleras som ett ”nytt normalläge”. I själva verket är denna smygande normaliseringsprocess förrädisk – och farlig. Analytikern och experten Annika Nordgren Christensen påpekar att Sverige har en historia av att inte slarva i försvarsfrågan. Den påminnelsen är ytterst angelägen.

För vår samtid präglas av känslbaserade utspel, medierapporteringar och beslut. Vi översköjs av mjuka frågor och infallsvinklar baserade på mjuka värden, företeelser som på många sätt, i grunden, är grädden på moset i en samhällsstrukturer. Vi är ganska, om inte helt, ensamma i världen om att negligera statens kärnuppgifter. Varför krig? Frågan behöver inte enbart upp på agendan, utan tränga in i en sövd befolkningens öron och medvetande, in i varje hem och hus.

EN BEFOLKNING kan inte tillåta att beslutsfattare slarvar i försvars- och säkerhetsfrågorna.

Ett år som 1915 är inte långt borta, varken i tid eller i mänskligt eller staters

beteenden. En dag när jag ser på min nyinköpta tavla upptäcker jag att det är något med skuggorna. De är för stora och ur ett perspektiv, när jag tittar från det ena hållet, hotande. Kanske fanns Elis Jansson ändå på plats någonstans där kriget var i närheten och fångade dess skugga. ✨

Av Annika Borg

Till slut gick det
– men tid tog det..

FOTO: JESSICA GOW/TT

POLITIK

Gör om systemet

Regeringsbildningen visade inte att demokratin fungerade. Tvärtom. Nu måste en översyn av regelverket ske, skriver **Tommy Möller**.

ETT NATURLIGT AVSTAMP för den som vill förstå resultatet av den segdragna process som ledde fram till en ny regering är valkvällen. När det står klart att de röd-gröna partierna har ett mandat mer än de partier som på den tiden var en allians framträder Stefan Löfven på sitt partis valvaka. Han håller han ett ideologiskt laddat tal. Vikten av att stå upp för demokratin betonas.

Partiet med nazistiska rötter måste hållas borta från inflytande.

Vad han gjorde var att tala direkt till centerledaren Annie Lööf. Under valrörelsen hade Socialdemokraterna talat tyst om Sverigedemokraternas nazistiska rötter och ord som fascism och rasism användes sparsmakat. Partiledningen hade nämligen upptäckt att sådana argu-

ment inte imponerade på de LO-medlemmar som gått till Sverigedemokraterna eller var på väg att göra det. Men nu när den andra rondan började i kampen om regeringsmakten skulle det visa sig att argumentet fungerade. När Lööf och Liberalernas ledare Jan Björklund den 14 november avgav sina röstförklaringar till varför man inte kunde släppa fram Ulf Kristersson förstod nog de flesta hur det skulle sluta. Vad det handlade om var ingenting mindre än att rädda demokratin, klargjordes det. Hur backar man från ett sådant argument?

Därefter handlade det egentligen bara om prislappen för att släppa fram Löfven.

Vad kunde Socialdemokraterna erbjuda? En hel del, visade sig till slut.

Visst, beskrivningen bär måhända drag av efterhandskonstruktion, och utgången var ju fortsatt oviss ända fram till slutet eftersom det inom Centerpartiet och Liberalerna fanns delade meningar om vägvalet. Icke desto mindre är dessa båda partiers djupt rotade aversion mot Sverigede-

statsministeromröstning efter ett val. Är det verkligen en bra idé eftersom det – som i detta fall – kan saknas en alternativ regeringsbildare som kan träda till? Två statsministeromröstningar vars utgång var givna på förhand genomfördes. Vad var det om inte politisk teater? Om det bara fanns två omröstningar innan extraval utlyses skulle det omedelbart innebära ett skarpt

processen och dess utfall kommer med stor sannolikhet att vara formerande för svensk politik för lång tid framåt. I ett ”formativt moment” uppkommer ett handlingsutrymme för politiska aktörer. Det sker i anslutning till kriser när de politiska institutionerna visar sig vara dysfunktionella. Så vad väntar? Hur ser det nya politiska landskapet ut?

Till att börja med är i praktiken den blockpolitik som varit utmärkande för svensk politik i ett halvt århundrade avskaffad i och med 73-punktsprogrammet. Det finns en inbyggd logik som kan framtvinga ett betydligt närmare samarbete mellan regeringen och de båda borgerliga stödpartierna jämfört med hur det var för Vänsterpartiet under förra mandatperioden. Det fanns inget parti till vänster som kunde kritisera Vänsterpartiet för att det inte fick ut tillräckligt mycket av samarbetet. Tvärtom klagade ju Vänsterpartiets egna företrädare på att regeringen inte gick tillräckligt långt i viktiga frågor. Men så kan knappast Centern och Liberalerna göra ostraffat. Det skulle ju visa just det som Moderater och Kristdemokrater varnat för: att det inte går att bedriva borgerlig politik med Socialdemokraterna. Stödpartierna har således behov av att få – och framförallt visa upp – politiska framgångar. Det innebär att de är kringskurna som oppositionspartier, som de själva gör anspråk på att fortfarande vara.

Vad betyder det att blockpolitiken är upphävd? Det är viktigt att påpeka att den ordning som gällt sedan enkammarriksdagens införande, med två regeringsalternativ som alternerat vid makten, har varit demokratiskt betydelsefull. Det har nämligen inneburit att väljarna har haft inflytande över regeringsbildningen.

HUR BLIR DET med den saken nu? Och hur kommer ansvarsutkrävandet att fungera i vad som i värsta fall riskerar att vara en parlamentarisk kökenmödding? Vilket ansvar för den förda politiken kommer att kunna >>

Att karakterisera regeringsbildningen som lyckad är att beträda gränslandet till intellektuell kollaps.

mokraterna huvudförklaringen till att det slutade som det gjorde. Moderaterna förstod nog aldrig den vidare innebörden av denna så kallade ”värderingskamp”.

DET HAR SAGTS att den process som slutligen resulterade i en ny regering visade att det politiska systemet – det konstitutionella regelverket, partierna et cetera – fungerade väl. Vi fick ju trots allt en regering, demokrati tar tid, och måste få göra det. Regeringsbildningen ses som ett bevis på att svensk demokrati står stark.

Processen tog dock väldigt lång tid. Fyra månader med övergångsregering gjorde att en lång rad ärenden blev liggande och att beslut av varierande dignitet sköts upp. Partiernas fastlåsta positioner i regeringsfrågan bidrog tillsammans med regelverket – en obligatorisk statsministeromröstning och möjlighet att hålla inte mindre än fyra statsministeromröstningar – att det parlamentariska systemet imploderade. Att karakterisera regeringsbildningen som lyckad är att beträda gränslandet till intellektuell kollaps.

Hade talmannen kunnat forcera processen? Vi kan konstatera att sonderingsuppgiften gavs frikostigt med tid. Det finns en logik i det. När moderaten Andreas Norlén först gav sin egen partiledare Ulf Kristersson två veckor på sig för att få ihop alliansen var han för att framstå som politiskt neutral tvungen att visa sig lika generös mot Stefan Löfven. Men varför Annie Lööf utsågs att sondera möjligheterna till en regeringslösning som alla förstod var fullständigt orealistisk är svårare att förstå.

Förvisso krävdes det tid till intern förankring inom Centerpartiet och Liberalerna när ett så stort beslut som att bryta upp från alliansen stod för dörren. Men borde inte partierna långt tidigare ha kunnat mejsla ut en preferensstruktur i regeringsfrågan: Vad var plan B om en alliansregering inte var möjlig?

Rimligen sker nu en översyn av regelverket. Sverige är det enda land med negativ parlamentarism som har en obligatorisk

läge, partierna skulle sättas under press. Samma effekt skulle en bortre tidsgräns för när en ny regering ska vara på plats få.

Vidare: vi har alltså fått en regering som ska bedriva en helt annan politik än den gick till val på. Visst behövs kompromisser i politiken, och visst kan förutsättningarna förändras. Men även om det nästan är underhållande att höra det ena statsrådet efter det andra ge uttryck för sin entusiasm att nu genomföra den politik de bekräftar i valrörelsen, är det svårt att frigöra sig från farhågan att Socialdemokraternas eftergifter kan resultera i ökad cynism bland väljarna.

REGERINGEN BACKAS alltså upp av två partier som gått till val med löftet att den ska avsättas och ingå i en regering ledd av Ulf Kristersson. Det finns följaktligen anledning att utifrån ett demokratiskt perspektiv ställa bekymrade frågor: många väljare har anledning att känna sig svikna, och mätningar bekräftar att så också är fallet. Till den nyttillträdde demokratiministern Amanda Lind, som är en av dem som gjort gällande att processen visade att demokratin fungerar, dristar jag mig att framföra att vi nog inte har bevittnat den svenska demokratis finaste stund.

Den utdragna regeringsbildnings-

Favorit i repris? Den nya regeringen.

FOTO: TOMAS ONEBORG/TT

utkrävas av de båda stödpartierna i nästa val? Av regeringspartierna, som tvingas bedriva en politik som de inte tror på? Av Vänsterpartiet som släppte fram en regering som bedriver högerpolitik?

Det finns skäl att befara att biskop Brasks ande kommer att vila tungt över nästa valrörelse. Det som vi statsvetare kallar för *the politics of blame avoidance* kommer, befara jag, att anta proportioner som vi tidigare ej kunnat skåda.

Det är naturligtvis inte självklart så att demokratin *per se* försvagas när nu blockpolitiken av allt att döma är förpassad till historiens museum. Men det är ett ofta återkommande argument i den statsvetenskapliga litteraturen att demokratin gagnas av en tydlig dualism inom partiväsendet. Inte bara så att ansvarsutkrävandet underlättas. Enligt den franske statsvetaren Maurice Duverger kan i ett sådant system väljarna bestämma vem som ska regera, vilket anses avsevärt viktigare än att det finns ett stort antal partier att välja emellan. Duverger skiljer mellan åsikts- och viljerepresentativitet och ställer *la république des députés* mot *la république des citoyens*: i ett mångpartisystem kan väljarna lättare hitta ett parti att identifiera sig med, men makten över regeringsbildningen ligger i parlamentsledamöternas (det vill säga partiernas) händer. Finns två huvudalternativ minskar utrymmet för nyanser, men väljarna får bättre möjligheter att bestämma den politiska färdriktningen.

AVSLUTNINGSVIS EN löslik men realistisk förutsägelse: det kommer förmodligen att ske opinionsförskjutningar under mandatperioden som förändrar maktrelationerna mellan partierna. Det politiska landskapet kan i så fall se helt annorlunda ut efter valet 2022. Pondera det fullt tänkbara scenariot att de tre oppositionspartierna stöds av en majoritet i mätningarna inför nästa val. Hur kommer det att inverka på Moderaternas problematiska och hittills oförlösta förhållningssätt till Sverigedemokraterna?

Överlever samarbetet mellan de fyra partierna i regeringsunderlaget mandatperioden omfattande opinionsrörelser som är till något eller några av dessa partiers nackdel? Kan Socialdemokraterna bli något annat än ett implementeringsinstrument för borgerlig politik? Vad händer i så fall på den interna partiarenan? Var finns berättelsen bortom argumenten "ansvar-för-landet" och "stå-upp-för-demokratin-och-människovärdet"?

Ingen kan säga annat än att det är spännande att leva i omvälvningens tid. ✨

UKRAINA

Ny kyrka i gammal strid

När en ny förenad ortodox kyrka skapades i Ukraina avslutades en flerhundraårig process. Nu väntar en politisk strid med Moskva, skriver **Piotr Wawrzeniuk**.

NÄR EN NY FÖRENAD ORTODOX kyrka skapades i Ukraina avslutades en flerhundraårig process. Nu väntar en politisk strid med Moskva, skriver Piotr Wawrzeniuk.

Den 15 december förra året tillkännagavs att en ny förenad ukrainsk ortodox kyrka hade skapats. Dess överhuvud, metropoliten Epifanij, mottog den 6 januari i år *tomos*, ett dekret som tillkännager den nya kyrkans självständighet. Ceremonin hölls i Istanbul genom Konstantinopel-

patriarken Bartolomeus försorg. Därmed avslutades en process som inleddes 1686 när Kievkyrkan av Konstantinopel placerades under Moskvas förvaltning.

Inom den östkristna världen har kyrkan ofta lierat sig med staten. Det har också varit brukligt att en stat också har en egen självständig eller, *autokefal* (bokstavligen "självhövdad" på grekiska) kyrka. Så är fallet i Ryssland, Serbien, Bulgarien, Rumänien, men också det annars så katolskt

präglade Polen, där en halv miljon ortodoxa bor. Denna praxis behåller sin aktualitet. Den serbiska ortodoxa kyrkan har vid sidan av Moskvapatriarkatet varit en verbal kritiker av Konstantinopels agerande i Ukraina-frågan. Inte att undra på – Makedonien har under en tid sökt att bli oberoende från Belgrads andliga kontroll, medan Montenegro nyligen deklarerat att oberoende även för dess kyrka kommer att eftersträvas.

MOSKVAPATRIARKATET ser Ukraina och hela före detta Sovjetunionen som sitt kanoniska område och den egna närvaron som oundviklig i de slaviska staterna Ukraina och Belarus. I och med att Kievriket antog kristendomen 988 från Bysans ses den ukrainska huvudstaden som den östslaviska kristendomens vagg. De två ortodoxa kyrkor som fram till kyrkomötet den 15 december verkat i Ukraina utanför

upplevde en kort renässans under den tyska ockupationen. Det är dessa två sistnämnda kyrkor som gått samman i praktiken. I och med 15 decembers kyrkomötes beslut om enande upphörde alla ukrainska ortodoxa kyrkor att finnas i Konstantinopelpatriarkatets ögon. Istället övergick de som enad kyrka till Konstantinopels styre under en transitionsperiod för att sedan bli en självständig kyrka 6 januari.

Den Moskvatrogna kyrkan kommer att bestå i väsentliga delar. Endast 10 av dess 72 biskopar, ärkebiskopar och metropoliter sägs ha undertecknat en vädjan till Konstantinopel om en självständig ukrainsk kyrka. Av dessa övergick två till den nya kyrkoorganisationen. Ett förväntat resultat blir att den tidigare största kyrkan återläts på församlingar under överskådlig tid. Hittills har över tvåhundra församlingar lämnat den sedan december 2018.

EN AV ANLEDNINGARNA till varför Moskva har avböjt den ukrainska ortodoxin självständighet efter 1991 har varit att en stor mängd av de av Moskva kontrollerade stif-

januari 2009, har kyrkan utvecklat ideologin om "den ryska världen" (*ruskij mir*), där hela det tidigare sovjetiska området spelar viktig roll. Tillsammans med Ryssland ses Ukraina och Belarus som delar av "det heliga Rus". Konceptet "den ryska världen" har även antagits entusiastiskt av Vladimir Putin. Det är besläktat med den ryska utrikespolitiska doktrinens term "det nära utlandet" som syftar på de före detta 14 Sovjetrepublikerna. Metoder som Ryska ortodoxa kyrkan i egenskap av religiös institution öppet inte kan stödja – aggressiv propaganda, subversion, brott mot territoriell integritet och militära angrepp – används med fördel av den ryska staten i processen att bevaka och påverka "det nära utlandet". Det andliga och det världsliga fungerar som komplement i sammanhanget.

I Ukraina har Moskvapatriarkatets dotterkyrka slitit hårt för att framstå som ett hållbart och kanoniskt alternativ för samtliga ortodoxa troende. De har betonat att banden med Moskva är andliga snarare än administrativa och politiska. Det har dock blivit mer problematiskt än någonsin att ha Moskva som överhuvud på senare år. Moskvapatriarken Kiril har betecknat den ryska aggressionen mot Ukraina som en intern konflikt utan rysk inblandning. Han har även offentligt väddat till världspinionen att inte se Ryssland som förövre och prisat Putin för att ha enat det ryska folket.

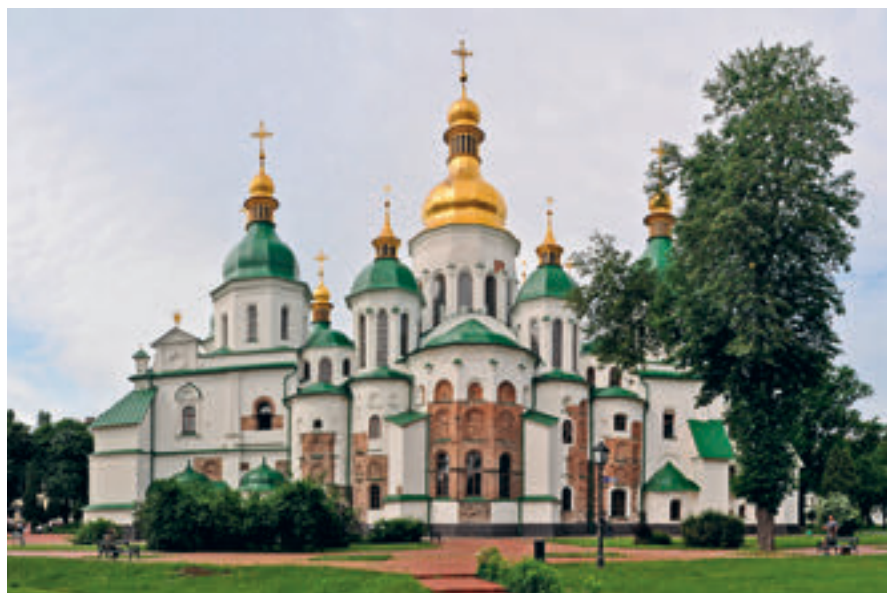
Den ryska kyrkan har också kunnat utöva stort inflytande i Ukraina, något som i många ögon blivit ohållbart efter 2014.

Moskvapatriarkatets dotterkyrkas ramar har betraktats som avfallningar och okanoniska av samtliga erkända ortodoxa kyrkor. De senaste årens utveckling har förändrat denna fråga. Konstantinopel har konsekvent hävdats Ukraina som sitt kanoniska område, och hänvisat till beslutet till att ge polska ortodoxa kyrkan (en spillra av gamla Kievkyrkan) självständig status 1924. Därmed hävdas rätten att även bestämma över ukrainska kyrkoangelägenheter. När Polen föll under sovjetisk kontroll efter andra världskriget tvingades dess ortodoxa kyrka åter att söka självständighet 1948 – denna gång från Moskva. Frågan om geopolitiskt inflytande och legitimitet har alltså varit aktuell länge.

Moskvapatriarkatets dotterkyrka har sedan början av 1990-talet åtnjutit autonomi och har över 12 000 församlingar med mellan 6 och 9 miljoner troende. Fram till slutet av 1980-talet omfattade den alla öst-kristna kyrkor i Ukraina men i början av 1990-talet bröt en betydande del av denna kyrka sig ur under namnet "Ukrainska ortodoxa kyrkan – Kievpatriarkatet". Den bedöms ha haft ungefär 4 000 församlingar och mellan fyra och åtta miljoner troende. Listan över ortodoxa kyrkor kompletteras av Ukrainska autokefala ortodoxa kyrkan, som nästan uttraderades fysiskt under 1930-talet, men överlevde i exil och

ten, församlingarna och troende finns i Ukraina, enligt en del uppskattningar mellan en tredjedel och hälften. Utan dessa hade Moskvapatriarkatet inte haft samma framskjutna status i den ortodoxa världen. Den ryska kyrkan har också kunnat utöva stort inflytande i Ukraina, något som i många ögon blivit ohållbart efter 2014. Under patriark Kiril, som tillsattes i

BLAND DE VANLIGASTE anledningarna som nämnts av upproriska församlingar som lämnat Moskvapatriarkatets dotterkyrka har varit prästernas hållning: den ryska inblandningen i krigföringen mot Ukraina har förnekats och entydig ställning för försvaret av Ukraina undvikits. Församlingsbornas attityder är avgörande >>

Sankta Sofia-katedralen i Kiev.

FOTO: WIKIMEDIA

i sammanhanget, eftersom församlingar i Ukraina är egna juridiska personer som disponerar fast och lös egendom. En majoritet av medlemmarna kan därför besluta om övergång till annan kyrkostruktur. Fram till kyrkomötet i december hade uppåt 70 församlingar, framförallt i Volynien i västra Ukraina och i landets centrala delar, lämnat Moskvas dotterkyrka i Ukraina. Dessa och senare övergångar har kallats för "fientliga övertaganden" av Moskvapatriarkatets företrädare, som även hotat med Guds vrede och betecknat övergångarna som orkestrerade av regeringen i Kiev. Den senare har drivit igenom en lag som reglerar övergångarna genom att ange att en majoritet på över två tredjedelar av församlingsmedlemmarna måste finnas för att ett konfessionsbyte ska vara juridiskt möjligt. President Porosjenko har engagerat sig starkt i den kyrkliga självständighetsprocessen, säkert av övertygelse, men också för att använda sin insats i vårens presidentval.

Moskvas kritiker menar att församlingarna i fråga har lämnat utländskt och fientligt sinnat styre till förmån för inhemskt. Dock har många av Moskvapatriarkatets kyrkas präster agerat själasörjare på Självständighetstorget vintern 2013/2014, och sedan fortsatt med detta hos den ukrainska armén. En stor del av ukrainska stridande har också tillhört denna kyrka, vilket kan dock ha bidragit till snabbt växande kognitiv dissonans bland en del troende gällande vad den ryska staten säger sig inte göra men gör i Ukraina, vad den egna kyrkan underställt Moskva säger, och vad de själva upplever. De två tidigare okanoniska, nu förenade, kyrkorna har varit mycket aktivare och tydligare i sitt stöd för Ukrainas suveränitet. Den nya kyrkan är inte heller komprometterad av att vissa präster öppet stött krafter och handlingar fientliga mot den ukrainska staten.

Ukraina hade tre ortodoxa kyrkor, och har nu två. Skillnaden tycks vara liten men i det långa loppet kommer det att stärka den ukrainska staten. Medan Moskvas inflytande försvagas genom att Rysslandsvänliga kretsars tillgång till resurser och påverkan minskar. På kort sikt kan spontana, men också av Moskva iscensatta konflikter mellan troende om fast egendom, väntas. Här spelar också staten en central roll i och med att flera stora sakrala, symboliskt viktiga komplex, som Grottklostret i Kiev, ägs av staten. De arrenderas nu av Moskvapatriarkatets dotterkyrka. Hur dessa frågor än hanteras har vi förstärkt rysk propaganda att vänta oss. ✨

RÄTTSVÄSENDE

Vill vi ha det som i USA?

Rättsstat och demokrati kan stå i motsättning till varandra. I USA är det självklart att ta hänsyn till domares ideologi för att ge demokratin inflytande över domstolarna, skriver **Daniel Bergström**.

DET ÄR EN sanning som tas för given att svenska domstolar har fått mer politisk makt. Rättsvetenskapsmän talar om en "juridifiering" av samhället, med vilket menas att allt fler intressekonflikter avgörs i domstolar istället för i valda politiska församlingar.

I den grovt tecknade berättelsen om ett Sverige som tidigare styrdes av politiker med begränsad förståelse för individens rätt men som nu styrs av jurister med lika begränsad förståelse för kollektivets berättigade intressen tappas dock perspektiv bort. Svenska domstolar har till att börja med alltid haft den makt som domstolar har i alla rättsstater, nämligen att ge lagarna mycket av deras konkreta innehåll.

Dessutom har domare, i egenskap av sakkunniga tjänstemän på Regeringskansliet, i praktiken en unik maktställning i Sverige. Och juristväldet på departementen var aldrig starkare än just under folksuveränitetens guldålder, då tron på politikens makt var som störst: 1960- och 70-talen. När Olof Palmes socialdemokrati radikalt omformade Sverige var det likväl de domarutbildade rättscheferna och departementsråden som hade sista ordet i fråga om lagstiftningens utformning. Detta gråa garde gjorde en nog inte obetydlig insats för att förankra Sverige i kretsen av normala västliga rättsstater, trots de djärva tankar som tänktes i ungdomsförbund och riksdagsgrupper.

Och inte bara kan det hända att man överdriver politikens tidigare övertag över juridiken, man överdriver nog också graden av "juridifiering" idag. De flesta fall där domstolar prövat lagligheten av diverse lagar och föreskrifter har trots allt slutat med att de gett grönt ljus och därmed undvikit öppen strid med politiken. Man kan nämna den så kallade gymnasieamnestin och frågan om det kommunala tiggeriförbudet i Vellinge, som båda godkändes i sista instans.

Likväl har den svenska rättskulturen förändrats. Sedan ungefär trettio år gör domstolarna på ett annat sätt än tidigare lämplighets- och proportionalitetsbedömningar på områden som tidigare skulle ansetts höra till riksdagens domvärjo. Inte minst beror det på att Europakonventionen, som sedan 1995 gäller som svensk lag, kräver av svenska domstolar att de ska göra sådana bedömningar. Men den nya kulturen har också skapats politiskt på hemmaplan. Bakom grundlagsändringar från 2011 ligger en tydlig politisk vilja att domstolarna ska ta mer plats på lagstiftarens bekostnad. Bitvis motsträvt har domstolarna börjat betrakta grundlagen som mer än en högtidlig symbol, en juridikens motsvarighet till den beridna högvakten.

TROTS DENNA NYA roll är svenska domare emellertid fortfarande nästan helt anonyma som individer. De är, förvisso följandes en i huvudsak god tradition, i första rummet lojala ämbetsmän, och inte politiker eller rättsfilosofer. Det är högst tveksamt om en normalt allmänbildad person kan nämna ens ett enda justitieråd i Högsta domstolen (HD).

Man kan, för att anföra ett extremt men ofrånkomligt exempel, jämföra med USA. Där är domarna i högsta domstolen "household names"; varenda samhällsintrasserad gymnasist med självaktning har en åsikt om "Justice Scalia" (avlidnen härömmare) och "Justice Bader Ginsburg". Den senare har för övrigt nyligen förärat ett idolporträtt på vita duken som även haft premiär i Sverige – föreställ sig den som kan något liknande om en domare i svenska HD. Dessutom förväntas domare i vart fall på högre nivåer kunna redogöra för sin "judicial philosophy", som ofta är skälet till att han eller hon utnämns.

I gengäld är också amerikanska domarutnämningar som alla vet grundligt politiserade. Senatsförhören med Brett Kavanaugh

Svär att säga sanningen och hela sanningen.

FOTO: WIN MCNAMEE/GETTY IMAGES

naugh i höstas var ett nedslående spektakel, där han anklagades för att för 35 år sedan ha våldfört sig på en medstudent. Varken republikaner eller demokrater verkade bry sig nämnvärt om anklagelserna

lagliga?"). Det hör i och för sig till saken att det mesta av detta är ganska nytt; även om det vid enstaka tillfällen under USA:s tidiga historia uppstod politisk strid runt domarutnämningar var det så sent som i

Till slut blev han utnämnd, men inte utan skada för förtroendet för såväl domstolen som för senaten och hela det politiska systemet.

var sanna eller falska utan bara om utnämningen av en så kallad konservativ domare kunde drivas igenom eller stoppas. Till slut blev han utnämnd, men inte utan skada för förtroendet såväl för domstolen som för senaten och hela det amerikanska politiska systemet.

DE FLESTA KAN NOG ENAS om att vi inte vill ha en sådan politisk cirkus i Sverige. Inte heller vill vi ha den nästan totala sammanblandningen i samtida amerikansk debatt mellan vad som är en juridisk fråga (till exempel: "Kräver konstitutionen av delstaterna att de tillåter aborter?") och en politisk fråga ("Bör aborter vara

mitten av 1980-talet vanligt att kandidaterna bekräftades mer eller mindre enhälligt av senaten. Den första utnämningen som det blev nationellt bråk kring var den ultrakonservativa Robert Bork som nominerades av Ronald Reagan 1987. Sedan 2005 faller rösterna i senaten dystert nog vanligen efter partilinjerna, demokraternas röstar för kandidater som nominerats av en demokratisk president medan republikanerna röstar mot, och tvärtom.

Hursomhelst är det nog av flera skäl osannolikt att vi skulle få en liknande situation i Sverige. Det amerikanska rättsväsendet är politiserat även på lägre nivåer. I många delstater är det vanligt att lokala

domare och åklagare är folkvalda och således med jämna mellanrum måste bedriva regelrätt valkampanj för att behålla sina jobb, en ordning som vore otänkbar i de flesta europeiska länder.

Det går dock inte att komma ifrån ett för svensk del ganska obekvämt faktum: om domstolarna har politisk makt finns det ett legitimt demokratiskt intresse att belysa domares ideologiska utgångspunkter.

OCH MAN BEDRAR sig om man tror att det är en nyhet att dessa utgångspunkter har betydelse. Svenska domstolar har dels sin nya makt att slita tvister mellan majoritet och minoritet, dels sin gamla makt att ge lagen verkligt innehåll i fråga om sådana saker som konkreta straffnivåer. Jag vågar påstå att det senare, den gamla vanliga domstolsmakten, i gemene mans ögon antagligen är av ojämförligt störst praktisk vikt.

Till exempel: Varför dömer domstolarna så sällan ut straff i den övre delen av straffskalan? Delvis är det på grund av instruktioner som i politisk enighet har lämnats av riksdagen i brottsbalkens förarbeten på 1980-talet. Dessa instruktioner kan för all del upphävas genom nya förarbeten till nya lagar, men det anses – rätt eller fel – vara dyrt med straff. Men delvis beror det på djupvärderingar hos rättsväsendet aktörer som anses så självklara att de är en del av straffrättens själva grundstruktur, en färg- och doftlös övertygelse att bestraffning i grunden är ett ont som absorberas med modersmjölken på de juridiska fakulteterna, i synnerhet på den äldsta i Uppsala. Det är sannerligen ingen överdrift att denna inställning inte delas av hela befolkningen.

Vill man verkligen förändra till exempel straffnivåerna finns det strängt taget bara ett sätt, och det är att som i USA börja rikta uppmärksamhet mot de ideologiska uppfattningarna hos kandidaterna till de högsta domarposterna. Idén framstår som otänkbar eller stötande för de flesta jurister och politiker. Men om den amerikanska situationen med öppet "konserverativa" och "liberala" domare som en förlängning av partipolitiken är Scylla, är en svensk situation med stor samhällsmakt i händerna på anonyma statstjänstemän som aldrig under sin karriär ens tillfrågats om sin syn på centrala rättsfilosofiska tvistefrågor Charybdis.

Det är kanske med goda skäl svårt att tänka sig till exempel tv-sända förhör i konstitutions- eller justitieutskottet med kandidater till justitierådsposterna. Som minst bör man dock betrakta de kommunicerande kärnen rättsstat och demokrati med öppna ögon, och då se att det inte tjänar något till att låtsas som att man aldrig behöver göra en avvägning däremellan. ✎

Det fungerar inte

Italienska väljare vill ha förändringar men litar inte på politikerna. Kan den italienska populistregeringen driva igenom sitt reformprogram? undrar **Anna Brodow Inzaina**.

MIN MAN OCH JAG har en lägenhet i ett kommunalt hyreshus i Rom. Området där vi bor ligger i den nordöstra delen av staden nära den antika romerska vägen Via Tiburtina. Här i stadens utkant fanns före 1970-talet inte mycket annat än bondgårdar och mindre verkstäder. Några av de gamla gårdarna finns ännu kvar insprängda mellan modernare flerbostadshus.

I denna genuint romerska stadsdel går folket upp tidigt för att ta sig till arbetet. Längs huvudgatan finns flera barer som öppnar redan före klockan sex. Där slinker romaren in och sveper en espresso lika snabbt som baristan skickar fram den över disk. Vanan att umgås i baren både före och efter arbetet är en del av den italienska identiteten.

Vi hade precis lämnat resväskorna innanför dörren när vi skyndade oss ut igen. Klockan var sex på julaftonskvällen och vi hade en halvtimme på oss att handla vår kvällsmat. Hos specerihandlaren köpte vi några ostar, oliver, korvar och bröd. I vinbutiken köpte vi ett utsökt vin och hos marockanerna i frukt- och grönsakshandeln ett kilo ljuvliga apelsiner från Sicilien.

Vi gick i midnattsmässan i kyrkan och undrade över vem som hade tagit Jesusbarnet. Han låg nämligen inte i sin krubba.

Inte visste vi att alla mataffärer i Ponte Mammolo skulle vara stängda hela julhelgen. Och att kollektivtrafiken i Rom skulle stå stilla i flera timmar både på juldagen och annandagen. Även Panorama, en större matvaruhandel några kilometer bort, var stängd. Detta har aldrig tidigare inträffat i Tiburtina, vilket en gemytlig herre boende i området intygade.

STÄNGNINGEN AV BUTIKER och publika transporter under julhelgen kan ha varit en testballong av borgmästaren i Rom, Virginia Raggi som representerar Femstjärnerörelsen. Just nu filar nämligen regeringen som består av populistpartierna Femstjärnerörelsen och La Lega på ett lagförslag som kommer att göra det obligatoriskt för butiks innehavare att inom ett område turas om att hålla öppet på söndagar och

helgdagar. Det är alltså en affärstidslag med återgång till reglerade öppettider.

Självklart är detta inte en fråga som La Lega har drivit, eftersom de är marknadsliberala. Inte heller ville de genomföra den medborgarlön "reddito di cittadinanza", som kommer att införas under våren. Det är en reform som främst kommer att gynna medborgare i landets södra landsända, medan La Lega har sitt starkaste fäste i norr. Men de måste visa kompromissvilja för att få igenom egna förslag.

Medborgarlönen är ett tillfälligt stöd som kan komma att omfatta ungefär 5,5 miljoner arbetslösa och personer med låga inkomster. Mottagaren ska ingå ett avtal med Arbetsförmedlingen och vara aktivt arbetssökande eller genom utbildning och social integration göra sig anställningsbar. Det är vad den 33-åriga ledaren för Femstjärnerörelsen och ministern för ekonomisk utveckling och arbetsmarknadsfrågor Luigi di Maio kallar "antisoiffnormen". Missbruk av stödet beivras och straffas med böter eller fängelse.

Italien som fram till nu inte har haft en fungerande arbetsförmedling ska på kort tid anställa 6 000 handläggare eller "navigators" och skapa ett system för administration och kontroll. Utbetalningarna ska börja göras i april.

NATIONALISTISKA LA LEGA har velat försäkra sig om att medborgarlönen går till italienare och inte delas ut frikostigt till landets alla migranter, irreguljära eller med uppehållstillstånd. Den sökande måste därför ha varit bosatt i landet i minst tio år, varav de två senaste kontinuerligt för att komma ifråga.

Under de tre veckor vi vistades i Rom köpte jag dagligen två dagstidningar. Roms sopproblem var ett återkommande ämne under jul- och nyårshelgen. Nere på gatan såg jag hur sopberget växte runt de redan överfulla containrarna. De tömdes inte förrän efter trettonhelgen.

Borgmästare Raggi har blivit utpekad som ansvarig för sopskandalen. Försöket att införa en modell för sophämtning där soporna först källsorteras och hämtas vid

Sopkaos i Rom.

FOTO: ALESSANDRA TARANTINO/TT

porten eller i närområdet fungerar inte. AMA som hanterar sophantering och renhållning i Rom får för lite resurser och har för få anställda. Men renhållningen saboteras också av människors låga förtroende för systemet. Soporna blandas eller kastas i fel behållare. Till Raggis försvar framförs att de andra partierna inte har sopat framför egen dörr när de kritiserar henne – problemet är gammalt.

EN ANNAN FÖLJETONG har varit flyktningkrisen och alla de migranter som räddats utanför Libyens kust men nekats gå i land i italienska hamnar. Stort sett dagligen var Matteo Salvini på tidningarnas förstasidor. Den 45-åriga ledaren för La Lega som är inrikesminister i den nya regeringen har hårdnackat vägrat att ta emot migranterna. Hamnarna är stängda, dunderar han på i versaler och med utropstecken på Twitter.

La Lega var tidigare ett litet högerpopulistiskt parti som ville göra norra Italien självständigt från resten av Italien. Nu har de bytt taktik och vänder sig till hela Italien med sitt budskap. De har också bytt namn från Lega Nord till La Lega. Partiet går starkt framåt i opinionen, inte minst tack vare Matteo Salvini som framstår som en handlingens man. Migrationen har blivit La Legas viktigaste fråga vid sidan av en reformering av pensionssystemet.

Sedan valet ifjol har stödet för La Lega nästan fördubblats. I valet till Europaparlamentet i maj är prognosen att den nationalistiska högern kommer att gå starkt framåt – som i resten av Europa. Det Lega har gemensamt med Femstjärnerörelsen är kritiken mot EU. Ingen av dem vill gå ur EU men de vill reformera EU i grunden. Europa kommer i så fall inte att bli det samma. ✪

Men frälsaren kom inte

En tidig morgon kör vi upp för de branta kullarna som omger den heliga staden. Vintern har slagit om till vår, mandelträden står i rader av vita moln. Det bär av mot arkivet på American Colony i Sheikh Jarrah, östra Jerusalem. Rachel Lev, kolonins chefarkivarie, kommer gående i slokhatt. Genom buskar och bakgårdar leder hon oss fram till arkivets prydliga rum och beklagar ordningen – två kartonger står och gömmer sig under ett bord.

Arkivet är en skattkammare av svensk-amerikansk historia. Här finns breven, böckerna, fotoalbumen och tidningsurklipp från makarna Horatio och Anna Spafford som grundade kolonin 1881 i Jerusalem. Fotografier och brev från Selma Lagerlöf och Sophie Elkans besök under 1899–1900 likaså.

Spaffords, som grundade den evangeliska rörelsen The Overcomers i USA, hade ekonomiska svårigheter på 1890-talet. De lyckas få den svensk-amerikanske pastorn Olof Henrik Larsson att sälja sin kyrka i Chicago och ansluta sig till amerikanerna i Palestina. Pastor Larsson i sin tur övertalade flera familjer från Nås i Västerdalarna att följa honom till Heliga landet. Dock endast de av Gud utvalda, det vill säga de som inte skulle

Josef Larsson från Nås i Jerusalem.

FOTO: WIKIMEDIA COMMONS

belasta församlingen ekonomiskt.

I sin brinnande tro om att Jesus snart skulle uppenbara sig på Oljeberget såldes välmående gårdar. Med häst och vagn tog de sig till ett fartyg i Göteborg som seglade mot Antwerpen och därifrån vidare till Jerusalem.

15 vuxna och 22 barn togs emot på kolonin 1896. De talade ingen engelska och klimatet och sjukdomar drabbade dem hårt. Den religiösa övertygelsen följdes av besvikelse. Frälsaren kom inte och Spaffords hem

var inte den trygga hamn man väntat sig. Många svenskar blev illa behandlade. Samtidigt utbildades några av de unga männen i en av den moderna tidens tekniker: fotografi.

Avdelningen för foto grundades 1898 av Elijah Meyers, en jude från Bombay som konverterat till kristendomen. Meyers utbildade ett dussin av kolonins unga i fotokonst, bland andra Lewis (Hol Lars) Larsson. Fotograferna blir snabbt uppmärksammade, inte minst tack Theodor Herzl som ger dem i uppdrag att dokumentera de nya judiska jordbruken. När kejsar Vilhelm II besöker Jerusalem 1898 är de svenska fotograferna på plats. Fotona säljs som vykort till turister och American Colony Photographic Department blir internationellt erkänt.

När Sven Hedin rider in i staden, mitt under första världskriget köper han de 264 mest populära bilderna. Snillrikt, och tack-samt, då många av kolonins fotografier idag är spridda världen över. Hedins samling finns på Etnografiska museet på Djurgården.

Louise Belfrage

RÄDDAREN I NÖDEN

Under ett år på 1980-talet läste jag statsvetenskap i USA. På institutionen pågick oförsonliga strider mellan två falanger: de "kvantitativa" och de "kvalitativa". De förstnämnda – som tyvärr hade tagit kommandot – lärde oss studenter att det personliga inte är det politiska.

Det vill säga att det är en myt att individer påverkar de stora händelserna. Kvantifiera mera! löd stridsropet. Pula in så mycket data som möjligt i en modell och man får svart på vitt vilka samband som är starka respektive svaga. Jag lärde mig skriva uppsatser med formuleringar som "this is suggestive", "heuristic model" och annan påtvingad akademisk jargong.

Skräckexemplet var ett projekt som skulle förklara varför första världskriget bröt ut. Här fanns inte plats för Gavrilo Princip men väl rustningsnivåer och tågtidtabeller och en mängd annan hårddata som inte förklarade något.

I smyg och i trots mot professorernas hårda regim sträckläste jag biografier om de stora namnen: de som i kraft av personlighet, energi och intelligens ändrade världens öde. Särskilt intryck gjorde Winston Churchill. Var och en som läst John Lucas bok *The Duel* om kampen mellan Churchill och Hitler under några ödesdiga månader 1940 inser att utan Churchills outtröttliga optimism, retoriska måsterstycken och absoluta gehör för nationella stämningar, skulle det inte ha gått.

Nej, denna hypotes går inte att kvantifiera. Kalla mig gärna "kvalitativ", men ingen regressionsanalys i världen kan övertyga mig om motsatsen.

Churchill var en stor man men också en oerhört sammansatt personlighet som under sin långa levnad gjorde flera kopiösa blundrar och felbedömningar.

Ett kontroversiellt beslut var att sätta in militär och poliser under oroligheter i sam-

band med en gruvstrejk i Wales. En arbetare fick sätta livet till. Detta skedde 1910 och Churchill var inrikesminister.

Labours ekonomiske talesman John McDonnell fick nyss frågan om Churchill var en stor man. "Villain", löd svaret just med hänvisning till händelserna i Wales. Allt annat som Churchill åstadkom – och jag kan ta gift på att marxisten McDonnell är övertygad om att Storbritanniens överlevnad 1940–41 uteslutande berodde på en heroisk arbetarklass (den gjorde också sitt) – kan bortses från.

Den konservativa pressen grät krokodil-tårar över den opatriotiska nedvärderingen. Jag reagerar över historielösheten och oförsonligheten. Här ett citat, lika mycket credo som en livshållning, från "the greatest Englishman" att styrka sig med: "In war: resolution. In defeat: defiance. In victory: magnanimity. In peace: goodwill."

Mats Wiklund

Min långa lärotid

För 25 år sedan gick Sydafrika till sina första fria val. Per Wästberg skriver om det land som lät honom uppleva frihetens innehåll.

Av Per
Wästberg

I april för 25 år sedan lämnade Sydafrika 341 år av vitt välde och 45 år av apartheid. De själens jordskalv som skakade detta överraskande och oberäknliga land har varit ett av vår tids lärorika äventyr. Det har för min del pågått i 60 år.

Jag var tjugofem då jag kom till Sydafrika. Jag läste afrikansk litteratur och antropologi vid University of Rhodesia and Nyasaland. Regeringen ogillade de artiklar jag skickade hem. Den frågade till vilket land jag ville bli utvisad. Så hamnade jag i Johannesburg, med adress till en enda person: Nadine Gordimer, 35 år och

1

Per Wästberg är ledamot
av Svenska Akademien.

småningom Nobelpristagare, bodde i samma hus livet ut. Det blev början till den djupaste vänskap jag haft med någon utanför Sverige. Hon var på dagen och timmen tio år äldre. Genom henne fick jag från första stund träffa Mandela, Walter Sisulu, Albie Sachs och en rad författare och konstnärer.

Jag anlände till Afrika i en glipa mellan kolo- nialism och självständighet. Då existerade varken u-länder eller tredje världen. Imperier fanns, Eng- lands, Frankrikes, Portugals, och de skälvde i sina grundvalar. Det här var en resa jag förberett mig på hela mitt liv. När den oväntat blev av fann jag att det jag visste om Afrika sällan stämde. Två ocea- ner möts vid Goda hoppets udde som av sin förste upptäckare döptes till Stormarnas udde. Det finns fortfarande bruk för bägge namnen.

Apartheids syfte var avpersonaliseringen. Vit överhöghet – likt all rasism – fann det nödvändigt att vanställa först för att sedan osynliggöra. Innan den trodde sig kontrollera människor måste den göra dem till föremål.

Kring valen 1994 för jag ett par månader runt i Sydafrikas provinser. Var dag livshotades människor jag kände. Cyril Ramaphosa och Joe Slovo, en gång den mest efterspanade

gerillaledaren, senare den mest försonlige tales- mannen för en koalitionsregering, undkom båda mirakulöst attentat. Slovos fru Ruth First hade dött av en brevbomb avsedd för Slovo. Avsända- re var Craig Williamson, mästerspionen som fick amnesti.

Jag mötte en tolvåring som inte ätit på två dar och knyckt en bit kalopskött: han hade spänts fast vid en pryglaskärm, rapp med läderpiskan. Efter slagen måste han be polisen tusen gånger om ursäkt. Hur såg hans minnen ut i försoningens år 1994? Niotusen barn hade satts i fängelse – förut- om att några låsts in bland kamraters lik i ett kallt bårhus – och de tillfrågades med elektroder på könsorganen om de ville bli angivare av sina famil- jer. En blev svårt biten av en schäfer och släpptes sedan han lovat att vara en snäll kaffer.

Dessa barn och ungdomar utsattes för en för- ödmjukelse som aldrig skulle lämna dem. De blev vuxna över en natt och drömde om hämnd. Polisen hade lärt dem att den med minst medkänsla och mest vapen var den som segrade. I cellen kunde vakten lägga in två rakblad i hopp att fången skulle ta livet av sig. På sjukhuset i Maseru i grannstaten Lesotho trädde sydafrikanska vita in, förklädda till svarta, och sköt flyktingar, kvinnor och barn, alla i nattdräkter. Det var efter ungdomens Soweto- uppror 1976 då premiärminister Vorster gav poli- sen order att skjuta utan att fråga och att tortera flera tusen.

Alltifrån massakern i Sharpeville 1960 skrev Sverige in sig i Sydafrikas befrielsehisto- ria djupare än något land. Det humani- tära biståndet till apartheids offer 1984–92 var omkring två miljarder kronor. Drygt en miljard därutöver var jag med om att smuggla in till för- svarsadvokater och politiska fångars familjer, med hemliga avsändare – genom International Defence and Aid Fund i London där jag i ett par decennier var verksam någon månad om året. När biståndet upphörde inför de fria valen, utta- lade Cyril Ramaphosa, idag president: ”Vi är evigt tacksamma för det outtröttliga och osjälviska stöd vi fått från Sveriges folk och dess regering.”

Månaderna kring valet stod Sydafrika på randen till inbördeskrig. England förberedde flyglifter för ett par miljoner invånare. En av landets mest ansed- da domare, Richard Goldstone, bevisade att Tred- je kraften låg bakom tusentals mord på ANC-akti- vister och oskyldiga. Närmare en tredjedel av off- ren var kvinnor och barn. Regimen hade en storska- lig plan att destabilisera landet och förgöra ANC.

Ultrahögerns fanatiker kom fram i ljuset. Par- lamentsledamoten Koos Botha sprängde en skola med barnen till dem som återvänt från exil: ”Det är afrikandernas plikt att hålla sig kvar på denna föredömliga moraliska nivå.” Ett tjugotal extre- mister hävdade inför rätta att de svarta var ätt- lingar till djur avlade av Satans säd. Den dag Man-

”

Dessa barn och ungdomar utsattes för en förödmjukelse som aldrig skulle lämna dem. De blev vuxna över en natt och drömde om hämnd.

>>

26 april 1994: Kilometerlånga köer till det första fria valet.

FOTO: GETTY IMAGES

”

Miljoner har inte bara förlorat pengar, värdighet och social gemenskap utan också möjligheten att skaffa sig mer egendom och bättre standard för framtiden.

delat frigavs samlades femtusen vita i Pretoria och sköt till måls på en docka av Mandela och på en flagga med judiska Davidsstjärnan. Alla vita hade tillstånd att bära vapen. En kalasjnikov kostade kring 2 000 kronor: obegränsad tillgång.

Kvällen före valdagen kom en svart pojke hem med fina skolbetyg, kramades om av familjen, gick ut på kvällen och sköts från en bil som passerade. Han var sina föräldrars hopp om en framtid som deras uppoffringar skulle göra dem delaktiga i.

Jag reste i paradoxernas land. Jag mötte intelligens och klarsyn, godmodighet och humor i en blandning som fick tillvaron att lyfta som en pappersdrake i sommarvind. Ändå föröddes miljoner liv och blev inte ens till en stavelse i en sammanhängande skrift. De döda begravdes. På de levande satt ärren kvar.

Fler afrikander än engelskspråkiga gick över till ANC. De hade ingenstans att utvand- ra utom till jordbruksbygder i Zambia och Moçambique. Sydafrika var deras land där de växt upp i den sista febriga glansen av en feodal ordning. Hos många levde myten om det förlovade landet, ett där Antikrists bataljoner av engelsmän, judar och svartingar besegrats för alltid.

Jag hörde Mandela tala inför ett fullsatt stadion: ”Jag älskar er så mycket. Jag skulle vilja stoppa er alla i min ficka.” Han drog ut sin tomma byxficka, fast få såg det. Hans magi som politiker var att han verkade helt uppriktig. Hans närvaro var total. Han såg en i ögonen och lyssnade; man lockades tro att han på ett mystiskt sätt kände en sedan gammalt.

Hans försvarsadvokat George Bizos – ”tack vare dig fick jag livstid”, skämtade Mandela (inte döden) – önskade namnge hundratals torterare men tilläts inte. Dessa var inte maskerade som i

Argentina, de var övermodiga för de trodde sig ha makten i evighet. Nu krävde de ett gyllene handslag som offren varit mer förtjänta av.

Valdagarna 26–28 april 1994. På sjukhuset i Kapstaden röstade en indier minuterna innan han lades på operationsbordet och en förstföderska mellan värkarna på BB. En kvinna dog efter fem timmars köande ett par meter från valurnan. Philip Magagula, 104, förklarade att han väntat på den här dagen i hundra år.

Mandela: ”Är av fängelse utplånade aldrig vårt beslut att bli fria. En handfull mördare ska inte stjäla vår demokrati. Men det finns inga segrare och besegrade. Denna process utesluter ingen.” Kanske kan bara den som tillbragt halva sitt liv som samvetsfänge verka så trygg i sig själv och så säker på att bli trodd på sina ord. I tv tog han sin motståndare F W de Klerks hand: ”Vi ska ta itu med det här landets problem tillsammans. Jag är stolt att gå framåt hand i hand med er.”

Jag färdades från en vallokal till en annan. Jag såg en vit kvinna gripa tag i en svart man och kyssa honom. Han föll på knä, skrattade, kysste kvinnans hand. Sydafrika återfött. Ändå bombades Johannesburgs flygplats kvällen före, med stora skador. Flera hade inte kunnat sova. Detta val var något som bara inträffade en gång, det första av alla val. Tre århundraden tog slut på två minuter, sa en lärare. En vit kvinna: ”Det här är första gången vi luta- de oss mot varann, berättade för varann, skrattade ihop.”

De nyblivna medborgarna trädde in i golfklub- bens hus i Germiston med skylten Right of Admission Reserved (= endast för vita). De vita damerna instruerade vänligt de svarta som log blygt men var bestämda. Jag tänkte att våld är en brist på respekt

Förenade: F W de Klerk och Nelson Mandela.

FOTO: GETTY IMAGES

för sig själv och andra. Kanske kunde bara demokrati ge människor den respekten.

En kvinna med svett i pannan hejdar sig, ställer ner hinkarna med vatten, vi börjar prata. Hon har sett en man skjutas i en snurrande frisörstol. Hon har skurat sina kastruller, kastat sopor i en grop där byrackor rotar fram sitt levebröd. Hon har tänt sin enda lampa, en oljedränkt veke i en ölflaska, och släckt den för att sova på halmmadrassen i kolröksdoften i en kåkstad utan telefonkatalog och vattenkran. Istället lämnar hon över hinkarna till dottern och fogar in sig i kön för att rösta. Hon ska stå där tills dagsljuset börjar avta och hon borde gå hem. Men det kommer hon inte att göra. Scenen är så igenkännlig att den blir tidlös. Mystikern Angelus Silesius hade nog rätt i att det är en perversion att betrakta tiden och evigheten som varandras motsatser.

Ute i Soweto blev det fest. Människor dansade och jublade. De gamla sjöng hymnen *Mina tårar voro icke förgäves*. Lönnkrögerskorna öppnade sina barer och sålde öl till halva priset. Tänkte de på att också flera hundra år av vit ensamhet var över?

För första gången på årtal tystnade dödsvapnen. De förtrampade massorna störtade inte över de vita villorna utan gick hem och firade den dyrbara röstsedeln med dans i kåkstäderna och de vita som låst in sig med sina överlevnadsförråd kunde starta utomhusgrillen på nytt.

Efter att i 50 år metodiskt splittrat svarta familjer hade den elektriska taggtråden kring Sydafrika mist sin styrka. Ett system gick under. I dessa tålmodigt ringlande köer hade människor blivit ett nytt folk. Så kändes det då.

Sydafrikas första demokratiska val var säkerligen det mest uppmärksammade världen skådat. Över 4 000 internationella övervakare spreds över landet. Under fyra års intensiva förhandlingar hade Sydafrika vecklats ut i all sin komplexitet och till slut fanns där något för var och en att spegla sig i.

Landet trädde ut ur historiens långvarigaste och mest omfattande etniska rensning. Att man lyckats gå från randen av ett inbördeskrig och en ekonomisk kollaps till en samverkan av dittills okänt slag var ett exempel på något så sällsynt som en reformistisk revolution.

För min del kände jag en eufori att efter ett sekel av massakrer och terror ha fått se nazismen besegras, kommunismen falla samman och nu slutet på apartheid. Den här upplevelsen av nationellt samförstånd, sa någon i min närhet, måste sparas i ett förråd att ta till när verkligheten inte har mycket att bjuda på längre fram.

Natives Land Act 1913 gav 87 procent av landet till de vita. De svartas egendom och mark har konfiskerats allt sedan dess. Under apartheid deporterades tre och en halv miljon svarta till ofructbara reservat. Den rädsla som ännu genomsyrar samhället är en följd av att några få procent av folket har 80 procent av inkomsterna. Arméer av fattiga har skymtat den andra världen, inte bara på tv, men kunnat träda in i den bara som tjänare eller tjjuvar.

Åtskilda från barnsben.

FOTO: GETTY IMAGES

Miljoner har inte bara förlorat pengar, värdighet och social gemenskap utan också möjligheten att skaffa sig mer egendom och bättre standard för framtiden. Detta är Sydafrikas arvsynd, menar Cyril Ramaphosa. Hittills har 10 procent av jorden överlåtits till svarta genom köp, inte konfiskering, men 70 procent ligger obrukad delvis därför att nya bönder inte fått hjälp att utbilda sig. En nödvändig reform vore att förse dem med lagfäst istället för med osäkra arrenden. Omfördelningen skulle påskyndas om man släppte till väldiga områden av statsägd mark.

Över 60 procent av befolkningen bor dock i städer som är föga förtätade: en svart har i genomsnitt en och en halv timme till arbetet och de som lever oregistrerade i så kallade *squatter camps* upp till fyra timmar. Ändå har sydafrikanerna i genomsnitt blivit rikare sedan 1994. På varje svart som då studerade till ingenjör gick 44 vita studenter. Nu är de lika många. Drygt hälften av de svarta har bankkonton jämfört med en femtedel 1994. Över tre miljoner hus har sedan 1994 uppförts för fattiga, och många fler har tillgång till el och rent vatten.

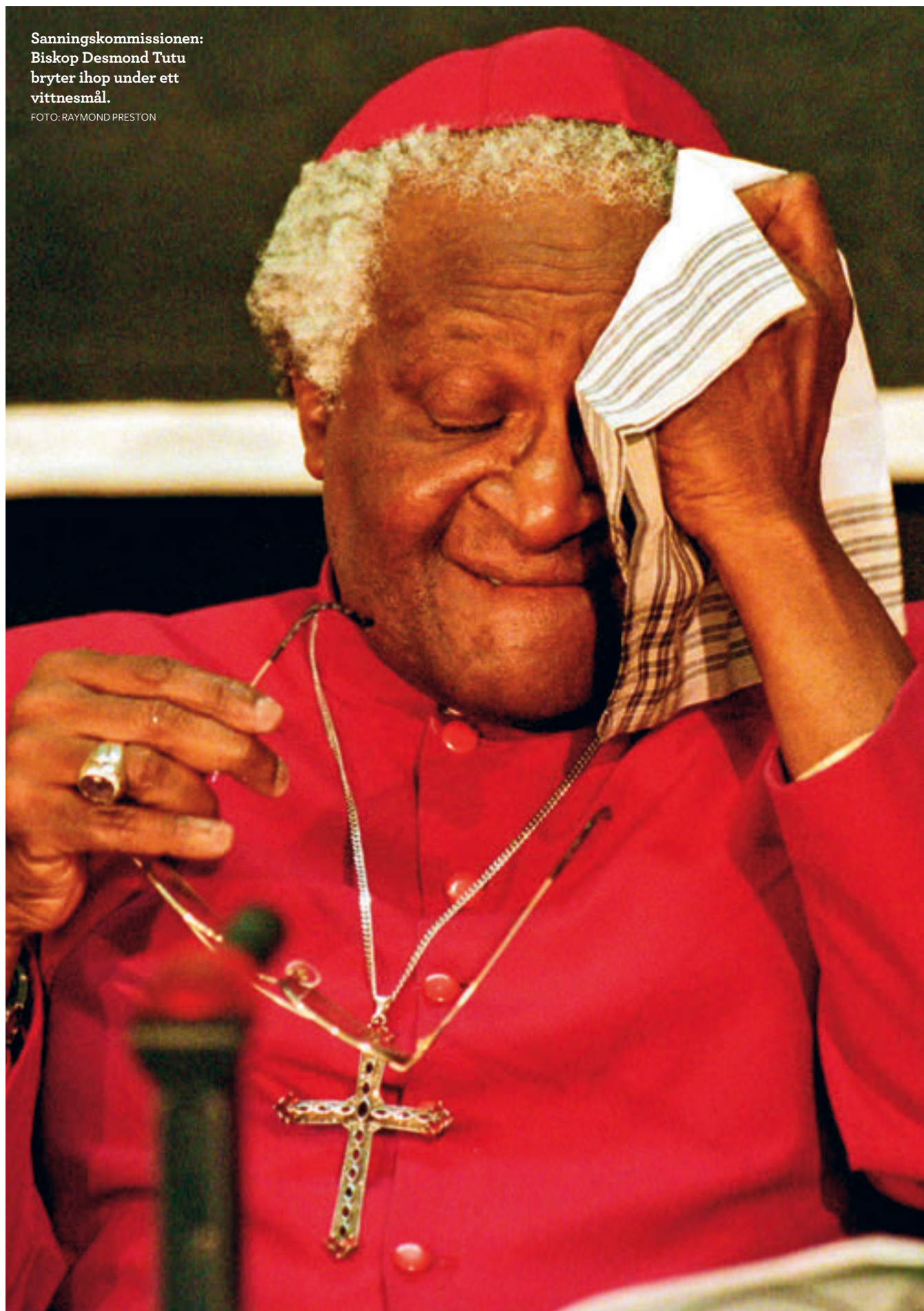
Cyril Ramaphosa dominerade som fackföreningsledare på 1980-talet den interna oppositionen, United Democratic Front (förklädnad för bannlysta ANC). Han hade den erfarenhet som Mbeki och Zuma saknade. Mandela önskade honom därför till efterträdare, förgäves. Han engagerade sig då i affärsvärlden – gruvor, fastigheter, telekommunikation – och blev rik, därför kontroversiell, men utan att anklagas för korruption. Måtte han med sin entreprenörskraft rycka upp landet ur stagnation!

Som president – efter två demokratiskt avsat- ta, djupt korrumperade kolleger – har han mycket att reparera och röja upp. Sydafrikas demokrati har överlevt de före detta frihetskämparna Mbeki

” Jag såg en vit kvinna gripa tag i en svart man och kyssa honom. Han föll på knä, skrattade, kysste kvinnans hand. Sydafrika återfött.

Sanningskommissionen:
Biskop Desmond Tutu
bryter ihop under ett
vittnesmål.

FOTO: RAYMOND PRESTON

och Zuma – tack vare en vaken opposition, grävande journalister och styrkan i ett oberoende rättsväsen. Zumas finansminister Pravin Gordhan, sparkad för sin uppriktighet, uppskattar att 150 miljarder, 5 procent av BNP, har hamnat på ett fåtals konton, främst familjen Guptas.

ANC är försvagat efter nio år under kleptokraten Jacob Zuma med hans förakt för lagen och pressen, kontrakt till inkompetenta partitrogna, flört med Putin (han var nära att köpa ett kärnkraftverk för 60 miljarder) – en Trump i mindre skala. När tjänstemän vägrade göra vad korrupta ministrar befallde blev de husranssakade och dödshotade, särskilt om de inte arbetade för att Zumas exhustru skulle efterträda honom.

Thabo Mbeki, gammal Sverigevän, blev paranoid som president och vägrade bromsmedicin till hiv-positiva. Det ledde till över 300 000 döda. Han kunde ha dragits inför Haag-domstolen. Han jämförde aidsforskare med naziläkarna i koncentrationslägren och påstod att CIA och Big Pharma använde epidemin som rasistiskt vapen. Jag följde en teaterbuss ut i byar där varen da en förlorat ett barn eller barnbarn i aids. Kvinnor dog dubbelt så ofta, deras män var smittade, ofta av prostituerade. Först efter 14 år erkände regeringen att hiv orsakade aids. Då dök affischer upp längs motorvägarna: ”Män, stå upp – kondomen kräver det!” och ”Please Condomise!”

Författningsdomstolen i Sydafrika är en känslo-laddad byggnad uppförd kring Old Fort i Johannesburg där Gandhi och Mandela hölls fängna. Några celler på gården har bevarats för att påminna om att orätten ständigt hotar. Vi kan läsa de handskrivna utkastet till en författning, med Albie Sachs barnsliga pränt (han lärde sig skriva med vänster hand sedan regimens attentat berövat honom arm och öga). Utanför brinner ”the Flame of Democracy” och där står inristad upptakten till författningen:

”We, the people of South Africa, recognize the injustices of our past; honor those who suffered for justice and freedom in our land; respect those who have worked to build and develop our country; and believe that South Africa belongs to all who live in it, united in our diversity.”

De elva domarna förklarade i april 2016 att Jacob Zuma inte försvarat och respekterat författningen som landets främsta lag utan brutit sin president- och olagligt berikat sig själv och sin familj.

Det var året då studenterna vid Kapstadens universitet förstörde statyer och konstverk förknippade med det vita väldet. I brist på historisk kunskap brände de upp målningen *Den akademiska frihetens släckta fackla* av en svart antiapartheidkonstnär, Keresemose Baholo. De skövlade rektorns kontor varvid denne, Max Price, sa: ”Det är ytterligt beklagligt att en rörelse som började så löftesrikt i en kamp för social rättvisa nu har krympt till en grupp som förfallit till kriminalitet.”

Arkeologerna har på senare tid suddat ut etniska konfliktlinjer genom fynden av allt äldre människorester – som Little foot som gick upprätt men troligen snubblade och dog på botten av en grotta för 3,3 miljoner år sedan. Att det sannolikt var här som vår långa resa inleddes – bortom alla

hudfärger och uppdelningar – har betytt mycket för den nationella självkänslan och för en insikt om allas gemenskap och beroende av varandra.

Socialt har landet inte blivit den regnbågsnation Mandela drömde om. Under apartheid var Sydafrika avskuret från en omvärld som nu står öppen. En femtedel av de vita har utvandrat till främst Australien och Kanada. Afrikander-na sörjer att apartheids språk knappt hörs längre på universiteten och i offentliga sammanhang.

De av indiskt ursprung tjänar numera lika mycket som vita, medan antalet fattiga vita ökat. Men i en nation på 55 miljoner invånare kontrollerar alltså en tiondel, i huvudsak vita, över 90 procent av tillgångarna (enligt Stellenbosch University). I kåkstäderna är två tredjedelar av de unga utan arbete.

Oppositionen som hade Zuma som tack-sam måltavla försvagas med den mer rättrådige Ramaphosa i sadeln. Liberala Democratic Alliance har majoritet i Kapprovinsen och i ett par av storstäderna och arbetar på att inte ses som ett vitt medelklassparti. Economic Freedom Fighters

manar till ockupation av vit odlingsmark, och på en film sjunger dess ledare Julius Malema ”Döda boerna, döda bönderna!” Partiets anhängare har plundrat HM:s klädesbutiker efter en påstått rasistisk reklam. Antalet farmer har sedan 1994 minskat med tre fjärdedelar. Enbart 2016 rånkördades mer än en vit farmare i veckan.

Det är ett våldsamt samhälle. 2013 registrerade polisen över 17 000 mord (knappt 2 procent på vita). Siffran har sjunkit, dock inte våldtäkter och inbrott. Här råder vardagens abnormalitet. Männens vilshenhet i ett samhälle där deras självaktning undergrävs av arbetslösheten är ett av de största sociala problemen. Unga människor har mist greppet om livets värde, därför att så lite av det funnits i deras eget liv. Praktiskt taget varje svart familjeförsörjare över femtio år har suttit i fängelse några veckor av sin levnad.

En illegal invandrare passerar gränsen i genomsnitt var tionde minut. Maffian är främst från Nigeria och Kongo. Var fjärde invånare i Johannesburgs innerstad förmodas vara migrant utan papper; så betalar de också ockerhyror och arbetar för halva lönen.

”

Det här var en resa jag förberett mig på hela mitt liv. När den oväntat blev av fann jag att det jag visste om Afrika sällan stämde.

Sharpevillemassakern 1960.

FOTO: ALAMY

Under Mandelas 90-tal blev Sydafrika ett föredöme för demokratiska genombrott i det övriga Afrika. För hundratusentals politiska fångar blev Mandela den som delat deras öde flera gånger om. Han förkunnade att om människor lär sig hata kan de också lära sig älska.

Motståndarna till rasförtrycket har torterats och mördats. Mandela lät utbilda polis och säkerhetsstyrkor för att skydda snarare än hota medborgarna. Ett rättssystem som genomdrivit de ödesdigra bisarra raslagarna underställdes författningsdomstolen som 1995 avskaffade dödsstraffet och tillät homosexuella par att gifta sig.

Presidenterna Mbeki och Zuma ondgjorde sig dock över sin beskurna makt och underminerade de demokratiska institutioner som ANC kämpat för att grunda. Fast Mbekis politik gynnade framväxten av en svart medelklass, spelade han ideligen ut det rasistiska kortet och betedde sig som hade han ett gudomligt uppdrag.

Zuma begravde regnbågslandet under rasistiska tillmälen. Så möttes han också av unisona buanden på Mandelas begravning. För något tjugotal miljoner byggde han sitt lyxfort i hembyn i KwaZulu. Han excellerade i penningtvätt, skatteflykt och bedrägerier som ledde till 783 åtal för korruption. Han gick emot högsta domstolens och Haagdomstolens krav att arrestera Omar al-Bashir, Sudans blodiga härs-kare, och lotsade denne diskret ur landet.

Kgalema Motlanthe, klok interimspresident 2008–2009, förklarade att ANC tragiskt övergett sina demokratiska principer och att gapet mellan elit och folk aldrig varit större. Till skandalerna hörde att det statliga elverket Eskom sköttes av okvalificerat folk, vänner till Zuma, med påföljd att ständiga strömvavbrott mörklade hushållen och stängde gruvor, fabriker och skolor.

Skolorna förblir landets akilleshä. Hälften av dem har bara grävda latriner. Undervisningen i matematik och naturkunskap placerar Sydafrika näst sist i världen. Enligt Mamphela Ramphele, änka efter Steve Biko och tidigare universitetsrektor, är skolornas standard sämre än någonsin. Tiotusentals textböcker försvinner vart år och det råder kronisk brist på kapabla lärare. Trots arbetslösheten stod häromåret 95 000 arbetsplatser inom vårdsektorn tomma (enligt South African Institute of Race Relations). Stölderna på sjukhusen har hindrat läkarna att arbeta.

Sydafrikas statsskuld vid befrielsen var över

Thabo Mbeki och Jacob Zuma: förstörde arvet efter Mandela.

FOTO: SIPHIWE SIBEKO/TT

hundra miljarder, till stor del orsakad av olönsam aggression mot den egna befolkningen. Den minskade inte, bland annat för att man köpte svenska Gripenplan till ett land utan yttre fiender. ”Hundra år av osjälvisk kamp”, stod det på affischerna då ANC 2012 firade världens äldsta frihetsrörelse. Orden klingade ihåligt i en tid då så många inom partiets övre skikt berikat sig på folkets bekostnad.

I augusti det året bröt en vild strejk ut vid Marianas platinagruva vars lönsamhet sjunkit brant. De tretusen arbetarna, beväpnade med spjut och machetes, dödade två poliser, två vakter och tre fackföreningsmän. Polisen ryckte ut och sköt ihjäl 34. Cyril Ramaphosa, som tidigare lett gruvarbetarnas fackförening och själv var nära att dödas av regimen, fördömde strejken men bekostade personligen begravningarna.

När jag träffade Ramaphosa 1994 sa han: ”Fred och vit närvaro är viktigare än Nürnberggrättegångar – även om massmördare går lösa. Man kan hoppas att våra bovar blir kaféägare och frisörer och smälter in i befolkningen. Ett inbördeskrig vore för kostsamt och ödeläggande. Omständigheterna kräver att folk inte läser sig utan frågar: ’Varför inte tvärtom?’ ”

Sydafrika var länge varbölden på världens samvete. Dess brutalitet uttryckte sig i den möda man lade ner på att ge laglösheten regler och juridiska termer. Kanske har inget land varit i så djup mening olagligt.

Tanken bakom Sanningskommissionen under biskop Desmond Tutu var att sanningen om det förflutna måste komma i dagen och bekräftas av samhället; annars kan offren inte lägga det bakom sig. Offren kan förlåta bara om de vet vem de ska förlåta och för vad. Kommissionen dokumenterade i förhör efter förhör, i volym efter volym, en kriminell stat som systematiskt organiserat mord, förfalskningar, kidnappningar, tortyr. Att blunda för det som ödelagt miljoner människors tillvaro hade varit att förvägra dem deras värdighet. För offren var sanningen viktigare än rättvisan.

Ett exempel bland hundra: Tre poliser benådades sedan de bekänt hur de på grisar provat hörlurarna som dödade advokaten Bheki Mlangeni, hur de tvingat hiv-positiva att sprida aids bland svarta prostituerade för att försvaga befolkningen, hur de förgiftat studentaktivister med tallium så de sakta förvandlades till vrak i rullstol.

Inför kommissionen uppträdde tjugo höga militärer, anklagade för otaliga mord, men de frikändes. Eugene de Kock, ”the Prime Evil”, blev en av bara tre män som straffades för osannolik grymhet. Offrens familjer besökte honom i fängelset och fick i detalj veta vad som hänt med deras anhöriga; det innebar en lättnad. Från den effektivaste mördare blev han en som berättade allt och bad sina offer om förlåtelse.

Kock påminde oss om att han och andra kunde ha blivit omtänksamma toleranta män ifall de inte indoktrinerats i rasism och fostrats till obegränsat våld för att värna apartheidsamhället. Efter 20 år i fängelse släpptes han trots en dom för 89 mord. Han hade utbildat dödspatruller, planerat

”

Skolorna förblir landets akilleshä. Hälften av dem har bara grävda latriner. Undervisningen i matematik och naturkunskap placerar Sydafrika näst sist i världen.”

de slumpvisa morden på pendeltågen och torterat svarta aktivister tills de tvingades att själva avrätta sina kamrater.

Adriaan Vlok, minister för lag och ordning, beordrade dödspatruller och brev bomber för att förinta svarta motståndare. Han ångrade sig och slapp straff. Likaså Wouter Basson som ledde regimens program för kemiska och biologiska vapen. Han fick årligen omkring 80 miljoner och rekryterade 200 experter från hela världen. När Basson arresterades 1997 hade han tusen ecstasytabletter på sig och hundratals graverande dokument i bilen. 1999 ställdes "Dr Death" inför rätta för 229 mord. Åtalet för 200 mord på Swapoanhängare ogillades eftersom de skett på utländsk mark i Namibia. Han höll ett försvarstal i fyrtio dagar, skyllde på sin mentor Saddam Hussein och fick amnesti.

För sjunde gången i Sydafrika, 2013, antecknade jag: "Regnbågsnationen har mist sina färger. Nadine och jag vrider våra händer i ilska och besvikelse. Politiskt och socialt vakuum. Domstolarna står ännu fast. För att tysta oberoende medier stal Zuma pengar ur en

statlig pensionsfond och köpte upp Independent Newspapers. På pressfrihetsindex ligger Sydafrika för första gången under tre andra afrikanska stater: Namibia, Ghana, Kap Verde. Zuma har drevit igenom en Secrecy Act som hindrar journalister att få tillgång till regeringens och dess anställdas handlingar. 'Låt oss lösa afrikanska problem på afrikanskt sätt, inte på den vite mannens.' Det kunde ha sagts av apartheids ledare."

Fast jag fått resa mycket i mitt liv, är det i Sydafrika jag känner igen något jag aldrig tror mig ha upplevt. Det känns som en lång lärotid. Jag har sett Sydafrika i många skepnader, sköra som tunt glas, starka som flodhästhud. Min kunskap om män och kvinnor, mina inbillningar och drömmar togs i bruk då jag försökte förstå. Som att blöta en sten i vattenbrynet: mönster träder klara fram för att sedan torka bort. Jag kommer att återvända och slicka på detta land för att skymta tecknen, skikten, djuret inuti stenen.

De som bittert saknade sin frihet gav mig från första veckan en upplevelse av frihetens innehåll som ingenting annat förmått. Inom mig födde de en motståndslust mot ondskan som deras ansikten nog alltid kommer att hålla vid liv. ✨

Miljoner lever i armod och misär.

FOTO: PER-ANDERS PETTERSSON / GETTY IMAGES

Av Jojje Olsson

Partiet mot Bibeln

2

Hundratusentals kristna i Kina fängslas, kyrkor jämnas med marken och Bibeln skrivs om. Förföljelserna ingår i en stor kampanj att "kinesifiera" den snabbt växande kristendomen.

Jojje Olsson är journalist och författare.

Early Rain Covenant Church är en av Kinas otaliga protestantiska huskyrkor. De drygt 500 medlemmarna utövar regelbundet sin tro på ett dussintal platser i den sydkinesiska mångmiljonstaden Chengdu. Till alldeles nyligen. För i början av december försvann plötsligt ett hundratal personer i församlingen. Gripandena samordnades och skedde såväl i hem som på öppen gata, samtidigt som kyrkans telefonlinje skars av och medlemmarnas konton på sociala medier inaktiverades.

FOTO: KEVIN PRAYER / GETTY IMAGES

Polisen påstod att kyrkan var en olaglig organisation, och grep flera av medlemmarna för gummilagar som olaglig publicering och olaglig affärsverksamhet. Många släpptes visserligen snart efter att ha skrivit under på att aldrig mer närvara vid kyrkans sammankomster. Bilder visar dock att detta skedde efter misshandel, och de frisläppta medlemmarna bevakas fortfarande dygnet runt.

Ännu värre står det till med Early Rains pastor Wang Yi och hans fru, som fortfarande är anhöllna och riskerar upp till 15 års fängelse för subversiv verksamhet. Tillslaget mot Early Rain är bara ett av många likartade sedan Kina i februari i fjol

– för första gången sedan 1982 – reviderade Religious Affairs Regulation, alltså den del av lagen som reglerar religiösa verksamheter. Bland annat gavs lokala tjänstemän större makt att agera mot församlingar som ägnar sig åt så kallade otillåtna religiösa möten och aktiviteter.

Enligt officiell statistik finns det 38 miljoner protestanter i Kina. Flera andra källor gör dock gällande att antalet redan passerat 100 miljoner, samt att landet kommer att ha världens största kristna befolkning kring år 2030. Sociologiprofessorn Fenggang Yangs uppskattning om mellan 93 och 115 miljoner protestanter »

”

För dem som inte rättar in sig i ledet väntar piskan. Under det senaste året har otaliga huskyrkor stängts igen och fått tillhörigheter beslagtagna.

är en ofta återgiven källa. Yang menar vidare att över två tredjedelar av dessa tillhör huskyrkor som inte är registrerade hos myndigheterna. Det är främst om dessa som striden nu står.

I samband med lagändringarna sjösatte president Xi Jinping en femårsplan för att ”kinesifiera” kristendomen. Detta ska ske genom att den ges ”kinesiska särdrag”. Kampanjens uttalade syfte är att kombinera kristendomen med traditionell kinesisk kultur för att säkerställa kristna kinesers lojalitet gentemot kommunistpartiet. ”Kinesiska element” ska inkorporeras i allt från gudstjänster till prästernas utstyrsel och kyrkornas inredning.

Sedan lagändringen infördes i februari i fjol har situationen för Kinas huskyrkor försämrats och kontrollen över dem skärpts, säger professor Ying Fuk Tsang, ordförande för Christian Study Centre on Chinese Religion & Culture vid The Chinese University of Hong Kong. Han berättar att pressen på huskyrkorna att registrera sig hos myndigheter har ökat betydligt.

Ying säger att konceptet ”kinesifiering” är annorlunda och mer politiskt än tidigare retorik som ”lokalisering” eller ”anpassning”. Han påminner om att Xi Jinping i tal 2015 och 2016 gett uttryck för att all religion måste rätta sig efter så kallade socialistiska kärnvärderingar. Det är alltså viktigt att notera hur den pågående kampanjen inte är ämnad att förgöra kristendomen i Kina, utan snarare att bringa den under myndigheternas totala kontroll.

En fingervisning om hur detta sker gavs i november, då 500 ledare av huskyrkor presenterade ett gemensamt uttalande med uppgifter om att de tvingats ta bort kors från sina lokaler. Istället beordrades de att hänga upp kinesiska flaggor, sjunga patriotiska sånger före gudstjänsterna och utestänga minderåriga från sina kyrkor. På flera platser har porträtt av Mao Zedong och Xi Jinping placerats vid sidan av eller ersatt Jesus. Många kyrkor har tvingats installera övervakningskameror, genom vilka lokala myndigheter kan övervaka aktiviteterna i realtid.

För dem som inte rättar in sig i ledet väntar piskan. Under det senaste året har otaliga huskyrkor stängts igen och fått tillhörigheter beslagtagna. I september jämnades Zion Church, en av Kinas största protestantiska kyrkor med över 1 500 regelbundna besökare, med marken. Pastor Jin Ming, som predikat där varje söndag i flera årtionden, fick en bot på över 1,5 miljoner för rivningskostnaderna.

– Tidigare, så länge du inte engagerade dig politiskt, lämnade myndigheterna dig ifred. Men nu, om du inte stöder kommunistpartiets linje och inte visar kärlek för partiet, är du en måltavla, sade Jin upprört till *The Guardian* efter rivningen.

För från provinser som Henan och Zhejiang kommer flera rapporter om kyrkor som rivits och medlemmar som tvingats avsäga sig sin tro. Enligt organisationen China Aid, baserad i USA med fokus på religiös förföljelse i Kina, arresterades över 100 000 kristna i Kina under

fjollåret, jämfört med bara drygt 3 000 året innan. Organisationens ordförande Bob Fu menar att tusentals kyrkor stängts eller förbjudits sedan lagändringarna i februari i fjol. Detta har skett i en takt så hög att China Aid ”inte haft tid att räkna”.

Kina och dess styrande kommunistparti är officiellt sett ateistiskt. Formellt sett råder dock religionsfrihet och myndigheterna erkänner fem stycken religioner: buddism, taoism, islam, katolicism och protestantism.

Men i praktiken har partiet kontrollerat och begränsat religionsutövning sedan folkrepubliken grundades. Kristendomen är givetvis inget undantag. I syfte att hålla utländskt inflytande borta från kyrkorna etablerades Three-Self Patriotic Movement redan 1951. Denna statskontrollerade protestantiska kyrka grundar sig på de tre principerna att kyrkan ska styras, försörjas och spridas på egen hand.

Vidare skapades China Christian Council 1980: ett slags paraplyorganisation med ansvar att se till att kyrkorna styrs i enighet med kinesiska lagar för religionsutövning. Under 1980-talet, i kölvattnet av kulturrevolutionen, började huskyrkor i form av små religiösa möten hemma hos privatpersoner dyka upp. En tänkbar förklaring till huskyrkornas expansion är det vakuum som uppstod då den kommunistiska ideologin övergavs i och med Deng Xiaopings ekonomiska reformer.

Under 1990-talet blev huskyrkorna allt fler. De som är oregistrerade anser att religionen ska vara skild från staten. Deras uppfattningar skiljer sig även från myndigheternas i frågor som utlärnin- g av bibelns innehåll och utnämningen av präster.

Icke desto mindre såg Kinas regim i årtionden mellan fingrarna med huskyrkor som verkade utan att följa China Christian Councils regelverk eller registrera sig hos Three-Self Patriotic Movement.

– För kommunistpartiet är religionen ett dubbelsidigt svärd. Det kan stabilisera samhället men också föra upp tidigare dolda negativa influenser, förklarar Ying Fuk Tsang.

Han tillägger att den snabba ökningen av antalet kristna har väckt Xi Jinpings uppmärksamhet och oro. Presidenten har upprepade gånger personligen varnat för utländsk infiltration via religion, och angriper enligt Ying kristendomen med ideologi och nationell säkerhet som utgångspunkt. När huskyrkorna nu tvingas registrera sig hos Three-Self Patriotic Movement måste de samtidigt svära trohet till kommunistpartiet. Deras lokaler, predikningar, präster och finansiella angelägenheter utsätts sedan för kontroll.

Förföljelsen av kristna är visserligen inget nytt. 2014 skapades rubriker världen efter en kampanj i Zhejiang, där över 1 000 kors togs bort från kyrkor runtom i provinsen. Även kyrkor som var registrerade hos Three-Self Patriotic Movement tvingades plocka ner de kors som var synliga utifrån. Flera kyrkor som gjorde motstånd revs eller stängdes.

Ying Fuk Tsang menar att detta var ett exempel på en politisk kampanj som lanserades från

>>

Early Rains pastor Wang Yi: förföljd och anhållen.

FOTO: EARLY RAIN COVENANT CHURCH

”

2018 inleddes med att Golden Lampstand Church, en av Kinas största protestantiska evangelistkyrkor, sprängdes i luften med dynamit.

toppen i en särskild provins, vilket så ofta är fallet i Kina då lokala tjänstemän inte sällan tolkar centralregeringens budskap på olika vis. Mycket tyder dock på att förföljelsen trappats upp på nationell nivå efter fjolårets lagändringar och kampanjen att ”kinesifiera” kristendomen. 2018 inleddes med att Golden Lampstand Church, en av Kinas största protestantiska evangelistkyrkor, sprängdes i luften med dynamit. Därefter dömdes sex protestanter i provinsen Yunnan i upp till 13 års fängelse för att ha ingått i en ”ondskefull sekt” som brottsrubricering.

Den brittiska välgörenhetsorganisationen Open Doors sammanställer varje år en global lista om förföljelsen av kristna, som sedan redigeras av nätverket International Institute for Religious Freedom. Under 2018 rörde sig Kina från plats 43 till 27 över de länder där förföljelsen av kristna enligt organisationen är värst. Och trenden är illavarslande. Open Doors upp gav att 20 miljoner kristna kineser utsattes för någon form av förföljelse under fjolåret och räknar med att antalet kommer att öka till 50 miljoner i år. Många av intervjuobjekten upplevde att förföljelsen inte varit värre någon gång sedan kulturrevolutionens slut.

Likaledes pekade USA:s utrikesdepartement förra våren ut Kina som ett de tio länder i världen som begår grövst brott mot religionsfrihet. Bland annat nämndes att tortyr ofta används för att tvinga fram allehanda ”erkännanden” om brott mot nationell säkerhet som religiösa individer påstås ha gjort sig skyldiga till. Utrikesminister Mike Pompeo bedyrade att USA inte kommer att agera passiva åskådare inför dessa övergrepp, utan ge sig ”in i ringen”. Flera amerikanska tjänstemän efterlyser sanktioner mot de kinesiska politiker som ligger bakom förtrycket.

Hur djupgående den nuvarande kampanjen är kan även ses mot bakgrund av att myndigheterna nu översätter Bibeln på nytt. Detta har blivit en kontrovers med anledning av Xi Jinpings uttalade ambition att alla religiösa texter mås-

te foga sig efter ”det nuvarande tidevarvets progressiva idéer”. Den gamla översättningen av Bibeln drogs ifjol in från flera stora näthandlare. Nyöversättningen ska inkludera kommentarer i syfte att underlätta en ”korrekt förståelse” av texten, bland annat genom att understryka likheter na med socialistiska värderingar.

Ying Fuk Tsang framhåller också hur den pågående kampanjen riktar in sig på särskilda målgrupper. Bland annat kristna partimedlemmar, lärare, universitetsstudenter och personer under 18 år står i fokus. I såväl provinsen Henan som staden Wenzhou har flera studenter enligt Ying tvingats avsäga sig sin tro. Det är också på dessa två platser som förföljelsen är som mest intensiv. I Wenzhou, provinshuvudstad i Zhejiang, har antalet kristna enligt Ying nått en miljon, vilket motsvarar 10–15 procent av stadens befolkning.

Ändå sedan massakern vid Himmelska fridens torg i juni 1989 har Kinas kommunistparti varit på sin vakt mot civilsamhällets yttringar. Samtidigt gjorde Berlinmurens fall partiet särskilt uppmärksammat på kristendomen. Kinesiska forskare och tjänstemän har upprepade gånger påpekat den roll som kristendomen hade i att mobilisera folket mot kommunistpartiet i Sovjetunionen och Östeuropa. I sin bok *Socialism and Religion* (2003) berättade partiakademikern Gong Xuezheng hur information om detta är obligatorisk läsning för alla kadrer vid Centrala partiskolan i Peking.

Samtidigt utgör Early Rain Covenant Church ett typexempel på en helt ny kategori kristna kineser. Dess frispråkiga pastor Wang Yi var en känd intellektuell i Kina redan innan han 2005 konverterade till kristendomen. Sedan Wang grundade sin kyrka 2008 har han predikat om en rad känsliga ämnen och kritiserat de kompromisser som statligt anslutna kyrkor tvingas till. Early Rain har också fört talan för föräldrar vars barn har avlidit i någon av Kinas många vaccinskandaler, eller i den politiskt känsliga jordbävningen i Sichuan 2008.

Medan många huskyrkor håller låg profil och verkar i det tysta, vill inte Wang att det ska framstå som att Early Rain har något att dölja. Predikningar har därför ofta hållits på offentliga platser samt lagts ut på internet som både text och video. Detta har lett till att flera av kyrkans medlemmar gripits tidigare, och Wang själv försetts med utreseförbud från Kina.

Ändå tjänade lagändringarna i februari i fjol bara till att Early Rains kritik mot myndigheterna blev ännu hårdare. Med anledning av förtryck mot såväl kristna som minoriteter i Xinjiang och Tibet sade Wang Yi att Kinas myndigheter verkar ”föra ett krig mot människans själ”. Wang motsatte sig även Xi Jinpings beslut att avskaffa begränsningen för antalet mandatperioder som han kan sitta vid makten.

Liksom många andra av dagens kristna kineser har flera av Early Rains medlemmar en bakgrund i civilsamhället. Exempelvis har många av Kinas aktiva människorättsadvokater en stark kristen

Xi Jinping fruktar det kristna.

FOTO: ALAMY

Myndigheterna tvingade församlingen att ta ned korset.

FOTO: MARK SCHIEFELBEIN/TT

tro. Detta, tillsammans med det faktum att kristendomen åberopar universella rättigheter och värderingar, ligger till stor del bakom den pågående kampanjens intensitet.

Utöver det stora antalet protestanter finns även mellan 10 och 12 miljoner katoliker i Kina. Här etablerade kommunistpartiet 1957 Chinese Patriotic Catholic Association, som avfärdar Vatikanens auktoritet och istället utser biskopar på egen hand. Detta har, föga förvånande, även fått många kinesiska katoliker att likt protestanterna utöva sin tro i olika slags underjordiska sammanhang.

Eftersom katolicismen till skillnad från protestantism har ett tydligt centralt ledarskap försöker kinesiska myndigheter att rätta in landets katoliker i ledet med hjälp av diplomati. Efter långdragna förhandlingar bakom stängda dörrar undertecknade Vatikanen i september slutligen ett avtal med Peking. Uppgörelsen ger förvisso påven ett visst inflytande över utnämningen av biskopar i Kina, men innefattar samtidigt att han erkänner sju stycken biskopar som kinesiska myndigheter har utsett och vars status Vatikanen tidigare fördömt.

Många såg avtalet som ett svek mot de katoliker som varit Rom trogna trots förföljelserna de tvingats utstå. Kardinal Joseph Zen, tidigare ärkebiskop i Hongkong, menade att avtalets konsekvenser kommer att bli ”tragiska och långvariga”, inte bara för Kinas katoliker utan för kyrkan som helhet eftersom det påverkar dess trovärdighet.

Avtalet kan vidare ses som resultat av långvarig kinesisk lobbying, med slutgiltigt mål att Vatikanstaten ska bryta sina diplomatiska relationer med Taiwan. Under alla omständigheter befinner sig Kinas katoliker i en särskilt utsatt situation, eftersom landets konstitution föreskriver att religiösa organisationer inte får stå under något som helst utländskt inflytande.

Ying Fuk Tsang påpekar att förtrycket mot kristendom i Kina på intet vis är en isolerad fråga, utan i högsta grad kopplad till frågor som mötesfrihet, yttrandefrihet och pressfrihet:

– Det allmänna tillståndet för mänskliga rättigheter i Kina under Xis ledarskap förvärras. Det internationella samfundet kan fortsätta att följa tillståndet för religionsutövning i Kina nära. Om de får tillfälle att träffa myndighetsansvariga kan också religiös förföljelse och religionsfrihet tas upp. ✿

”

Från provinser som Henan och Zhejiang kommer flera rapporter om kyrkor som rivits och medlemmar som tvingats avsäga sig sin tro.

Det behövs mer eftertanke när Stockholms city och dess unika arkitektur nu omdanas.

Värna även det moderna arvet

Av Sebastian Andersson

”

Folk får tycka vad de vill om Klararivningarna: city ingår i stadens arv i lika hög grad som Söders höjder.

I Stockholms city håller något viktigt just nu på att hända. Klarakvarteren, som utsattes för ett av Europas mest enhetliga och omfattande saneringsprojekt under efterkrigstiden, håller än en gång på att förändras i stor skala.

Det är i grunden något positivt. City är Stockholms bultande hjärta och behöver vara levande och tillgängligt för stockholmarna. Det kan inte vara statiskt, utan måste utvecklas och anpassas i takt med tiden. Det måste bli mer humant och både spegla och möjliggöra stadens växande miljömedvetande och förändringarna i hur vi rör oss. Stora trafikartärer måste minimeras och kanske täckas över. Det måste byggas fler bostäder, skapas mer gröna ytor.

City, mer än någon annan stadsdel i Stockholm, byggdes med bilismen som sin vägledande princip. Det var navet där stadens transportnät slöts samman och där kontrasterna mellan olika principer om stadsbyggande ställdes på sin spets. Mycket har skrivits om rivningarna och omdaningarna i Klarakvarteren – allt från nostalgiska berättelser från dem som såg både det som fanns innan och det som kom att bli det nya, till en typ av debatterande historisk skildring där Klarakvarterens öde blir själva sinnebild för allt som är fel med modernismen. Det är inte konstruktivt att debattera utifrån vad som kunde varit. Istället borde diskussionen utgå från vad stadsdelen är idag – och framförallt vad vi bör göra med den, och hur vi borde tänka kring dess

bevarande och det arv som den innesluter och representerar.

MODERNISMENS grundtanke är att formgivning är underordnat funktion. Begreppet ”form följer funktion” myntades 1896 av den amerikanske arkitekten Louis Sullivan, och de 30 följande åren kom att bli epokgörande vad gäller både arkitektur och stadsplanering. Det var dock framförallt Le Corbusiers idéer, där arkitektur och stadsplanering formade ett unisont uttryck som fick stort genomslag, inte minst i Stockholms city. Idag är det allmänt accepterat att dessa principer inte ledde till vad vi skulle anse vara en levande stad.

Det faktum att city byggdes på basis av funktioner som inte längre är centrala innebär dock inte att en del av dess form – dess arkitektur – inte representerar ett kulturhistoriskt värde. Det betyder heller inte att vi med eftertanke och uppfinningsrikedom inte kan anpassa dess miljöer – den andra komponenten av dess form – efter nya behov. Det finns kanske också värden i det stadsrum city är som vi inte än har dragit nytta av, på samma sätt som stenstadens planering idag känns mer relevant än någonsin i fotspåren av bilismens fall i den urbana kontexten. Vem vet vad bilismens tomma rum kan komma att användas till i framtiden?

Stockholm är en stad med en slående skönhet. Staden är också hem för en lång rad byggnader av utmärkt arkitektonisk kvalitet varav en stor del faller in under kategorierna modernism, post-

modernism eller dess varianter. Att värna om vårt arkitektoniska arv borde betyda att vi ska värna lika mycket om det modernistiska arvet som andra. Folk får tycka vad de vill om Klararivningarna: city ingår i stadens arv i lika hög grad som Söders höjder. Vi måste komma ihåg att folklig opinion om vad som är fin arkitektur inte heller är statisk eller unison. Det finns inget likhetstecken mellan vad folk i gemen tycker är fint för stunden och vad som bör bevaras för att det är en del av ett gemensamt arkitektoniskt arv – just för att det säger något om sin tid och om vår stads historia. Att en byggnad anses vara ful är ingen basis för rivning eller taktlösa modifieringar om det finns ett arkitektoniskt värde att ta hänsyn till. City har en unik arkitektur för Stockholm och med den kommer ett betydande kulturhistoriskt värde. Det är dags för eftertanke kring stadsdelens omdaning – vi har nämligen nått en punkt där instanser som bedömer just det arkitektoniska värdet av byggnader i Stockholm körs över. Vi måste omvärdera vad som utgör vårt arv och varför vi borde bry oss om det.

Ett exempel: 2009 sätter Statens fas-

tighetsverk igång en ombyggnad av Kvarteret Loen i regeringskvarteren, hem till näringsdepartementets hus. Byggnaden har två år tidigare blivit blåklassad av Stadsmuseet som en del av deras Norrmalmsinventering – vilket betyder att bebyggelsen är av ”synnerligen högt kulturhistoriskt värde”. Kvarteret är i behov av modernisering och det finns en övergripande strategi att skapa fler arbetsplatser i city.

SÅ LÅNGT ALLT väl. Påbyggnaden som sätts ovanpå huset underminerar dock det som gör det unikt – en sinnrikt utformad betongfasad och fönsterutformning som gränsar till tidig postmodernism – och tillför inte heller något nytt av noterbar arkitektonisk höjd. Lådan som läggs på huset håller lika hög klass som en kommunalt upphandlad påbyggnad på en lågstadieskola. Inte bara Stadsmuseet blev överkört i frågan. Kulturförvaltningen menade i sin remiss till detaljplanen att ”på samma sätt som man respekterar egenvärdet hos äldre bebyggelse bör man ta hänsyn till modernismens byggnader”. Förslaget gick ändå igenom.

På samma sätt sker nu eller planeras modifieringar av flera andra byggnader i city i en rasande takt. Swedbanks gamla huvudkontor på Brunkebergstorg har fått en ansiktslyftning och påbyggnad som både respekterar ursprungshuset och blickar framåt. SEB:s gamla huvudkontor vid Sergels torg och kringliggande byggnader håller däremot på att byggas om till oigenkännlighet. Passagenhuset, ett grönklassat hus bakom NK från tidigt 1970-tal, ska ge plats åt ett nymodernistiskt palats som doftar överhettad fastighetsbubbla lång väg. På Kungsholmen ska det blåklassade Trygg-Hansa-huset – ett utomordentligt exempel på svensk senmodernism – bli krönt med en glimrande påbyggnad som både stör ursprungsarkitekturen och förstör områdets samlade karaktär.

Argumentet här är inte att vi inte ska förändra Stockholm – tvärtom. Stockholm måste förändras snabbare, bli större, vildare, mindre förutsägbart och mer uppseendeväckande. Om vi i den processen bygger om 60- och 70-talsbyggnader till nymodernistiska kopior av sig själva, vad har vi då uppnått i fråga om verklig förändring? Om vi också börjar ignorera de instanser som finns till för att bevara något slags arkitektonisk röd tråd i historien om Stockholm – kan vi fortfarande säga att vi värnar om dess arv?

För att gå tillbaka till argumentationen kring arkitektur och folkligt bifall – hade det varit sekelskifteshus som var i fråga för rivning på Norrmalm hade tongångarna garanterat varit mycket annorlunda. Det faktum att modernistisk arkitektur inte rör upp lika starka känslor som byggnader i nyklassicism eller nyrenässans innebär inte att begreppet verkshöjd inte skulle vara tillämpligt eller att en diskussion om dess kulturarv är mindre relevant.

DET KRÄVS EN konstruktiv debatt kring hur vi ska förhålla oss till det samlade modernistiska arvet i kontexten av ett Stockholm i förändring. På samma sätt krävs det en diskussion kring hur vi bygger i innerstaden. Stockholm är Europas snabbast växande stad, och med detta kommer krav på såväl stadsliv som miljö och trafik. Stads- huset måste dock bestämma sig – ska vi fortsätta att inkräkta på kulturhistoriskt värdefulla modernistiska miljöer på ett sätt som urholkar och ignorerar deras roll i historien om vår stad och oss själva, eller finns det ett sätt att förvalta dem på ett sätt som är förenligt med dagens behov? Jag är övertygad om det. Det är dags att överge tanken om ett selektivt arv.

Sebastian Andersson är frilansande skribent och kommunikatör bosatt i Paris.

TEMA

DET DANSKA TILLSTÅNDET

Hur är egentligen läget i vårt södra grannland? Fem skribenter känner Danmark på pulsen. De beskriver ett rike som har god ekonomi och är öppet mot världen men som samtidigt känner sig sårbart och är angeläget om att bevara sin egenart.

Liberalism och gemenskap

Dansk identitet handlar om småstädernas och landsbygdens bönder och egenföretagare. Ett samhälle präglad av pluralism och förståelse för människor som går sin egen väg. Men också präglad av konformism i synen på det goda livet.

Av Svend Dahl

De beskrivs regelbundet som lyckligast i världen, men en utbredd uppfattning bland danskarna är också att de lever i det bästa av länder. Och uppenbarligen delar fler den bilden. Den som passerat Köpenhamns flygplats Kastrup de senaste åren har knappast kunnat undvika den engelskspråkiga litteraturen med titlar som *The Year of Living Danishly* eller *The Little Book of Hygge*. Intresset för att finna lyckan genom blåsiga strandpromenader, färöiska ylletröjor och en kanelsnegl eller tebirkes är stort. Det är de glansiga magasinens svar på Francis Fukuyamas vid det här laget klassiska statsvetenskapliga fråga om hur man tar sig till Danmark, i bemärkelsen ett välfungerande samhälle med stabila liberala politiska institutioner.

För en svensk betraktare är det förstås ofrånkomligt att reflektera över att detta handlar om samma land som i vår egen politiska debatt under lång tid fungerat som avskräckande exempel. Vill vi verkligen ha det som i Danmark, har varit den ständigt återkommande frågan när svenska politiker föreslagit åtstramningar på det migrationspolitiska området. Bilden som målats upp är den av ett land som övergett sin historiska liberalism och istället vänt sig inåt.

Detta var för tio år sedan den bärande tanken i journalisten Lena Sundströms uppmärksammade debattbok *Världens lyckligaste folk*, där det Danmark som tidigare lockat med gemyt och avslappnad tolerans hade förvandlats till något hotfullt och icke-liberalt som riskerade att ta Sverige med sig i samma riktning. Liknande idéer om den förlorade danska liberalismen har sedan dess gång på gång upprepats i både svenska och stora engelskspråkiga medier, ofta med kraftiga moraliska undertoner. Den har använts för att beskriva skillnaderna mellan Sverige och Danmark under flyktningkrisen hösten 2015. Den har fått fungera som bakgrund till nyhetsrapporteringen om den danska regeringens ambitioner att försöka förmå flyktingar att återvända till sina hemländer när det inte längre finns skyddsskäl. Och den har ansetts komma

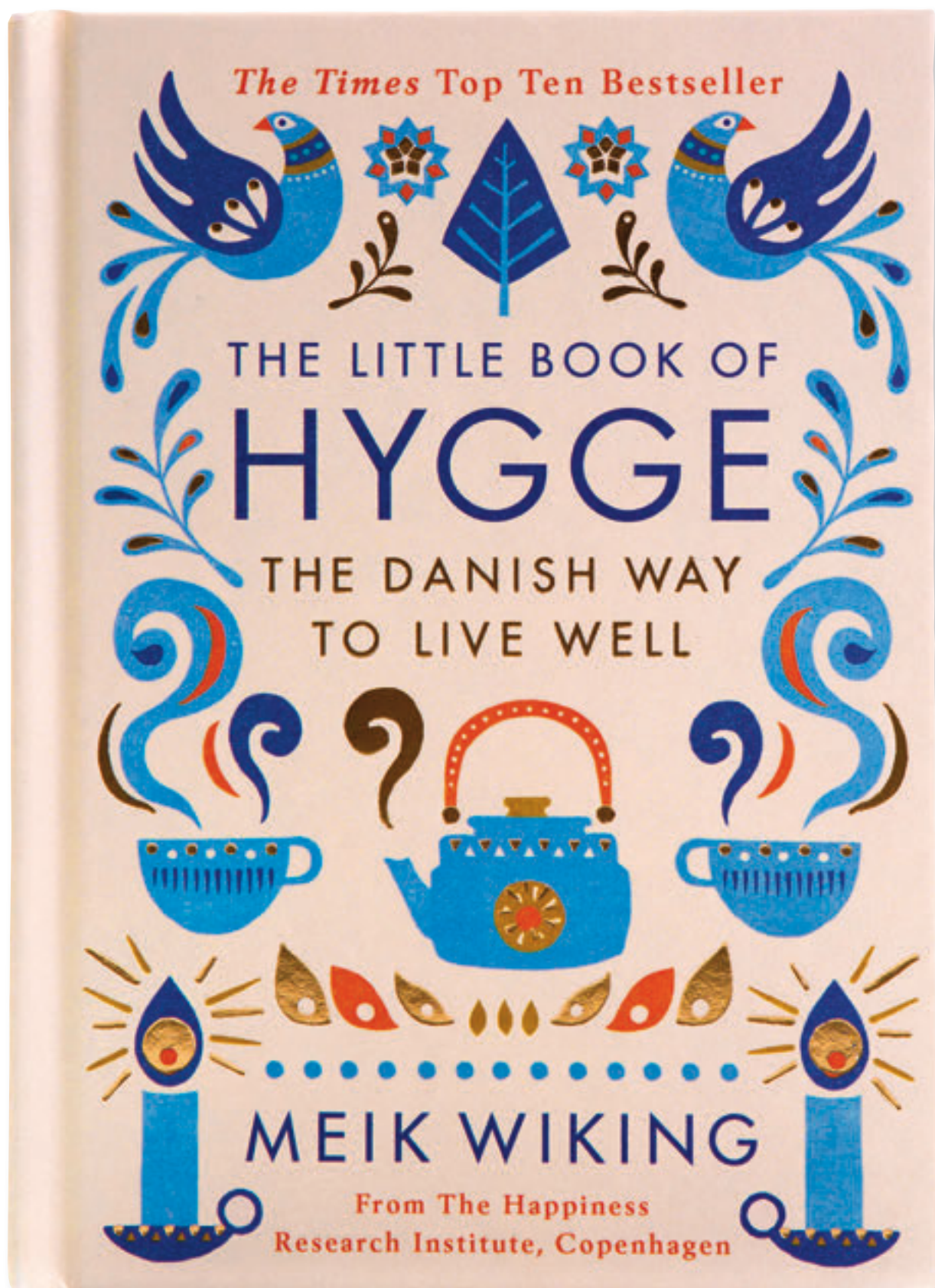
till uttryck i regeringens förslag för att minska segregation och utsatthet genom att införa hårdare straff för brott begångna i vissa utanförskapsområden.

Om man ska förstå invandringsfrågans betydelse i dansk politik och samhällsdebatt de senaste 25 åren räcker det emellertid inte att indignera delar på när Danmarks migrationsminister Inger Støjberg äter tårter för att fira åtstramningar av asylpolitiken och tala om en liberalism som gått förlorad. För relationen mellan liberalismen och den danska migrationspolitiken är långt mer komplicerad än vad de flesta beskrivningar gör gällande. I själva verket handlar synen på migration och integration, såsom den tagit sig uttryck de senaste decennierna, i hög grad om att värna ett samhälle, som de flesta bara skulle beskriva som just danskt, men som lika gärna skulle kunna beskrivas som liberalt.

För precis som Sverige är Danmark ett av en handfull länder som sticker ut när det gäller den höga graden av sekulära och individualistiska värderingar när forskarna bakom World Values Survey kartlägger världens länder. Graden av liberalism i ett samhälle kan kort sagt inte reduceras till en fråga om landets migrationspolitik.

Om man vill förstå bakgrunden till den danska invandringsdebatten är livsstilsböckerna från Kastrup en förvånansvärt bra start. För kärnan i dessa är just den idé om det goda livet som sätter sin prägel på det danska samhället.

Kombinationen av avkoppling, jämlikhet, hemtrevlighet och tillhörighet som ryms i ordet hygge är långt ifrån enkel att sammanfatta och man kan förstås argumentera att fenomenet existerar och värdesätts på många ställen runt om i världen. Det intressanta är snarare den roll begreppet spelar för självbilden och hur det kommit att bli en central del av den danska identiteten. Det är något som sammanfattas väl i de undersökningar Meid Wiking och hans »

Integrationsminister Inger Støjberg.

FOTO: LISELOTTE SABROE/TT

tanke med en inriktning på just lycka gjort. Det framkommer där att cirka en tredjedel av danskarna menar att hygge är något som inte kan översättas och som framförallt praktiseras i Danmark. Vad frihet är för amerikanen är hygge för dansken, som lyckoforskaren sammanfattar saken i *The Little Book of Hygge*.

Denna idé om det goda livet är dessutom starkt kopplad till både känslan av kulturell gemenskap och tillit. Man vet att grannarna har ungefär samma värderingar som en själv, man ser efter deras hus när de är på semester och man vet att de självklart kommer att göra samma sak. Man förväntar sig att kunna ställa barnvagnen utanför Irma när man köper sin leverpostej. Men här finns också en stark betoning av både solidaritet och vikten av egen försörjning. Vi ställer upp för varandra när det behövs, men vi räknar också med att alla strävar efter att försörja sig själva.

En del kopplar detta till välfärdsstaten, och att det skulle vara den danska välfärdsstaten som lagt grunden för tilliten. Men snarare bör välfärdsstaten – vars grundläggande kalkyl bygger på både känslan av solidaritet och tilliten till att människor vill försörja sig själva – förstås som en utlöpare av redan existerande värderingar. För den danska tilliten tycks ha existerat långt före välfärdsstaten, menar forskarna.

I själva verket handlar den danska identiteten i hög grad om vad som skulle kunna beskrivas som den lilla stadens eller landsbygdens gemenskap. Statsvetaren Ann-Sofie Dahl, vid Köpenhamns universitet, fängade detta när hon i boken *Matadorlandet* konstaterade att danskt samhällsliv i hög grad präglas av just verklighetens motsvarigheter till den lilla staden Korsbæk i den populära tv-serien *Matador*. Om Sverige är ett land som politiskt definieras av ingenjörer och välorganiserade metallarbetare, är Danmark ett land präglad av småstadernas och landsbygdens bönder och egenföretagare. När danska politi-

ker prata om mittenväljarna handlar det också mycket riktigt om människor som bor i en mindre stad, jobbar som lärare eller hantverkare och har barn som spelar handboll.

Det lägger grunden för ett samhälle, som precis som den lilla staden, präglas av ett betydande mått av pluralism och förståelse för människor som går sin egen väg, men som samtidigt präglas av en konformism sprungen ur en stark gemensam bild av vad som utgör ett gott liv.

I den brittiska journalisten Helen Russells självbiografiska bok *The Year of Living Danishly* återges en anekdot om en dansk mamma som lämnar barnvagnen med sitt sovande barn utanför en restaurang i New York, och grips av polisen för det. Normalt beteende i tillitslandet Danmark, medan den brittiska journalisten med likaledes brittisk make uppfattar det som direkt bisarrt att lämna sitt barn på det viset.

Francis Fukuyama skulle antagligen ha nickat igenkännande inför den danska mammans agerande. Det är denna tillit och känslan av gemenskap som på ett samhälleligt plan gör hygge möjligt. Men det är också, menar de flesta danskar, grunden för välfungerande liberala institutioner. Styrkan i den danska demokratin kommer ur gemenskapen, vilket också innebär att den liberala demokratis institutioner skulle försvagas om den kulturella sammanhållningen började svikta.

Det är denna idé om den danska gemenskapen som återkommer som ett bärande tema hos de tre stora danska politiska partierna. När statsminister Lars Løkke Rasmussens Venstre under vintern bedrev förvalskampanj var det på temat "frihed og fællesskab" om balansen mellan den enskildes frihet och gemenskapen där männ-

iskor bryr sig om varandra. När Socialdemokraterna häromåret presenterade en ny migrations- och integrationspolitik handlade det just om att invandrare måste bli en del av den danska gemenskapen och de värderingar den bygger på i fråga om exempelvis syn på religion och jämställdhet. Eller när Dansk Folkeparti på grundlovsdagen den 5 juni affischerar med budskap om "folkestyre og fællesskab".

*"Bilden som målats
upp är den av ett
land som övergett sin
historiska liberalism och
istället vänt sig inåt."*

I idén om den danska gemenskapen ryms, precis som i den lilla staden, en ständig spänning mellan människors önskan att leva sitt liv i frihet och hitta ett sammanhang där man känner sig hemma. I artikeln "Denmark between liberalism and nationalism" (*Ethnic and Racial studies*, 2013) har de två danska statsvetarna Per Mouritsen och Tore Vincents Olsen beskrivit den danska synen på invandring och invandrare i termer av en förskjutning mot en "perfektionistisk liberalism". Från att ha haft en betoning på lika rättigheter har tonvikten successivt förskjutits till skapandet av goda medborgare och anammandet av liberala, danska, värderingar som förutsättning för deltagandet i det danska samhällslivet. Mouritsen och Olsen lyfter exempelvis fram det integrationskontrakt för nyanlända som infördes 2010. I detta slås det fast att man som nyanländ har ett ansvar för att lära sig danska och så snabbt som möjligt bli självförsörjande, men här understryks också exempelvis jämställdhet mellan könen och sexuell frihet som centrala danska värden alla nyanlända måste acceptera.

Dessa tankegångar är också vägledande i den nuvarande regeringens åtgärder för att motverka segregation, den så kallade "ghettopakken" som antogs av folketinget i slutet av förra året. Det danska samhället ska hålla ihop och bygga på värderingar som frihet och rättssäkerhet, jämlikhet och frisinne samt

>>

DET DANSKA TILLSTÅNDET

tolerans och jämställdhet, heter det inledningsvis i regeringens programförklaring mot parallellsamhällen. Att alla ska bli en del av det danska samhället, språkligt och kulturellt, är det överordnade målet. Bland förslagen för att minska segregationen finns bland annat obligatorisk förskola från ett år för barn i utsatta områden och en maxgräns på 30 procent för andelen barn från utsatta områden på en förskola. Men också språkprov i motsvarigheten till förskoleklass och sommarskola, så att inga barn börjar ettan utan tillräckliga kunskaper i danska.

Bertel Haarder, en av veteranerna i dansk liberalism, som var integrationsminister i början av 2000-talet konstaterade en gång att han i den rollen inte var "minister för leverpastej, slöjor och duschdraperier". Idag kan man höra många danska liberaler som menar att Haarder, som då argumenterade för att integration framförallt var en fråga om egen försörjning, borde intresserat sig mer för kulturfrågorna.

Samtidigt fortsätter konflikten mellan personlig frihet och dansk kultur att vara central i samhällsdebatten. Det senaste exemplet är förra årets diskussion om förbud mot burka och niqab, som innan lagen klubbades i brett samförstånd mellan Venstre, Socialdemokraterna och Dansk Folkeparti ledde till hårda debatter inte minst inom Venstre. Att lägga sig i hur människor går klädda strider mot allt Venstre står för menade en del av partiet. Andra menade tvärtom att burka och niqab inte är en fråga om klädstil, utan en fråga om samhälleliga värderingar som står väldigt långt från det som utmärker det danska samhället.

Man kan som Mouritsen och Olsen beskriva den danska synen på integration som mer republikansk än liberal. Friheten förverkligas genom det aktiva och jämlika deltagandet i samhället. Men man skulle lika gärna kunna beskriva det som ett erkännande av att liberala samhällen och liberala politiska institutioner i praktiken är långt mer komplicerade organismen än skolboksversionerna.

De liberala institutionerna är i praktiken djupt förankrade i kulturella sammanhang, och långt ifrån neutrala inför människors idéer om det goda livet. Kanske är det ofrånkomligt att den som vill värna liberala samhällen i viss utsträckning måste intressera sig för charkuterier och nakenbad.

Det är något som blir tydligt när liberala och sekulära samhällen får betydande befolkningsgrupper som menar att religionen bör vara något mer än en privatsak, och som exempelvis kan användas för att ifrågasätta medborgerliga fri- och rättigheter, från yttrandefrihet till jämställdhet mellan könen och hbtq-rättigheter.

Många danska politiker skulle därför argumentera för att försvaret för den kulturella gemenskap, och kraven på värderingsmässig assimilering, överlappar med ett försvar för det liberala samhällets institutioner och den frihet de innebär.

Denna vilja att försvara det danska, och ständigt diskutera vad som utmärker det och vilka förutsättningar det behöver, är intimt sammanlänkad med en historiskt grundad vetskap om att det inte kan tas för givet. Lika viktig som stolthet över samhället och kulturen, är känslan av att vara ett litet och utsatt land vars kulturella särprägel riskerar att utraderas.

Denna självbild kan spåras tillbaka till 1800-talet. 1814 tvinga-

des Danmark avstå Norge. 50 år senare, 1864, gick hertigdömena Schleswig, Holstein och Lauenburg, dagens nordtyska delstat Schleswig-Holstein, som utgjorde 40 procent av Danmarks yta, förlorad. Varken då, eller under andra världskriget, kunde Danmark stå emot de omgivande stormakterna. Men det danska, kulturen och språket, kunde värnas.

Samtidigt tog Danmark i början av 1900-talet steget ut i världen och blev, och förblir, en av världens främsta sjöfartsnationer. 1912 levererades M/S Selandia, ett av världens första oceangående dieseldrivna fartyg till Det Østasiatiske Kompagni för linjen mellan Köpenhamn och Bangkok från Burmeister & Wains varv i centrala Köpenhamn. Det är en plats som idag är förvandlad till badrhyggor och uteserveringar för köpenhamnarna, samtidigt som redrikontoren, på andra sidan vattnet från Amager, för traditionen vidare.

Sannolikt är denna historia av utsatthet och globalisering förklaringen till varför idéerna om mångkultur som något eftersträvsvärt aldrig fått bred uppslutning i dansk politik och varför den liberala migrationspolitik som antogs i början av 1980-talet började ifrågasättas redan när den ett par år senare visade sig leda till ett ökat antal flyktingar och tilltagande problem med segregation.

1983 års utlänningslag saknade förankring i de stora partierna och var resultatet av att den dåvarande borgerliga regeringen för att få igenom sin ekonomiska politik gjorde en kompromiss med

det socialliberala partiet Radikale Venstre. Även om de stora åtstramningarna först skedde efter att Anders Fogh Rasmussens borgerliga regering, med Dansk Folkeparti som stödparti, tillträtt 2001 diskuterades behovet redan av de socialdemokratiska regeringarna i slutet av 1990-talet.

*"Om man vill
förstå bakgrunden
till den danska
invandringsdebatten
är livsstilsböckerna
från Kastrup en
förvånansvärt bra start."*

Ingen lär förneka att Dansk Folkeparti haft ett betydande inflytande över dansk politik de senaste två decennierna. Men bilden att förändringarna i dansk invandringspolitik enbart skulle handla om en anpassning till höger-

populism är en förenkling. Dansk Folkeparti spelade en viktig roll för politiseringen av migrationsfrågan. Men det sammanföll i tid med att Venstres dåvarande partiledare Anders Fogh Rasmussen också gjorde den strategiska bedömningen att hans parti kunde använda invandringspolitiken för att vinna väljare från Socialdemokraterna,

För tveksamheten inför liberal invandringspolitik var redan utbredd bland väljarna och i samhällsdebatten. Men framförallt knöt migrationsfrågan an till djupare liggande tankar kring värdet av att värna den danska kulturen. Det är en idé långt större än ett enskilt, om än framgångsrikt, politiskt parti.

Globalisering och invandring blir en påminnelse om den utsatthet som tidigare drabbat Danmark. För även denna typ av fredliga och successiva samhällsförändringar innebär att omvärlden kommer närmare och med det insikten om att stora delar av världen har andra uppfattningar om livet och samhället.

Och det kanske särskilt i ett land som mer än andra är bärare av globaliseringen. För det finns trots allt ingen mer konkret symbol för globalisering än containern från Danmarks största företag, Maersk: 40 fot av ljusgrå korrugerad plåt med en sjuuddig stjärna på sidan. Den kan ses från Shanghai till Veracruz. Men den hör hemma ett par hundra meter från drottningens Amalienborg.

Svend Dahl är chef för Liberala Nyhetsbyråen.

Christiansborgs slott där folketinget huserar.

FOTO: ALAMY

En fråga om kultur

Varför har Sverige och Danmark gått skilda politiska och kulturella vägar? Förklaringen ligger i ländernas olikartade historia och i de olika mentaliteter den har gett upphov till.

Av Lennart Berntson

Det finns en paradoxal likhet mellan dagens Danmark och Sverige. På båda sidor framhålls det andra landet som ett avskräckande exempel. Företrädare för det politiska Danmark hörs av och till varna för en svensk utveckling i landet – med massinvandring och okontrollerbar kriminalitet. Flera etablerade politiker i Sverige ser i Danmark ett land som låter invandringspolitiken styras av främlingsfientlighet och rasism. ”I Sverige står vi upp för människors lika värde. Vi väljer en annan väg”, fastslog Stefan Löfven i regeringsdeklarationen i januari 2019 – att Danmark ingår bland de länder Löfven lägger distans till kan ingen betvivla.

Så kylslaget har det inte alltid varit. När jag började arbeta i Danmark på 1970-talet framstod Sverige som modernitetens framtidsland och bland svenskarna fanns en nostalgisk beundran för det exotiska och mer frihetliga broderlandet i syd med sin ”hyggelige” atmosfär. Klichéerna började emellertid krackelera på 1990-talet och den ömsesidiga attraktionskraften hade nog i realiteten ebbat ut samtidigt med att bron över Öresund öppnades år 2000. För båda länderna var redan EU och kontinenten av större intresse än tillhörigheten till Norden.

Utländska iakttagare framhåller ofta likheterna mellan Danmark och Sverige. Båda ses som stabila demokratier, präglade av en socialdemokratiskt färgad välfärdspolitik. I båda länderna är arbetslösheten låg och det materiella välståndet högt. Språken ligger nära varandra och det organiserade samarbetet inom till exempel handel, transporter, forskning och utbildning, är väl utbyggt sedan årtionden tillbaka. Vari består då skillnaderna? Varför har, till synes, det kulturella och politiska klimatet gått så skilda vägar de senaste tjugo trettio åren?

Först och främst är det viktigt att framhålla ett undantag från divergensen. Det gäller universiteten och de etablerade kulturella institutionerna. Här råder som i Sverige, i varje fall i stora drag, den politiska korrekthetens outtalade normer. Boken *Multikulturalismens felder*, med undertiteln, ”Mørklægning og Moralisme i Medier, Forskning og Politik” (2016) ger en bild av diskussionen inom akademi och centrala medier som likaväl kunde vara hämtad från Sverige. En av artiklarna i boken handlar om reaktionerna på den dansk-palestinske författaren Yahya Hassans diktsamling, utgiven 2013.

Hassan skildrade här sin uppväxt i en invandrad förortsfamilj

med stark social kontroll, med mycket våld och tvång i uppfostran och med uttalat främlingskap inför det danska samhället. Han lade emellertid inte skulden på ”systemet” eller ”rasismen”, utan pekade istället på den egna familjens och släktens religion och kultur som främsta hindret för ett friare liv. Diktsamlingen fick stor uppmärksamhet – den sålde i cirka 100 000 exemplar – men Hassan kritiserades för att vara illojal med den egna gruppen och för att gå högernationalismens och Dansk Folkepartis (DF) ärende. Vidare anklagades han, av både invandrare och etniska danskar, för att vara ”kulturell avhoppare” och för att ha övertagit den rasistiska, vita danska offentlighetens diskriminerande syn på invandrarna. Boken lyfter också fram reaktionerna på mordförsöket på Lars Vilks (och mordet på en judisk person som vaktade stadens synagoga) i Köpenhamn 2015. Naturligtvis fördömdes våldshandlingarna, men flera debattörer menade att ansvaret kunde tillskrivas den främlingsfientliga högerflygeln som i årtionden ansågs ha sökt konfrontation med i synnerhet de muslimska invandrarna.

Andra uppmärksammade exempel som känns igen från svensk debatt rör studenter i Köpenhamn som anser sig diskriminerade av forskare vilka redovisat statistik uppdelad på enbart manligt och kvinnligt kön – men inget tredje eller fjärde, eller som känt sig kränkta av den traditionella sången *Den danske sang er en ung blond pige*, eller som ansett sig nedvärderade av spex där de agerade burit mexikanska sombreros. De officiella reaktionerna från lärosätena har varierat, men rektorn vid Köpenhamns universitet anser sakerna så allvarliga att han nu påkallat en skärpning av universitetets riktlinjer angående ”kränkande adfärd”.

Frågan hur belysande och representativa dessa exempel är kan alltid diskuteras, men mitt samlade intryck efter att ha följt utvecklingen inom dansk universitetsvärld under 35 år är att såväl den politiska korrektheten som det postmoderna och multikulturella tänkandet har en i det närmaste lika stark ställning som i Sverige. Vad angår de tongivande medierna är bilden dock mer splittrad. *Dagbladet Politiken* som är Danmarks mest respekterade opinionsorgan intar samma hållning till Dansk Folkeparti som DN och *Sydsvenskan* gör till Sverigedemokraterna. På den andra sidan finns sedan länge i tidningar som *Weekendavisen*, *Kristeligt*

»

Dagblad, Jyllandsposten och delvis även Information en större öppenhet för en kritisk men anständig diskussion av invandringen och islam, men också av Dansk Folkeparti. Ett undantag jämfört med Sverige är Ekstra Bladet (Expressens motsvarighet) som ofta ger en, vad som i Sverige skulle uppfattas som, grov och vulgär bild av invandringens effekter på det danska samhället.

Om nu det akademiska och kulturella etablissemangen i Danmark, liksom för övrigt också näringslivets företrädare, omfattar i stort sett samma liberalt universalistiska värden som i Sverige, varför har då invandrardebatten glidit dem ur händerna? Jag tror förklaringen skall sökas i ländernas olikartade historia och i de skilda mentaliteter den har gett upphov till.

Precis som Sverige 1809 krympte det danska riket abrupt 1814, när Norge kom under svensk överhöghet. Det verkliga traumat – det som svarar till Sveriges förlust av Finland – inträffade emellertid 1864 när Danmark efter det tysk-danska kriget förlorade inte bara hertigdömena Holstein och Lauenburg, utan dessutom hela Slesvig upp till Kongeåen, en ungefärlig linje mellan dagens Esbjerg och Kolding. Efter förlusterna 1658, 1814 och 1864 hade landet reducerats till en småstat i norra utkanten av det nordeuropeiska slättlandskapet. Hoppet att kunna återvinna de förlorade områdena stäcktes definitivt med enandet av Tyskland under preussisk ledning 1871. Den tyska expansionen under Bismarck kastade en mörk skugga över småstaten i norr.

Hade Danmark en framtid som självständig nation eller riskerade det att slukas av den alltmer militaristiska och självhävdande stormakten i syd? Årtiondena efter 1864 präglades hållningen av uppgivenhet och pessimism om nationens kommande öde. Efterhand blev hörnstenarna i dansk utrikespolitik precis som i övriga Norden neutralitet och folkrätt. Från första världskriget och i realiteten fram till den tyska ockupationen 1940 kom det försvarsnihilistiska Radikale Venstre genom sin samverkan med socialdemokratin att bestämma dansk utrikes- och säkerhetspolitik. Politiken utgick från uppfattningen att Danmark i relation till Tyskland befann sig i en trängd och sårbar geopolitisk position, att det

var ”et lille og magtesløs land”, omöjligt och meningslöst att försvara. De ledande företrädarna för Radikale Venstre – Erik Scavenius och Peter Munch – drev linjen att Danmark hellre borde bevaka tyskarna genom eftergifter, än provocera dem med motstånd. Vid ett eventuellt tyskt angrepp, menade Munch som var utrikesminister mellan 1929 och 1940, att danskarna inte borde sätta sig till motvärn, utan välja en så ”fredlig besættelse” som möjligt.

Föreställningen av att leva i ett litet och sårbart land är en lika självklar del av dansk mentalitet som svenskarnas känsla av att leva i ett skyddat och privilegierat föregångsland. Den danska upplevelsen av utsatthet har samtidigt utgjort grogrund för en betydligt starkare känsla av nationell samhörighet än i Sverige. Till skillnad från den svenska nationalismen som i hög grad hade sin upprinnelse i den oscarianska ämbetsstaten, har den danska sitt ursprung i 1800-talets grundtvigianska ”højskoler”, i de folkliga ”forsamlingshusene” och i den liberalt orienterade ”andelsbevægelsen”, vilken i sin tur var nära knuten till ”højskolernes” framväxt.

*”Det gäller universiteten
och de etablerade
kulturella institutionerna.
Här råder som i Sverige, i
varje fall i stora drag, den
politiska korrekthetens
outtalade normer.”*

Ibåde Danmark och Sverige har tolkningen av politiken under andra världskriget spelat en viktig roll för att forma dagens nationella medvetande. Men medan debatten om kriget i Sverige, i varje fall från 1970-talet och framåt, har skapat bilden av ett svekfullt, tyskvänligt och antisemitiskt Sverige, har den i Danmark, om än under viss kritik, bekräftat uppfattningen av ett folkligt motstånd mot tyskt förtryck, må vara med en eftergiven regering. I Danmark

har protesterna mot den accelererande invandringen burits upp av en efter hand bred folklig reaktion, vilken uppfattat invandringen som ett hot mot välfärdspolitiken och den nationella identiteten. I Sverige har den upplevda skulden för krigsårens restriktioner fjättrat de politiska partierna vid en gränslös öppenhet till invandringen – ”öppna era hjärtan”. Varje avståndstagande från den liberala politiken har setts i ljuset av krigsårens påstått skamfyllda handlingar – dagens svenska politiker har därför övertruffat varandra i löften om att aldrig igen – symboliskt sett – gå ondskans ärende. De olika synsätten har lett till dramatiska skillnader vad gäller invandrarnas andel av respektive lands befolkningen. Mellan år 2000 och 2017 ökade första och andra generationens invandrare i Sverige från 14,5 till 23,2 procent, medan motsvarande tal i Danmark var 7,1 respektive 12,9.

Det finns emellertid också andra drag i Danmarks politiska kultur som skiljer den från Sverige. Maktbalansen mellan arbetarrörelsen och det borgerliga Danmark har alltid varit jämnare än i Sverige. Socialdemokratin (SD) har visserligen satt sin prägel på välfärdsstaten, men aldrig varit hegemonisk som i Sverige – inte heller har det borgerliga Danmark lika reservationslöst underordnat sig vänsterns syn på jämställdhet och jämlikhet, som fallet är i Sverige. Från krigsslutet 1945 och fram till 1982 (37 år) satt SD vid makten i 27 år, men bara med direkt eller indirekt stöd av Radikale Venstre – ett kulturradikalt och i ekonomisk politik liberalt parti. Under de 37 åren därefter har landet haft borgerliga koalitionsregeringar i 25 år. Regeringarna i Danmark har skiftat långt mer än i Sverige, men politiken har hela tiden vilat på en stabil och pragmatisk kompromiss- och förhandlingskultur och aldrig uppvisat den ideologiska polarisering och de låsningar som kännetecknat Sverige under efterkrigs-

>>

Dansk-tyska kriget 1864: central för självbilden.

FOTO: ALAMY

DET DANSKA TILLSTÅNDET

Församlingshuset: grogrund för nationell samhörighet.

FOTO: BJERRING FÖRSAMLINGSHUS

tiden – arbetarrörelsens angrepp på det privata ägandet, SAP:s långvariga ovilja mot EG/EU, hela vänsterns aversion mot Nato och numera också frågan om invandringen. Jag tror inte man ska underskatta betydelsen av att Danmark sedan tidig efterkrigstid varit långt mer integrerat i den västliga gemenskapen, något som också tvingat de etablerade partierna till ett större mått av ömsesidiga hänsynstaganden.

Det uppmärksammas sällan i Sverige, men högerpopulismen i Danmark debuterade redan i valet 1973 och hade inget med invandring att göra. Istället handlade det om en reaktion på kraftiga skatteköjningar för att finansiera en snabb utbyggnad av välfärdsstatens och på 68-vänsterns inflytande inom kultur och medier. Det så kallade jordskredsvalet detta år innebar en dramatisk tillbakagång för de fyra gamla partierna – mest dock för socialdemokratin – och en motsvarande framgång för två helt nya partibildningar, Fremskridtspartiet (Mogens Glistrup) och Centrum-Demokraterne. Först vid mitten av 1990-talet framträdde Dansk Folkeparti som en utbrytning ur Fremskridtspartiet. Under ledning av Pia Kjaersgaards invandrarkritiska budskap nådde det snabbt över 10 procent, i valet 2015 hela 21 procent. Naturligtvis stämplades det tidigt i den svenska debatten som rasistiskt och högerextremt, men i motsats till Sverigedemokraterna saknar nynazistiskt förflutet. Dansk Folkeparti kan bäst karakteriseras som ett högernationalistiskt, anti-liberalt och anti-globalistiskt välfärdsparti.

Partiet fick sitt avgörande genombrott när Venstreledaren Anders Fogh Rasmussen år 2001 bildade en borgerlig regering efter förhandlingar med Pia Kjaersgaard om Dansk Folkepartis

stöd. Bortsett från åren 2011–2015 har partiet sedan spelat samma nyckelroll i dansk politik som Radikale Venstre tidigare gjorde. Naturligtvis har dess inflytande över flyktingpolitik och integration därmed vuxit. Gradvis har först Venstre och sedan ett par år också socialdemokratin närmat sig – och i betydande grad även övertagit – Dansk Folkepartis linje i invandrapolitiken. Den främsta anledningen är inte partitaktik utan det faktum att den folkliga opinion som Dansk Folkeparti tidigt ställde sig i spetsen för har vuxit kraftigt och framtingat positionsförflyttningar också bland de gamla partierna. En bidragande faktor härvidlag är, som jag ser det, att avståndet mellan väljarna och deras representanter är mindre i Danmark än i Sverige. Folkliga opinionsyttringar har under efterkrigstiden ofta fått, må vara ganska perifera och kortvariga, genomslag i dansk politik. Ingen folklig opinion i landet har emellertid haft den långvarighet och omfattning som den invandrarkritiska kan uppvisa.

Sverige befinner sig idag i en pre-dansk situation. De etablerade partierna söker till varje pris hålla Sverigedemokraterna utanför inflytande. Även i Danmark försökte i det längsta de gamla partierna isolera Dansk Folkeparti. Det misslyckades helt, partiet ansågs plötsligt rumsrent och istället blev det ”isolationisterna” som drog det kortaste sträcket. Huruvida samma utveckling kommer att äga rum i Sverige är naturligtvis en öppen fråga. Finns någon erfarenhet att dra av det danska exemplet är det att i ett krisartat läge styr inte partierna (och medierna) folkopinionen, utan tvärtom: det är opinionen som styr partierna.

Lennart Berntson är lektor i statsvetenskap vid Roskilde universitet.

Ett yndigt land

Danmark blomstrar och ligger högt på lyckoindex.
De goda tiderna ser ut att bestå.

Av Anders Olshov

Den danska ekonomin är i högform. Bruttonationalprodukten har växt med knappt 2 procent årligen sedan 2014, på gränsen vad den klarar utan att överhettas, och arbetslösheten förväntas i år sjunka från 4 till 3,5 procent – en bra bit under den svenska nivån på 6–6,5 procent. Bland personer med dansk härkomst råder i praktiken full sysselsättning.

Det har gett upphov till en oro för att Danmark är på väg mot en situation liknande 2007 med arbetskraftsbrist, lönestegringar och urgröpt konkurrenskraft. Närmare 10 procent av arbetskraften har idag utländskt medborgarskap. Inte minst östeuropeerna fyller en viktig funktion, i byggnadsindustrin, hemtjänsten och transportsektorn, men det räcker inte. Fler händer behövs. Den borgerliga regeringen, koalitionen Venstre, Liberal Alliance och Det Konservative Folkeparti, har därför presenterat ett nytt lagförslag för att göra det lättare att attrahera och anställa utländsk arbetskraft.

”Vi för en stram utlänningspolitik där vi har kontroll över vem som kommer hit. Men vi skall inte glömma att utländsk arbetskraft är en stor vinst för Danmark”, säger utlännings- och integrationsminister Inger Støjberg (Venstre). Arbetsgivarorganisationen Dansk Industri backar upp förslaget, men Socialdemokraterna och Dansk Folkeparti håller inte med. De var emot förslagen när de presenterades i höstas och vill i första hand använda den arbetskraftsreserv som finns i Danmark.

Även på andra punkter framstår ekonomin som stark: Betalningsbalansen visar ett imponerande överskott på 6 procent av BNP, priserna är stabila, statens finanser går med plus och den offentliga skulden uppgår till endast 33 procent av BNP, till och med lägre än i Sverige. Bostadsmarknaden har återhämtat sig efter fallet 2006–2009 och en ägarlägenhet i Köpenhamn kostar idag i genomsnitt 40 000 danska kronor kvadratmetern (cirka 56 000 svenska kronor), dubbelt så mycket som då priserna var som lägst för tio år sedan.

Den starka ekonomin illustreras av förtroendet för den danska kronan. Den skulle kunna ha varit en liten skvalpvaluta, men kronkursen har varit stabil mot först den tyska D-marken, därefter euron, sedan dåvarande statsministern Poul Schlüter (Konservative) gjorde fastkurspolitiken till huvudmål för sin ekonomiska politik 1982 samtidigt som Sverige fortsatte att devalvera. I början

av 1980-talet kunde den danska kronan köpas för 70 svenska ören. Idag kostar den det dubbla.

Danskarna beskrivs ibland som Nordens araber då de som handelsfolk lärt sig köpslå i affärer och älskar att tjäna den sista kronan. Men det småborgerliga, något konservativa Danmark påminner långt mer om närliggande Nederländerna: agrart med stor livsmedelsindustri, bryggerikoncerner och shipping, platt, fullt av cyklister och befolkningstätt.

Det går att ta det ett steg till och jämföra med alplanet Schweiz, inte för att länderna är lika, men för att ge en kompletterande bild. Båda värnar stolt sin nationella valutas värde, har en stor andel familje- och stiftelseägda företag, har en betydande läkemedelsindustri och – som kuriosa – rödvita liknande flaggor. Därutöver toppar de eller är nära toppen på ett flertal internationella rankingslistor över ländernas ekonomier. Enligt Transparency International är till exempel Danmark det minst korrupta landet i världen, Schweiz nummer 3. I Världsbankens ”ease of doing business index”, som mäter företagsklimatet i 190 länder, tar Danmark brons. Att livet dessutom är gott framgår av OECD:s Better Life Index som mäter allt från lycka till miljö, säkerhet, arbetsmarknad, socialt engagemang, boende, demokratiskt engagemang och balansen mellan arbete och fritid. Danmark är det näst bästa landet att bo i efter Norge. Schweiz är nummer 6. I World Economic Forums ranking över konkurrenskraft placeras Danmark på plats 10 av 138 länder, Schweiz som nummer 1. I Pisaundersökningen som mäter elevernas resultat i matematik, naturvetenskap och läsförståelse hamnar Schweiz på plats 15 och Danmark på plats 17, före Sverige på plats 24.

Nordeas chefekonom Helge Pedersen anser att dansk ekonomi är inne i en solid framgångsfas och att den goda nyheten är att det ännu inte har givit upphov till några obalanser. Han förväntar att uppsvinget fortsätter 2019–2020 och att BNP växer med cirka 1,75 procent per år. Det är den inhemska ekonomin som drar, understödd av stigande sysselsättning, ökade reallöner och växande förmögenheter, bland annat som en följd av de låga räntorna. Men Danmark har också samlat på sig en stor nettoförmögenhet gentemot utlandet på 1 400 miljarder danska kronor som tickar avkastning och skapar köpkraft.

»

DET DANSKA TILLSTÅNDET

FOTO: ALAMY

Penningtvättsskandal: Danske Banks vd Thomas Borgen tvingades att avgå.

FOTO: MADIS CLAUS RASMUSSEN/TT

Nationalbankens styrränta ligger på -0,65 procent, lägre än i Sverige och i euroområdet. Den billiga finansieringen har satt fart på bostadspriserna som har stigit närmast oavbrutet sedan krisåret 2009. Liksom i Sverige finns en oro för att marknaden är högt värderad och att en nedgång kan komma om till exempel räntorna skulle börja stiga. Minnet av krisen 2006–2009, som medförde en djup fastighets- och bankkris, lever nämligen i färskt minne. Fastighetsbolagen Keops, som senare kom att bli Landic Properties, och Sjælsø gick i konkurs. Regionala banker som Roskilde Bank, Fionia Bank och Amagerbanken övertogs av det statligt inrättade holdingbolaget Finansiel Stabilitet när de var på väg att gå omkull. Totalt gick 15 banker i konkurs och fusionerades 36 fram till 2013.

Den låga räntan kan politikerna inte påverka. Den är en funktion av in- och utflöden på valutamarknaden i förhållande till växelkursen EUR/DKK och ECB:s styrränta. Men för att reducera riskerna för en ny fastighets- och bankkris skärptes 2016 reglerna för utlåning i tillväxtområden. 2018 begränsades lånemöjligheterna

”I början av 1980-talet kunde den danska kronan köpas för 70 svenska ören. Idag kostar den det dubbla.”

för högt skuldsatta hushåll 2018, och 2021 upphävs skattestoppet som fryste fastighetsskatterna på 2001 års nivå och som innebär att de har urholkats med inflationen. Fastighetsskatterna skall alltså höjas, vilket kan balansera stimulansen från de låga räntorna framöver.

Det ökade utbudet av nyproduktion bidrar också till att antalet bostäder till försäljning har ökat med 25 procent, den högsta ökningstakten sedan 2006–07. Sedan mitten av förra året har bostadsmarknaden kylts av och det finns tecken på att förväntningsbilden börjar ändras. Marknaden står och väger.

Danmark är ett land fullt med små- och mellanstora företag, men har också några jättar med särskild betydelse för ekonomin. Med ett marknadsvärde på 612 miljarder danska kronor (857 miljarder svenska kronor) är läkemedelsföretaget Novo Nordisk högst värderat bland alla nordiska företag. Det är specialiserat på insulin för behandling av diabetes, men har under senare år börjat sälja preparat för behandling av fetma vilket numera utgör 3 procent av försäljningen. Förutom inriktningen mot två av de största och snabbast växande välfärdssjukdomarna har det en portfölj för behandling av hemofili (blödarsjuka) och brist på tillväxthormoner och östrogen.

Novo Nordisk har 43 200 anställda, varav 17 000 i och utanför Köpenhamn, avsevärt fler än Astra Zeneca någonsin haft i Sverige. Försäljningen uppgår till 112 miljarder danska kronor (157 miljarder svenska kronor) och vinsten till 47 miljarder danska kronor 2018. Företaget genomgick en fantastisk utveckling under förre vd:n Lars Rebien Sørensen då omsättningen femdubblades och vinsten elvadubblades mellan 2000 och 2015. När Lars Fruergaard Jørgensen tog över som vd i januari 2017 kom han till ett dukat bord, men det fanns också utmaningar såsom prispress på den viktiga USA-marknaden och höga förväntningar om att framgångssagan skulle fortsätta. Fruergaard Jørgensen har mött detta genom att slimsa organisationen och skära bort 1 300 anställda ifjol, varav 370 forskare i Danmark.

Tillsammans med andra läkemedelsföretag som Lundbeck, Leo, Ferring och Alk-Abello bildar Novo Nordisk ett starkt kluster som gör Danmark till en av Europas ledande nationer inom läkemedelsindustrin. Läkemedelsexporten har stigit till 93 miljarder danska kronor, motsvarande 14 procent av den tota-

la exporten och utgör Danmarks viktigaste näringsgren bredvid jordbruks- och livsmedelssektorn. Det kan jämföras med exportandelen i Sveriges på 5,7 procent, en andel som legat stabil under hela 2000-talet, även då Astra Zeneca var stort och magsårsmidlet Losec sålde som bäst.

Det brukar sägas att läkemedelsindustrin är sprungen ur agrobiotekniken. Det finns nära kopplingar till enzymproducenten Novozymes och bryggerijätten Carls-

berg med sitt laboratorium för forskning i bryggings- och fermenteringsprocesserna. Novozymes var en del av Novokoncernen fram till år 2000 då denna delades upp och företaget fick stå på egna ben. Idag har Novozymes ett marknadsvärde på 70 miljarder danska kronor, en försäljning på 14,4 miljarder danska kronor och 6 000 anställda. Carlsberg får beskrivas som en del av den danska folksjälen, men är också en av de stora bryggerikoncernerna i världen med 79 bryggerier, ett marknadsvärde på 93 miljarder danska kronor, 62 miljarder danska kronor i försäljning och

DET DANSKA TILLSTÅNDET

9 miljarder kronor i vinst. I Sverige har Pripps, Falcon och Ramlösa förvärvats.

Ett företag som blivit internationellt ökänt är Danske Bank, den största banken i Danmark med ett marknadsvärde på cirka 110 miljarder danska kronor. Banken är under utredning i flera länder efter den penningtvättsskandal som uppdagades på filialen i Estland förra året. Cirka 1 300 miljarder danska kronor uppskattas ha tvättats genom banken, till stor del ryska pengar. Vd:n Thomas Borgen, som själv tidigare varit chef med högsta ansvar för verksamheten i Estland, har tvingats att avgå och aktiekursen i grova drag halverats, detta trots en fortsatt hög vinst på 15 miljarder danska kronor 2018.

Den störste ägaren i Danske Bank med 20 procent av aktierna är A P Møller Holding Group som styrs av ägarfamiljen Mærsk Mc-Kinney Uggle med halvsvensken Robert Uggle som en av ägarna. Holdingbolaget äger även Maersk Tankers och 50 procent av containerrederiet A P Møller Maersk. Tidigare ägdes även livsmedelskedjan Dansk Supermarked och en stor oljeverksamhet, men dessa har sålts av. Containermarknaden har drabbats av en press på fraktpriserna sedan shippingföretagen beställde för mycket kapacitet under högkonjunkturen före 2008. Det har slagit mot A P Møller Maersks försäljning som väntas uppgå till 250 miljarder kronor det senaste året och uttraderar vinsten. Företagets aktie har halverats i värde sedan toppen 2015. Sedan i somras är svenskan Carolina Dybeck Happe ny finanschef.

Ett annat globalt företag är vindkraftskoncernen Vestas med drygt 24 000 anställda. Det rider på omställningen mot fossilfri energi för att rädda klimatet och har sedan 2013 ökat omsättningen från 6,1 till 10,1 miljarder euro och vänt förlust till vinst på

683 miljarder euro. I huvudrollerna återfinns de två skåningarna vd Anders Runevad och styrelseordförande Bert Nordberg, vilka fått något så ovanligt för en svensk i Danmark som närmast hjälptestatus för den vändning av företaget de utfört.

Det går inte att omskriva dansk ekonomi utan att också beröra jordbrukets betydelse. Det är på ett helt annat sätt än i Sverige närvarande i debatten, avsevärt mer kommersiellt och med högre status. Det är inte ovanligt att ämnet toppar nyhetsförmedlingen, även affärstidningen *Børsens* förstasida. Produktionen av svin räknas till 1,9 miljarder kilo och exporten av djur, kött och mejeriprodukter uppgår till motsvarande 80 miljarder svenska kronor, motsvarande den svenska läkemedelsexporten. Det slaktas eller exporteras för slakt nästan 32 miljoner svin per år. Det kan jämföras med att det bor 5,8 miljoner invånare i Danmark.

Det finns förstås flera företag som skulle kunna illustrera bredden i danskt näringsliv: Lego, DSV, Coloplast, Christian Hansen, G4S, ISS, Pandora, Rockwool, William Demant, Simcorp och alla arkitektbyråer.

"Danmark är ett land fullt med små- och mellanstora företag, men har också några jättar med särskild betydelse för ekonomin."

Danmark är rikt, på samma nivå som Sverige, har ungefär samma skatteretryck, samma storlek på den offentliga sektorn och samma syn på jämställdhet. Näringslivsstrukturen skiljer sig, men det rationella sättet att organisera samhället och humankapitalet förenar. Båda är öppna, frihandelsvänliga ekonomier. Det är till exempel ingen slump att Danmark och Sverige har kvinnliga EU-kommissionärer.

Mer anmärkningsvärt är att båda är två frihandelsvänliga liberaler från småpartierna Radikale Venstre i Danmark och Liberalerna i Sverige och att de lagt beslag på de ekonomiskt viktiga posterna som konkurrenskommissionär och handelskommissionär: Margrethe Vestager och Cecilia Malmström. Den senare för EU:s talan i handelssamtalen med USA, Kina och Japan. Den förra har utmanat USA:s internetjättar Google och Apple genom att kräva dem på straffavgifter i hundramiljardersklassen och utmanat Tyskland och Frankrike genom att nyligen stoppa tyska Siemens förvärv av franska Alstoms tågdivision. Hennes starka självständighet och vilja att slåss för EU-fördragets målsättningar i konkurrensfrågor gör henne populär bland frihandelsvänner i EU. *The Economist* föreslår henne som ny ordförande för hela kommissionen. Den franske presidenten Emmanuel Macron har tidigare talat sig varm för Vestager som ny ordförande, men sägs vara vred på att hon stoppat fusionen mellan Siemens och Alstom. Ett annat hinder som minskar hennes chanser är det förestående danska valet. Det är högst osäkert om nästa statsminister – Lars Løkke Rasmussen eller Mette Frederiksen – vill ha henne som Danmarks kommissionär när de har möjlighet att utse någon från sina egna led.

Danmarks ekonomiska tillväxt på cirka 1,75 procent per år under den rådande högkonjunkturen ligger över den potentiella BNP-tillväxten. Nationalbanken beräknar den till 1,3–1,4 procent, varav 1,1 procent utgör produktivitetstillväxt och resten ökning i strukturell sysselsättning. Det är inte mycket, men det nya normala för många länder i Europa och Japan. I det perspektivet ger Danmark vägledning om vad Sverige har att vänta när följderna av flyktningvågen ebbat ut och ekonomin normaliseras.

Anders Olshov är grundare av och chef för tankesmedjan Intelligence Watch.

Øresundsbron: dansk-svensk förening.

FOTO: CHRISTIAN LINDH/TT

TEMA

FOTO: CLAUDIUS LARSEN/TT

Låt oss lära av Danmark

Danska insatser mot våldsbejakande extremism ligger långt före Sveriges. Myndigheterna samordnar sina insatser både bredare och djupare.

Av Magnus Ranstorp

I kölvattnet av den globala proteststorm som följde *Jyllands-Postens* publiceringar av Muhammedkarikatyerna under hösten 2005 blev det tydligt att al-Qaida högprioriterade Danmark som terrormåltavla. Det ena terrorförsöket avlöste det andra. Den danska säkerhetstjänsten PET arbetade inte bara för högtryck utan på alla fronter. En dansk PET-agent berättade för mig att hans brittiska motsvarighet i säkerhetstjänsten brukade skämta om att terrorhotet mot Danmark var högre än mot Storbritannien och verkade som en "åskledare". Inne på *Politikens* Hus på Rådhuspladsen, som hyser både *Politiken* och *Jyllands-Posten*, hängde *Politikens* journalister upp en skylt på arabiska på sin entrédörr: "Det är inte oss ni letar efter, *Jyllands-Posten* är en trappa upp!" Allt skämt förbyttes snart till dödligt allvar.

Hösten 2006 greps tre män i Vollsroseområdet i Odense som planerat sprängdåd mot *Jyllands-Posten*, Folketinget, Rådhuspladsen i Köpenhamn samt Hovedbanegård. Året därpå 2007 i den så kallade "Glasvej-sagen" planerade två män ett sprängattentat i centrala Köpenhamn. En av dessa, Hammad Khürshid, hade tillbringat tid i al-Qaidas träningsläger i Waziristan, Pakistan.

Återpubliceringen av Muhammedkarikatyerna av 12 danska tidningar i februari 2008 bidrog till en ännu skarpare terrorhotbild. Jihadister prioriterade sitt fokus på Danmark.

David Headley, en amerikansk-pakistansk terrorist som tidigare gjort rekognosering och målval inför den indiska Mumbai-attacken 2008, omdirigerades efter dådet och planerade ett nytt Mumbailiknande attentat mot *Jyllands-Posten* och vaktparaden i Köpenhamn 2009/2010. Innan Headley greps i USA hade han rest till Köpenhamn och även sökt efter terrorutförare i Stockholm och i Storbritannien. Hans kontaktperson i Stockholm var "Abu Omar" som SVT:s *Uppdrag granskning* gjorde dokumentär om 2016.

Men det var under år 2010 som antalet avvärjda terrorplaner i Danmark plötsligt ökade i antal. I september på väg mot *Jyllands-Posten* sprängde en tjetjensk terrorist baserad i Belgien sin hemmagjorda bomb av misstag på Hotel Jørgensen i Köpenhamn. I slutet

av december 2010 reste fyra svenskar från Stockholm för att utföra ett Mumbailiknande attentat mot *Jyllands-Posten*. Tidningen skulle stormas och de fyra döda så många som möjligt med automatvapen, pistol och knivar. En av dem hade varit på träningsläger hos al-Qaida i Miran Shah i Pakistan och attacken sanktionerades av högsta ledarskapet inom al-Qaida. De fyra svenska terroristerna hade också finansierats av "Abu Omar" i Stockholm.

Några dagar efter det att dansk polis häktade de fyra svenska terroristerna i Köpenhamn i december 2010 skedde ett terrorangrepp mot karikatyrtecknaren Kurt Westergaards hus i Viby utanför Aarhus. En somalisk yxman bröt sig in i huset och Westergaard lyckades med nöd och näppe låsa in sig i sitt skyddsrum. Tidigare hade två män gripits för mordförsök mot Westergaard under 2008.

Sammantaget skapade krisen kring Muhammedkarikatyerna och frekvensen av avvärjda terrorattacker en överhängande känsla av brådska att utveckla förebyggande åtgärder mot våldsbejakande extremism. Den danska säkerhetstjänsten PET, som har ett bredare mandat att stärka sammanhållningen inom Danmark, blev sammankallande kraft under 2009 och organiserade ett möte för att utveckla en national strategi mot våldsbejakande extremism. Sedan 2007 har PET utvecklat ett förebyggande center som bedriver utåtriktad verksamhet och dialog med civilsamhällsaktörer, kunskap för praktiker samt exitprogram för dem som vill lämna extremistmiljöer. Men PET är inte ensamma i arbetet.

En viktig grundbult i det förebyggande arbetet mot våldsbejakande extremism är SSP-samverkan (samverkan mellan socialtjänst, skola och polis) som utvecklats lokalt sedan 1975 samt ett omfattande batteri av kriminalpreventiva åtgärder över tre nivåer: generella förebyggande åtgärder, specifika gruppinsatser och individorienterade åtgärder.

Det danska SSP-samarbetet är mycket bredare och djupare >>

än i Sverige. I Danmark omfattar det koordinering mellan polis, barn och ungdomsförvaltning, arbets- och integrationsförvaltning samt kriminalvården som försöker samordna förebyggande insatser mot kriminalitet av barn och unga samt insatser mot kriminella i åldrarna 18–25 år (SSP+). En avgörande faktor för effektiv samordning mellan dessa myndigheter är sekretessregler enligt straffrättens paragraf 15 som möjliggör utbyte av information om individer vid misstanke om brottslighet. Det möjliggör en 360 graders risk- och resursbedömning av enskilda individer. Som en lokalsamordnare beskrev för mig: ”När vi inriktar oss på en individ kommer alla samverkande myndigheter med olika pusselbitar som fogas ihop till en helhetsbild.”

Aarhusmodellen har blivit känd långt utanför Danmarks gränser. En telefon som bemannas av polis tar emot anmälningar dygnet runt om radikaliserade individer för att bedöma initialt om det är akutläge. Screeningprocesserna är omfattande innan ärendet bOLLAS vidare. Om det inte är akut skickas det vidare till ett så kallat kommunalt infohus för informationsinhämtning av olika myndigheter och samråd. Var fjortonde dag möts myndigheterna och gör en risk- och hotbedömning av individen. Man identifierar även eventuella skyddsfaktorer. Därefter inleds skraddarsydda insatser som inbegriper en kombination av matchade mentorer, livspsykologisessioner (som får individen att se olika vägar ut ur sin nuvarande situation), familjecoaching och anhörigstöd.

När Syrienkonflikten bröt ut reste individer för att ansluta sig till jihadistgrupper som blev förstadiet till Islamiska staten. Redan 2013 hade 27 ungdomar rest från Aarhus, varav 22 med kopplingar till ökända salafistiska Grimhøjmoskén. Denna moské huserade extremistiska åsikter och hyllade Islamiska staten när den bildades. Efter att Aarhus polis tog direkt kontakt med moskéns styrelse och klargjorde juridiska konsekvenser för någon som främjade terrorresor påbörjades ett ”frivilligt samarbete” och antalet som reste upphörde i praktiken. En av anledningarna till att resorna upphörde var också riktade sociala insatser mot ungdomarna i moskén.

Situationen i Köpenhamn är mer omfattande och komplicerad där huvuddelen kommer från de totalt 150 individer som rest till Islamiska staten. Utöver extremistiska Hizb-ut-Tahrir, som har sitt skandinaviska högkvarter i den danska huvudstaden, finns Kaldet til Islam som består av knappt hundra sympatisörer som hyllar en renlärig islamisk stat baserad på sharialagstiftning. Många av Kaldet til Islams medlemmar reste ner till Syrien. Samtidigt pressade extremisterna familjerna till dem som rest ner på pengar för att stödja Islamiska staten. Mycket av rekryteringen till IS och andra jihadistgrupperingar har skett kring detta extremistiska nav. Kaldet til Islam decimerades då många reste ner till Syrien och IS.

Danmark har länge talat om växelverkan mellan extremister och kriminella grupperingar. Denna ”crossover” effekt blev tydlig med Köpenhamnsterroristen Omar El-Hussein som hade lämnat det kriminella nätverket Brothers och avtjänade en fängelsedom för ett brutalt knivöverfall på en okänd person på ett tåg. Omar radikaliserades i fängelset, frisläpptes men satte omedelbart igång med att planera ett terrordåd. På kort tid fick han tag i ett m/95 automatvapen från kriminella kretsar.

Den 14 februari 2015 färdades Omar El-Hussein till Kulturhuset Krudttønden där Lars Vilks skulle tala. Han avlossade 28 skott

med sitt automatvapen och dödade filmproducenten och fotografen Finn Nørgaard. Vilks livvakt öppnade moteld vilket tvingade Omar att fly genom att tvinga till sig en VW Polo i närheten med sitt vapen. Färden gick till Mjølnerparken, ett av de så kallade gettoområdena i centrala Köpenhamn.

Omar som bytt om och gjort sig av med automatvapnet begav sig till ett internetkafé i närheten där han uppdaterade sin jihadhyllande hemsida och sökte på nästa måltavla: judiska synagogan på Krystalgade ett stenkast från Nørreport station. En klappjakt med stora polisresurser pågick i centrala Köpenhamn efter en gärningsman.

Kl 00.50 sköt Omar en av synagogans säkerhetsvakter i huvudet och skottskadade två poliser innan han försvann. Omar påträffades av polispatrull kl 04.50 och sköts ihjäl efter en skottväxling.

Terrorattackerna i Köpenhamn intensifierade arbetet med att förebygga våldsbejakande extremism. Två veckor före attacken hade jag hållit mitt första möte som utnämnd ordförande av Köpenhamns stads antiradikaliseringssplan som inkluderade polischefen, en representant från säkerhetstjänsten PET, alla förvaltningschefer inom kommunen, kriminalvården och utvalda experter. Det nästa halvåret arbetade vi effektivt fram en slutlig handlingsplan som presenterade 15 övergripande åtgärder och som politiker finansierade med över 23 miljoner danska kronor över en fyra-årig mandatperiod. Som en del av arbetet stärktes även samarbetet med civilsamhället.

Arbetet som bedrivs i Köpenhamn stad koordineras genom VINK (Viden, Inklusion København) som är kommunens kunskaps- och rådgivningscenter som arbetar med integration och konkreta extremistärenden. Under perioden 2014–2016 mottog VINK 48 allvarliga individärenden. I ett tvärsektoriellt samarbete har VINK som målsättning med sina

mentorer (som kopplas in på radikaliserade individer som försöker lämna extremistmiljöer) att de i 70 procent av fallen ska lyckas få in individerna i arbete eller utbildning inom ett år. Lika stor procentandel ska vara bortkopplade från extremism efter ett halvår.

Arbetet med IS-återvändare bedrivs också offensivt. Två polismän i uniform och en VINK-medarbetare gör oannonserade hembesök hos IS-återvändare och deras familj där de genomför en riskbedömning på återvändaren och dennes familjeförhållanden. Detta skapar också en öppning till dialog och skraddarsydda insatser. Ingen får släppas igenom utan myndighetskontakt och riktade förebyggande insatser.

Danmark har också en stark terrorlagstiftning där man åtar IS-återvändare. Ett dussintal har åtalats och dömts till fängelse och när vissa har dubbelt medborgarskap har de förlorat sitt danska medborgarskap. Ett annat uppmärksammat fall är den salafistiska hatpredikanten Said Mansour, en radikaliseringsmagnet som tidigare dömts för olika terrorbrott. I januari 2019 utvisades han till Marocko efter att hans fall drivits ända till Högsta domstolen.

I jämförelse med Sverige tar Danmark växelverkan mellan brottsbekämpande och förebyggande insatser mot våldsbejakande extremism på allvar. Lösningssfokuserat samarbete mellan myndigheter och verkstad längst ute i kapillärerna där extremisterna finns är avgörande för varför Danmark inte har drabbats hårdare av terror. Svenska myndigheter har mycket att lära av danskarnas arbetsmetoder.

Magnus Ranstorp är forskningsledare för Centrum för asymmetriska hot och terrorismstudier vid Försvarshögskolan.

DET DANSKA TILLSTÅNDET

Dagen efter terrorn. Köpenhamnsbor lägger blommor utanför synagogan.

FOTO: FRANCIS DEAN/GETTY IMAGES

Minskad mastodont

Nedskärningarna på Dansk Radio har beskrivits som en katastrof i svenska medier. I Danmark ser man lugnare på saken.

Av Ann-Sofie Dahl

Klockan hade hunnit bli en bra bit över midnatt när kulturminister Mette Bock från det lilla regeringspartiet Liberal Alliance (LA) klev ut genom ministeriets port i den mörka försommarnatten. Omgiven av en grupp trötta kolleger från de tre borgerliga regeringspartierna och stödpartiet Dansk Folkeparti kunde hon meddela de journalister som trots den sena timman troget väntade utanför ministeriet att de fyra partierna till slut hade landat ett nytt *medieforlig*.

Det hade dragit ut på tiden. I allra sista stund när förhandlingarna från LA, liberala Venstre och De Konservative trodde att avtalet var i hamn och så smått började packa ihop sina pinaler slog DF:s partiledare Kristian Thulesen Dahl till med en för honom klassisk maktpolitisk manöver som var på vippen att sänka hela *forliget*.

Men ett avtal blev det ändå till sist. Med departementsbyggnaden som kuliss gav en matt men belåten kulturminister – som själv är tidigare programdirektör på Danmarks Radio, DR – en snabb nattlig redogörelse för den pinfärska och, enligt Mette Bocks egen beskrivning, ambitiösa överenskommelsen. Större balans mellan statliga och privata medieproducenter, vilket bland annat uppnås genom att momsen avskaffas för tryckta medier, och likaså mellan olika landsändar, en rejäl besparing på public service-utbudet – som är betydligt bredare än i Sverige – och stränga direktiv till DR att härnå efter vänligen fokusera på kultur och nyheter och överlåta underhållningsprogrammen till andra aktörer.

DR skulle därmed gå från att vara en "medie-mastodont" till en kulturinstitution.

För precis som i Sverige har danskarna ofta ställt frågan vad de egentligen får för den dyra licensen. Ska public service verkligen ägna sig åt Melodifestivaler och allehanda lekprogram? Kan inte andra medieproducenter hellre – och bättre – ta över de inslagen i programtablån? Är det verkligen dit skattebetalarnas hårt förvärvade slantar ska gå?

Inte längre, eller inte i alla fall inte i lika hög grad. Dessutom ska licensen bort, med en gradvis sänkning under de kommande åren tills avgiften istället har flyttats över på skattsedeln, liksom den nya svenska modellen. Den första sänkningen märktes redan på inbetalningskortet från DR som kom i den digitala brevlådan före jul.

Licensen lär inte saknas av så många och detsamma gäller sannolikt en hel del av de förändringar som det femåriga *medieforliget* och det därpå följande public service-avtalet aviserat. Allra mest upprörd verkar nästan svenska journalistkåren ha blivit över ändringarna i den danska mediebilden; att just Dansk Folkeparti satte ett markant tumavtryck på överenskommelsen – fast framför i ett avseende, som vi ska återkomma till – är måhända en del av förklaringen till det.

"Ett dråpslag!" Utropade svenska *Journalisten* teatraliskt i september förra året, när sparplanerna för dansk public service just presenterats av generaldirektören Maria Rørbye Rønn i atriumgården till den imposanta koloss med fyra kubformade byggnader som hyser DR i Köpenhamns södra delar, på väg ut mot Ørestad. Talande nog har hemvisten för dansk public service fått ge namn åt en hel stadsdel, inklusive metrostationen *DR Byen*.

"Nu bör det gå upp för de allra flesta vilken extremt stor påverkan det här kommer att ha på det danska medielandskapet", deklarerade Journalistförbundets ordförande med samma högstämda tonläge. Ett halvår senare levererades ännu en omgång av braskande rubriker från det svenska journalistfackets tidning: "Så offrades DR till Dansk Folkeparti". *Dagens Nyheter* stämde i kort därefter, frikostigt citerandes Sveriges Radios vd som inte helt oväntat var uppbragd över utvecklingen i grannlandet även hon.

I den danska huvudstaden, där insikterna om medieläget i landet går mer på djupet, har tonen mestadels varit mer sansad.

"DR-spareplanen er", förklarade till exempel vänstertidningen »

DET DANSKA TILLSTÅNDET

Färre anställda – sämre radio?

FOTO: MADSCLAUS RASMUSSEN/TT

Dagbladet Information i en ledare, ”hverken en katastrofe eller en massakre”. Som tidningen nyktert konstaterade är det långt ifrån första gång som Danmarks stora medieinstitution har tvingats gå igenom en rejäl sparplan.

Så var det 1999 när 400 miljoner skulle skäras bort över fyra år, sen återigen en ny omgång 2007 när 300 miljoner skulle sparas på ett år. Resultatet har varje gång inneburit att DR trots de alarmistiska tongångarna inte bara har överlevt utan rentav kommit ur kriserna som en starkare och mer fokuserad institution.

Sannolikt lär vare sig public service eller landet gå under heller denna gång, med en 20-procentig nedskärning med 420 miljoner de första tre åren och därefter ytterligare 350 miljoner från 2021. Runt 350–400 medarbetare får under samma tid söka andra arbetsplatser, däribland en hel del chefer, en yrkeskategori det finns påtagligt gott om ute i DR Byen.

Och det är ju inte så att DR-ledningen precis har gett intryck av att besitta något större mått av kostnadsmedvetenhet. Pengar tycks inte ha saknats, vare sig för att skeppa USA-korrens hustrus häst (!) över Atlanten, vilket kostade skattebetalarna i runda tal 70 000 kr. Inte heller var det visst tomt i börserna när en av de många cheferna övergick till en vagt definierad rådgivande funktion, med påfallande hög lön men utan fullt så påfallande arbetsuppgifter.

För att nu inte tala om ovan nämnda skrytbygge i DR Byen, med en slutnota som hamnade inte mindre än 1,7 miljarder danska kronor över budgeten när det slutligen stod klar 2010. Den flotta, men kanske inte helt livsnödvändiga, konsertsalen stod för en ansenlig del av den räkningen.

Det är långt ifrån bara Dansk Folkeparti som upprörts över sådana upprepade extravaganser. DR hoppas nu kunna hyra ut de kontorslokaler som pö om pö töms på medarbetare; med en yta på 131 000 kvm finns det gott om plats för såväl public service som eventuella nya verksamheter att bre ut sig på.

Det är inte bara genom sin slösaktighet som DR har lyckats provocera danskarna; det stående inslaget med tv-serier på söndagskvällarna har mer än en gång haft samma effekt. Serien 1864 om det – förhoppningsvis sista – dansk-tyska kriget det året fick mången tittare att undra hur det stod till med historiekunskaperna ute på Amager, eller med de programskapande talangerna för den delen. Andra gånger har en uppenbart socialdemokratisk historieskrivning, som i *Krøniken*, skapat sura miner i de borgerliga tv-sofforna.

Missstanken att det funnits en önskan att provocera verkade också ha bekräftats när DR fick för sig att ordna en stor muslimsk id al-fitr-fest för att fira avslutningen på ramadan häromåret. Visserligen ingick det i public service-uppdraget att ”bidra till integrationen”, men där tappade DR-folket visst helt jordförbindelsen med det danska folkdjupet. Den integrationsbefrämjande uppgiften har tagits bort i det nya avtalet, som däremot fortsatt betonar vikten av att förmedla det danska – och kristna – kulturarvet, med en formulering som visst noga har noterats hos kollegerna i Stockholm.

Till saken hör också att det faktiskt funnits och finns rätt mycket att skära bort. Det danska public service-utbudet består på tv-sidan av en lång räckta kanaler: Dr 1, Dr 2, DR K, DR 3, Dr Ramasjang och DR Ultra.

De tre senare är för barn och yngre tittare medan DR K har ett gediget utbud av historia och kultur och DR 2 fokus på samhällsfrågor. DR 2 har inte minst en storsäljare av format i kvällsprogrammet *Deadline* som år ut och år in drar ansenliga tittarskarror varje dag kl 22.30. Enligt kanalens egen beskrivning ger programmet ”utfordrande og overraskende perspektiver på dagens og tidens væsentligste historier”. Den trofasta publiken håller med.

När *Deadlines* värdar hälsar välkommen på kvällskvisten, med landets skarpaste experter och kommentatorer i studion, är vanligtvis kritiska tittare benägna att förlåta public service för mycket annat som dyker upp i tv-rutan. Det är en programidé som gärna kunde kopieras av de svenska programmakarna – om det nu låter sig göras, för möjligen är det ett koncept som gör sig bättre i dansk debattmiljö än i svensk.

Förutom DR-programmen tillkommer utbudet från hela raden av kanaler som är knutna till TV 2. Förutom huvudkanalen TV 2 är det TV 2 News, TV 2 Charlie till den ”mogna” publiken, TV 2 Zulu till den yngre, TV 2 Fri med program om hus, hem

och trädgård, och TV 2 Sport om ja, sport. Plus en rad regionala och lokala kanaler, som till exempel TV 2 Lorry som förser oss köpenhamnare med program och nyheter från huvudstadens horisont.

TV 2 startades 1988 av ett gäng entusiastiska tv-personligheter som ett fräscht och spännande alternativ till DR. Alltsedan början av 2000-talet är TV 2 konstruerat som ett aktiebolag som visserligen till 100 procent ägs av danska staten men

finansieras av reklamintäkter, inte via licensen. Frågan om en försäljning av TV 2 har varit på tapeten i årtal men lades i det nya *medieförslaget* åtminstone temporärt på hyllan.

Förändringarna i sparplanen begränsas därför till DR-utbudet, där Dr Ultra och DR 3 nu övergår till ett digitalt format, medan de ursprungliga planerna på att slå ihop DRK och DR 2 tycks – förhoppningsvis – ha lagts på hyllan. Av de likaledes många radiokanalerna tas fyra smala kanaler bort ur programtabllan – P 6, Beat, P 7 Mix och P 8 Jazz – vilket knappast lär noteras av fler än de närmast sörjande. I gengäld tillkommer en ny kanal med klassisk musik.

Förutom att skapa större balans mellan privata och statliga medier ska överenskommelsen alltså även stärka det lokala och regionala, vilket på danska är kodord för ”Jylland”. Dit har regeringen under de senaste åren i flera omgångar och under stora protester flyttat statliga arbetsplatser, anført av Venstre som har tappat väljare i den delen av Danmark och med ivrigt stöd från DF som har sina kärnväljare där. Venstres popularitet i huvudstaden har inte precis gynnats av den politiken, och det lär visa sig i det kommande folketingsvalet.

Det var Dansk Folkepartis förkärlek för både Jylland och symbolpolitik som ledde till *medieförslaget*s allra olyckligaste inslag: att flytta radiokanalen Radio 24syv från Vesterbro i Köpenhamn till västra sidan av Stora Bältbron. Det omstridda beslutet var den

”Till saken hör också att det faktiskt funnits och finns rätt mycket att skära bort. Det danska public service-utbudet består på tv-sidan av en lång räckta kanaler.”

DET DANSKA TILLSTÅNDET

FOTO: WIKIMEDIA COMMONS

direkta orsaken till att förhandlingarna drog ut så långt in på natten i somras när DF:s partiledare Kristian Thulesen Dahl i sista minuten hux flux fick för sig att kräva att Radio 24syv skulle till provinsen. Det är den del av överenskommelsen som tveklöst väckt allra mest debatt och kritik här i Danmark, och det framförallt bland borgerliga debattörer som korrekt påpekat det helt orimliga i att flytta en populär radiostation med tydligt huvudstadsfokus till en annan landsända. Däremot verkar just denna del av *forliget* ha passerat rätt spårlöst förbi i svenska journalistkretsar, där Radio 24syv väl är ett tämligen okänt fenomen.

Radio 24syv, som är privatägt av Berlingske och People Group gemensamt men finansieras med licensmedel, har framgångsrikt utmanat det mindre pigga P1 om lyssnarna. Nu riskerar Radio 24syv att dräneras på både lyssnare och medarbetare när hela administrationen och hälften av den redaktionella staben tvingas bege sig 110 kilometer väster om huvudstaden", som texten

i avtalet lyder. Då hamnar man till exempel i Aarhus. Om det nu blir så som det ursprungligen beslutades. Radiokanalens direktör har vänt sig till EU för att få Bryssel att gripa in, eftersom beslutet enligt honom kan stå i strid med såväl reglerna om fri rörlighet som de om fri konkurrens.

Nu närmar sig folketingsvalet raskt och det kan påverka även public service-avtalet som socialdemokraterna har lovat riva upp om "rød blok" återvänder till statsministerkontoren på Slotsholmen; eftersom S lämnade förhandlingarna blev det ju ett "smalt forlig" med enbart partierna i "blå blok". Fast frågan är förstås vad socialdemokraternas nya vänner i Dansk Folkeparti skulle tycka om det.

Ann-Sofie Dahl är docent i internationell politik och bosatt i Köpenhamn.

Alfred Sjödin är fil dr i litteraturvetenskap i Lund. Han disputerade 2014 på avhandlingen *Landets Sånggudinna. Johan Gabriel Oxenstierna och naturdiktens genrer*.

”Ve den ensamme”

Den franske författaren Charles Péguy (1873–1914) började som socialist, men hans kompromisslöshet gjorde att han inte passade i något läger. Idag har han anhängare över hela det politiska spektrumet.

Av Alfred Sjödin

På ett centralt ställe i Charles Péguy's verk diskuterar han Ernest Renan, religionshistorikern och filosofen som avvek från prästbanan och blev en banerförare för de moderna idéerna och den vetenskapliga metoden. Läser man de texter som eftervärlden har sett som programskrifter för modern vetenskap tillräckligt noggrant märker man emellertid hur kluven Renan egentligen är. Renan smvger, enligt Péguy, förbi viktiga problem han annars visar sig vara klart medveten om. Anledningen är enkel: *ingen konverterar två gånger*. Att bryta med sina gamla meningsfränder i en högre sannings namn kräver mod, men att upprepa proceduren kräver ett ”andra gradens mod”:

Jag tror inte att det finns många exempel på människor som efter att ha fullbordat denna första uppoffring, och som efteråt märkt – vilket ju ofta inträffar – att deras nya vänner inte är bättre än de gamla, har det andra gradens mod som krävs för att med samma beslutsamhet offra sina nya intressen och sina nya vänner. ”Ve den ensamme!” Så tänker de.

Idetta har Péguy (1873–1914) indirekt tecknat sitt eget ideal och i viss mån förutspått sitt eget öde. I en av Frankrikes mest polariserade perioder skulle han många gånger göra sig ovän med dem som antogs höra till samma läger, förbli ständigt uppmärksam på de förvrängningar och det fusk som kommer med partitänkandet, och hålla fast vid sin sanning med en envishet som oundvikligen skulle göra honom mycket ensam.

Charles Péguy föddes 1873 i Orléans i en arbetarfamilj. Hans far hade deltagit i kriget mot

preussarna några år tidigare och dog av sjukdom kort därefter. Hans mor arbetade med att fläta stolar och försörjde på så sätt Charles och hans mormor. I sina korta självbiografiska skisser berättar Péguy om hur arbetet fyllde hela deras liv. Han själv bidrog till hushållssysslorna från tidig ålder, och hans mor brukade hjälpa honom med läxläsningen samtidigt som hon arbetade. Disciplinen från hemmet förde han vidare till skolan. Den flitige Charles skulle också bli en sinnebild för den republikanska skolans klassutjämnande målsättningar: man såg till att den begåvade arbetarpojken fick stipendier och kunde gå vidare till de högre nivåerna i det hierarkiska franska systemet. En av sina självbiografiska skisser kallade han ”En början på det borgerliga livet”. Men mer än en lovande början blev det inte.

”Oavsett om man ser honom som en hjälte eller en dåre är det uppenbart att vi har att göra med ett författarskap och ett livsöde med en närmast skrämmande renhet i konturerna.”

Under sin tid på École normale supérieure kom han i kontakt

med de socialistiska idéerna och umgicks med de flesta av de män som skulle bilda vänsterns kader. Under dessa år inträffade också den händelse som skulle kasta sin skugga över fransk politik under lång tid framöver: Dreyfusaffären. Péguy's bidrag var inte på något sätt passivt; vid flera tillfällen deltog han i slagsmål med motståndarsidan. När man läser Péguy's texter får man inte glömma hur våldsam politiken var vid denna tid, både verbalt och fysiskt.

Men om Péguy's tid som engagerad socialist och förkämpe för Dreyfus innebar hans politiska uppvaknande, var det affärens efterdyningar som kom att sätta djupast spår i hans skrifter. För Péguy var frågan om Dreyfus oskuld en principfråga höjd över alla praktiska hänsyn. Att många av motståndarna var medvetna om sanningen men i samhällslugnets namn valde att offra Dreyfus var en sak. Det verkligt förfärande

Charles Péguy.

FOTO: ALAMY

var när en liknande pragmatism dök upp hos hans försvarare. President Waldeck-Rousseau, som styrde en svag republikansk regering och var rädd för att förlora makten, försökte lugna konflikten med en kompromiss som i Péguys ögon utgjorde ett förräderi. Genom att benåda Dreyfus tvingades denne i princip att erkänna ett brott han var oskyldig till – samtidigt som de faktiskt skyldiga undantogs från misstankar. Dessa erfarenheter ledde Péguy

till en gryende insikt i förhållandet mellan de poler som han i sitt tänkande gav namnen ”mystik” respektive ”politik”. Mystiken betecknar den höga tron på ideal, den kraft som får människor att agera och förändra sin omvärld, till exempel det ideal om rättvisa som aktualiserats under rättegången mot Dreyfus. Men den tenderade att snabbt förvandlas till politik, en manipulation av ideal för att skaffa sig egna fördelar.

>>

Under samma period hade Péguy också kommit att fjärmās alltmer från den officiella socialismen. I en tidig skrift hade han tecknat en vision av den kommande socialismen i form av ett "harmoniskt samfund" där ingen var nödlidande, där alla bidrog efter sin förmåga och i övrigt lämnades fria att utveckla sin individualitet. "Harmonin" var just denna mångfald av individualiteter. Socialismens utveckling till ett system av rättänkande ideologi gick på tvärs mot hans uppfattning om den mänskliga personens okränkbarhet. Det definitiva brottet kom när Jean Jaurès försökte ena de spridda vänsterrörelserna i Frankrike och krävde att deras tidskrifter kom överens om en gemensam linje. Péguy var en inbiten försvarare av samvets- och pressfriheten. Men han vände sig också mot en uppfattning om renlighet vars främsta konsekvens enligt honom skulle bli att "de icke propagandiserbara massakreras av de propaganderande". Detta skrevs år 1900, i början på ett sekel som med förfärande empiri skulle åskådliggöra vad Péguy anat.

Det var nu han startade den tidskrift som han skulle ägna resten av sitt liv, *Cahiers de la quinzaine*. Han hade inte tvekat att bryta med den organiserade vänstern, men inte heller med sina gamla medarbetare och vänner. Mönstret skulle upprepa sig. "En vacker metall ger en ren brottyta, och en gammal vänskap som brutits väl lämnar efter sig en intakt bild i minnet", kommenterade han senare vad som då närmast hade blivit en vana. Gradvis skulle Péguy drivas ut i en alltmer isolerad position, där han såg sig som den som bäst förvaltade de stora sanningar som till en början legat bakom socialismens idé eller försvaret för Dreyfus, samtidigt som hans måltavlor i allt högre grad kom att finnas hos vänstern snarare än högern.

Man kan också hävda att Péguy's verkliga fiende från och med denna tidpunkt inte egentligen var någon av de stridande fraktionerna utan den dunkla kraft som förvrängde deras mening: *den moderna världen*, i vilken penningen konkurrerat ut alla andra källor till auktoritet: tron, heroismen, äran, sanningen. Sin vassaste kritik riktade han mot de klipska strategier som visste att manövra i detta nya landskap. Kompromissen som förfuskade idealen uppfattade han som ett större moraliskt fel än att helhjärtat ansluta sig till felaktiga idéer. Vad man kan uppleva som orättvist hos Péguy – att hans mest frenetiska attacker riktar sig mot ganska oförargliga figurer – förklaras lättast på detta sätt. Jag har inte stött på citatet hos Péguy, som annars friskt citerar ur Skriften, men sitt motto kunde han ha hämtat ur Johannes uppenbarelse: "emedan du är ljum, och varken varm eller kall, skall jag utspy dig ur min mun".

I en senare tillbakablick på Dreyfusaffären skulle han beskriva hur Dreyfus anhängare och motståndare "båda var lika hedervärda ur krigets synvinkel". Verkligt klandervärda var dock de radikala politiker som i efterhand "smög ut på slagfältet för att plundra de slagna och de döda". Den åsiktens uppstod i Dreyfusaffärens efterdyningar kallade han "det intellektuella partiet", de som använde progressiva idéer för att manipulera massorna och tvinga på dem rätt sätt att tänka, inte minst för att det gagnade deras egna karriärer. I synnerhet kom han att motsätta sig deras reformer av skolan och universitetet. Man lanserade vid denna tidpunkt ett modernt gymnasium, där utrymmet för klassiska språk inskränkts till förmån för vetenskaperna och allmän träning i vetenskaplig metod. Men framförallt kom man att förändra sättet som humaniora lärdes ut på universitetet. Den historiska metoden som lånats från tyskarna fick nu genomslag, och den äldre humanismen ersattes av det nya ämnet litteraturhistoria. En undervisning i latin och franska som baserades på praxis – på komponerandet av dikter och

tal enligt erkända mönster – ersattes av en historisk vetenskap om källor, texter och sammanhang.

På både historiens och litteraturens område såg Péguy hur metoden upphöjdes till själva huvudsaken. Denna upplysta vetenskaplighet är inte, som man ofta antog, fri från metafysik och religiösa undertoner. Tvärtom, menade Péguy. Det slags anspråk på fullständig kunskap som utgick från de nya metoderna innebar ett perspektiv som bara en gud kunde inta, medan de klassiska och kristna synsätten byggde på en insikt om människans begränsade kunskap. Ett humanistiskt sätt att nalkas en text eller ett historiskt skeende var för Péguy att göra sig mottaglig för den, att låta den tala som människa till människa. Den historiska metoden innebar ur denna synvinkel att göra sig döv för dess anspråk. Péguy kunde också i

"Kompromissen som förfuskade idealen uppfattade han som ett större moraliskt fel än att helhjärtat ansluta sig till felaktiga idéer."

detta urskilja de modernas arrogans, deras makt över det försvarslösa förflutna vars främsta fel var att det inte var lika modernt som dess nutida uttolkare. Mot den moderna uppfattningen om tiden som ett linjärt framåtskridande ställer Péguy en flerskiktad tid, där stora sanningar i det förflutna inte har uttömt sin potential utan kan återuppväckas: "Denna morgon är Homeros ny, men ingenting är lika gammalt som dagens tidning." En aspekt av detta är det ansvar Péguy tillskriver oss – de efterkommande, de potentiella arvtagarna. Vi har den skrämmande makten att vi kan utsätta Homeros för en dålig läsning, eller helt enkelt sluta läsa honom.

Péguy's polemik mot sin tids professorer kan ofta tyckas tjurigt men innehåller invändningar mot den historiska metoden som förtjänar att tas på allvar. Läsningen av ett verk kan verkligen bryta upp den historiska tiden, göra oss delaktiga av det förflutna och återskapa det som närvaro i nuet. En konsekvent historisk uppfattning av litteraturen får svårt att förklara hur verk fortfarande kan tala genom seklen, och hur de skiljer sig från vanliga historiska dokument. Denna insikt, liksom hans syn på läsningen som ett kreativt medskapande, har man också tagit fasta på i den senare utvecklingen av litteraturforskningen. Det är karakteristiskt för Péguy's tänkande att hans mest bakåtsträvande sidor i efterhand verkar framåtblickande.

Kritiken mot det intellektuella partiet kom också att gälla två andra institutioner som stått på fel sida under Dreyfusaffären och nu utsattes för kläfnigra politiker: kyrkan och armén. Den antiklerikala politik som drevs av regeringen Combes kritiserades konsekvent av Péguy. Det var för honom en viktig principfråga att staten skulle respektera samvetsrätten och inte själv ställa sig bakom den ena eller andra uppfattningen om de yttersta tingen. Vid en tid då kyrkan skildes från staten krävde han att "staten skulle skiljas från metafysiken". Till en början fanns det ingen personlig konfessionell dimension i Péguy's polemik, men gradvis kom han att närma sig den katolska tron. Péguy's nyvunna tro frigjorde en poetisk alstring vilken under hans sista, nästan vansinnigt produktiva, år konkurrerade med en uppsjö av skrifter på prosa. Han företog även en pilgrimsvandring från Paris till katedralen i Chartres, vilken resulterade i en diktcykel präglad av en för honom ovanlig försoning.

På ett sätt som kan förvåna kom Péguy också att försvara den institution som allra mest hade solkats ner av sitt agerande under Dreyfusaffären, nämligen armén. Han bekämpade konsekvent den reflexmässiga antimilitarismen och pacifismen hos vänstern. Från det hållet uttrycktes ofta farhågan att armén skulle införa en auktoritär "cesarism", men Péguy menade att man själv lyckats uppfinna den i civil form: "det är idag bevisat att en man ostraffat kan utöva den mest skoningslösa cesarism i republiken, så länge han inte är en snygg karl, så länge han inte är militär, så länge han bär

upp sina kläder – till och med de civila – på ett osnyggt sätt, och framförallt inte kan stiga till häst.”

Men försvaret för armén byggde också på en utrikespolitisk analys. Redan 1905 – då den tyske Kaisern lade sig i Frankrikes affärer i Marocko – förutspådde Péguy den storkonflikt som var på väg. Hans sinnesstämning under tiden fram till första världskriget kan beskrivas som en paranoia vilken till slut bekräftades av historien. Péguy's rop på rustningar och hans hetsande mot de politiker som han ansåg sälja ut landet till tyskarna – främst Jean Jaurès – tillhör de mer våldsamma och idag mer svårsmälta delarna av hans skrifter. När krigsutbrottet väl kom var han en av de första att anmäla sig, och en av de första att stupa, dödad av en kula i pannan den 5 september 1914.

Péguy är svår att bestämma politiskt. Suddar man bort några drag kan han placeras i den katolska och nationalistiska högern, betonar man andra ser man en stor närhet till den vänsterrepublikanska traditionen. Dessa två block kom alltmer att dela upp den polariserade republiken mellan sig, och Péguy kunde ha levt gott som propagandamakare för endera sidan. Istället valde han att i omutlig fatigdom streta på med en hopplös tidskrift som sällan kom upp i mycket mer än ett tusental läsare.

Péguy's arbete som enmansredaktion och huvudsaklig skribent kan påminna om det projekt Karl Kraus drev i Wien med sin *Die Fackel*. Men där Kraus älskades av det masochistiska borgerskap han piskade i sina spalter, förblev Péguy isolerad, hånad i sin lilla stuga i skuggan av Sorbonnes kråkslott. Han drev heller inte någon redaktionell politisk linje i sin tidskrift utan lät den vara öppen för alla möjliga synpunkter. Hans motto borde varje tidskriftsredaktör kunna ta till sig: ”en tidskrift är inte levande om den inte gör en femtedel av sina prenumaranter besvikna [...] rättvisan består endast i att det inte alltid är samma personer som befinner sig i denna femtedel”. Men denna principiella öppenhet motsvarades av de stränga ärlighetskrav Péguy ställde på sig själv och andra. Mot slutet insåg han att detta inte varit någon lysande affärsidé:

Vi är katoliker som inte fuskar; protestanter som inte fuskar; judar som inte fuskar; fritänkare som inte fuskar. Det är därför vi är så få katoliker; så få protestanter; så få judar; så få fritänkare. Och så få människor på det hela taget. Mot oss står de katoliker som fuskar; de protestanter som fuskar; de judar som fuskar; de fritänkare som fuskar. [...] Och det är många människor. Dessutom har fuskarerna en säker förmåga att känna igen varandra och stödja varandra, en osvicklig förmåga, en oöverbinnerlig förmåga; ja, för att stötta varandra har de en obönhörlig förmåga. En instinkts säkerhet, en rasens säkerhet, som är den enda instinkt de har, och som endast kan jämföras med den djupa säkerhet med vilken medelmåttorna känner igen och ger sitt stöd till medelmåttorna. Men är inte det i grunden samma sak. Och är inte de samma människor. Om blott de hederliga människorna vore oss trogna i hederligheten på samma sätt som medelmåttan är trogen medelmåttan.

Citatet kan illustrera något av det som gör att Péguy's oftast situationsbundna texter har överlevt: hans märkliga stil. Den är inte alls klassisk; det är knappt ens god franska i den gängse meningen. I motsats till en tradition som insisterar på att rätt ord på rätt ställe är tillräckligt gör Péguy en konst av upprepningen. Stilen är i hög grad en del av själva ärendet: ett envetet malande som med uthållighet smular sönder motståndarnas synsätt och hamrar in budskapet. André Gide, som gav Péguy sitt försiktiga stöd, liknade hans stil vid arabisk musik.

”Péguy är svår att bestämma politiskt. Suddar man bort några drag kan han placeras i den katolska och nationalistiska högern, betonar man andra ser man en stor närhet till den vänsterrepublikanska traditionen.”

Den hypnotiska rytm som präglar texterna gör deras brist på sammanhang till ett mindre problem. En text som skenbart, eller till en början, handlar om universitetens konformism glider över i en hymn till Paris på fyrtioalet sidor. En text som utger sig för att vara en traktat över pengarnas makt blir en blandning av idyllisk skildring av det gamla Frankrike, våldsamma personangrepp på beskedliga men fördärvbringande professorer och utläggningar av storspolitiska motsättningar. Péguy skriver nämligen inga ”verk”, han ägnar sig åt en aktivitet. Med samma arbetsmoral som han

tillskrev sin barndoms snickare och gjutare fortsätter han att dagarna i ända komponera politiska traktater och diktverk på tusentals rader. Själva den skrivande aktiviteten tycks för Péguy ha blivit ett ändamål i sig, men absolut inte i meningen av någon konst för konstens egen skull. Snarare tycks den ha varit ett sätt att arbeta och bedja på samma gång.

Det kan vara frestande att dela in Péguy's verk i faser, att tala om en socialistisk, en patriotisk och en katolsk fas. Men det finns en påfallande om än svårgripbar kontinuitet. Redan i hans tidigaste socialistiska skrifter finner man föreställningen om ett framtida samhälle som låter ”den gamla mänsklighe-

ten”, de gamla kulturerna och religionerna och deras livsvärden, blomma ut på nytt. På motsvarande sätt kunde han i sina mest patriotiska och katolska skrifter komma med påminnelser om att 1789 års mänskliga rättigheter förpliktigade fransmännen till ett evigt krig för rättvisan, eller att en kristendom som blivit de rikas religion förstörde andemeningen i evangelierna.

Hans sentensmässiga skrivsätt gör det också lockande att plocka ut de delar som stöder ens egen uppfattning. Men de som vill göra honom till galjonsfigur för sina favoritidéer tvingas också bortse från andra centrala drag. Läser man selektivt tycks det finnas en Péguy för alla; försöker man greppa hans verk som en helhet framstår han som en tänkare för ingen. Detta förklarar också hur synen på hans författarskap har skiftat. Kollaboratörerna i Vichy-regimen försökte göra Péguy till sin, men det krävde att man bortsåg från Péguy's hårda kritik mot såväl antisemitism som defaitism visavi Tyskland. Trots detta kom han länge att stämpas som en närmast fascistisk författare.

Nu mer diskuteras dock hans verk på ett mer öppet sätt, och i dagens Frankrike har han anhängare över hela det politiska spektrumet: från den pessimistiske kulturkritikern Alain Finkielkraut till vänsterjournalisten Edwy Plenel. Hans tankar om tiden, historien och moderniteten har också verkat befruktande på filosofer som Gilles Deleuze och Bruno Latour. Péguy kan sägas förena många av de spänningarna i Frankrikes kultur, men vars ena pol ofta glöms bort utomlands: kombinationen av revolutionär idealism och småborgerlig traditionalism, universalism och försvaret för behovet av rötter, en sekulär filosofi och ett katolskt arv som kan sticka fram huvudet när man minst anar det.

Allt talar också för att Péguy kommer att förbli en fransk hemlighet, då han knappt har översatts alls till svenska, och inte heller i någon större utsträckning till andra språk. Det är synd. Oavsett om man ser honom som en hjälte eller en däre är det uppenbart att vi har att göra med ett författarskap och ett livsöde med en närmast skrämmande renhet i konturerna. Och hans insikter i relationen mellan de intellektuella och makten, hans genomskådande av opportunismen och hans förståelse av polariseringens psykologi, kan tillämpas bortom det sammanhang han verkade i och de konkreta idéer han slogs för. ✨

När politiken styr konsten

I sin uppmärksammade roman *Sju nätter* beskriver Simon Strauss en generation som lever bekvämt och aldrig har utmanats på allvar, skriver **Anne Schumacher**.

SIMON STRAUSS LOVPRISADE debutroman *Sieben Nächte* (2017) utkom nyligen på svenska under titeln *Sju nätter* (Lindelöws bokförlag). Boken handlar om en ung man som kommer till insikt om att man inte bara kan leva urbant eller lantligt, vegetarianskt eller inte, utan framförallt falskt. Han har känslan av att snart fylla 30 år och inte ha levt, inte ha fått kämpa, bara ha drivit med i postmodernitetens eviga (över)flöde. Hur ska han, som endast har dekonstruerat men aldrig skapat, kunna besegra den ångest som likt maran i Johann Heinrich Füsslis konstverk *Mardrömmen* berövar honom andrummet?

Det är mot denna fond som den unge antihjälten via en främling erbjuds att delta i ett experiment: sju gånger ska han synda om kvällarna, njuta till fullo av varje dödsynd. Efter varje kväll ska han sedan skriva: sju sidor under sju kvällar; så ser den pakt ut vilken han sluter med denna främling, och varmed äventyret tar sin början.

Synderna väntar i varje hörn, man måste bara hänge sig åt dem. En köttmåltid förtärs ivrigt, varefter protagonisten med stolthet bär fettfläckar på sina byxor. På ett universitetsbibliotek drömmer han sig tillbaka till gamla tider, avundas föräldragenerationen som fortfarande hade mål, ideal och tillräckligt med vrede för att kämpa för dessa. Framför tv:n kontemplerar han sin egen och hela sin generations lättja och brist på ambition att förändra samtiden; på en maskerad i slutet sällskap konfronteras han med den lockande vållusten. Det står emellertid snart klart att han i alla sina passionerade försök att genom synden övervinna sig själv inte verkar lyckas med mycket mer än att desavouera sig själv: hoppa Bungyjump räcker för att utlösa känslor av högmod. På hästkapplöpningen satsar han 20 euro. Det är ingen stor summa, ingen insats för någon som skriker högt efter äventyr och känsla. Just denna oförmåga verkar reflektera ett generationsproblem som Strauss roman beskriver: en generation som har vuxit in

i ett liv av bekvämligheter som kvävt den vrede som kan utlösa förändring; som inte har lärt känna faran och aldrig överstigit gränser.

Redan i artikeln "Ich sehne mich nach Streit" (Jag längtar efter strid) i *Frankfurter Allgemeine Zeitung* 2015 beskriver Strauss en vision, låt oss säga en dröm. Den handlar om en baktrappa som den som tar his-

Idén synes vara att konsten måste vilja sig själv först. Därefter kan den – oavsiktligt – också tjäna samhället.

sen för ofta, som lever för bekvämt, aldrig når. Baktrappan leder till ett rum där människor samlas för att diskutera, för att strida. Det handlar inte om ett exklusivt rum, såsom hos de många intressegrupper som dominerar det samtida samtalet. Dörren står öppen för den som längtar, inte efter en bättre värld utan efter mer intensitet, mer sensualitet. Via diskussioner – otämjda av konsensus-samhällets eviga mellanväg och intressegruppernas paralyserande konformism – drömer Strauss om individer som konfronterar varandras innerlighet utan ledstänger.

TEMATIKEN ÅTERKOMMER OCH blir mer konkret i *Sju nätter*. Rummet vid trappans slut har nu omvandlats till en plats utan gränser och väggar. På denna plats måste man inte bara kunna tala om sina känslor – man måste vilja ge sig tillkänna, vilja framträda. Det är först härigenom man kan nå erkännande; och det är just genom den inre dialog som protagonisten själv praktiserar och ger sig tillkänna inför läsaren som romanen övertygar.

Museet som katedral

64 Hillevi Hellberg tittar på Fernand Khnopffs konst

En litterär stad

66 Charlotta E Lindell besöker Edinburgh

En flexibel identitet

68 Per Bauhn läser Mose Apelblats och Salomon Schulmans brev

En kärleksdikt med stor lyskraft

69 Tommy Olofsson läser Seamus Heaney

Mecenaternas betydelse

70 Ulf Wickbom om de privata konsthallarna

Krönika

71 MarieLouise Samuelsson ogillar konstlade känslor

I korthet

71 Jakob Sjövall läser guideböcker

Sju nätter visar härvidlag tydliga beröringspunkter med den tyska romantiken. Idén om lekens betydelse, om *homo ludens*, som Friedrich Schillers utvecklar i bland annat *Estetiska brev*, genljuder genom romanen. Via lekfulla praktiker – med ett avsiktligt spelande på tyskans mångtydiga *spiel* (spel) – tänker sig Schiller att friheten genom det verbala duellerandets konkurrens ska framträda. Leken kontrasterar Schiller mot det rena nyttighetstänkandet, inkluderande det politiska, och fungerar som ett medel för människan att skaffa distans till det dominerande instrumentella förnuftet. Det är inget upprop mot upplysningen i sig, eller mot det politiska; den är väsensskild från den kontemplativa strömning som vi också finner i den romantiska traditionen. Leka gör man inte för sig själv; det gör man i gemenskap.

SIMON STRAUSS, som är son till den omdebatterade författaren Botho Strauss, har kritiserats för att spela högerpopulismen i händerna. Han har också blivit angripen, framförallt i TAZ och *Spiegel*, för att han har bjudit in Götz Kubitschek, medgrundare av den nya högertankesmedjan *Institut für Staatspolitik*, till en diskussionssalong som han tillsammans med några vänner drev i Berlin. Han har även kritiserats för uttalanden om att AFD:s inträde i *Bundestag* skulle kunna bidra till ett mer dynamiskt diskussionsklimat i tyskt politiskt liv. Strauss debutverk läses här som ett politiskt manifest och analyseras inte i första hand som ett estetiskt verk. På dessa grunder har författaren anklagats för att ha en ansvarslös politisk hållning.

Debatten som rör det estetiska respektive det politiska påminner om de diskussioner som Thomas Manns *En opolitisk mans betraktelser* utlöste för hundra år sedan. I sin bok ställde Mann den estetiska kulturen, som är absolut opolitisk, mot den rent politiska civilisationslitteraturen, som han avskydde. Texten författades under första världskriget och ledde till att Thomas och hans bror Heinrich under en tid bröt med varandra. Det var även att en text som Mann senare bittert skulle ångra att han hade skrivit. Efter nazisternas maktövertagande förstod han att det var omöjligt att så radikalt skilja konst från politik. Efter att ha erfärut hur nazismens propaganda spreds via bland annat den politiserade konsten insåg Mann, sent omsider, att drömmen om *l'art pour l'art* ignorerar en realitet som riskerar att sätta förödande krafter i rörelse. En tanke som inte präglade bara Mann, utan även den efterföljande generationen av unga författare.

Idag tycks det omvända råda, då idén om konst för konstens egen skull ter sig som en alltmer marginaliserad position: litteratur, film, teater är mer än ofta både anpas-

Simon Strauss.

FOTO: LITERATURHAUS DORTMUND

sade och tolkade i ljuset av aktuella politiska kontexter. Paradoxalt nog visar därför den kritik som riktats mot Strauss bok, vilken mer eller mindre uteslutande kretsar kring hans eventuella politiska positioner, just på hur allvarig den samtida situationen ser ut och bekräftar bara ytterligare hur han lyckats slå huvudet på spiken. Det politiska har förträngt det estetiska i det samtida offentliga samtalet. I sin artikel "Künstler, emanzipiert euch" (Konstnärer emancipera er), publicerad i december i *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, visar Strauss på vilket sätt konsten underkastar sig politiken idag: hur vi har uppnått den diametrala motsatsen till konst för konstens egen skull, hur folk letar efter budskap istället för att betrakta de estetiska

konstuttrycken och hur de blir belönade, hur konst framförallt har blivit ett politiskt medium.

Varken i *Sju nätter* eller i sina tidningsartiklar är Strauss opolitisk i Thomas Manns mening. Vad han tycks vilja göra är istället att uppnå en balans mellan det politiska och det opolitiska. Idén synes vara att konsten måste vilja sig själv först. Därefter kan den – oavsiktligt – också tjäna samhället. ✱

>>

Museet som katedral

Den symbolistiske konstnären Fernand Khnopff negligerades länge men har nu blivit föremål för en stor utställning i Paris, skriver **Hillevi Hellberg**.

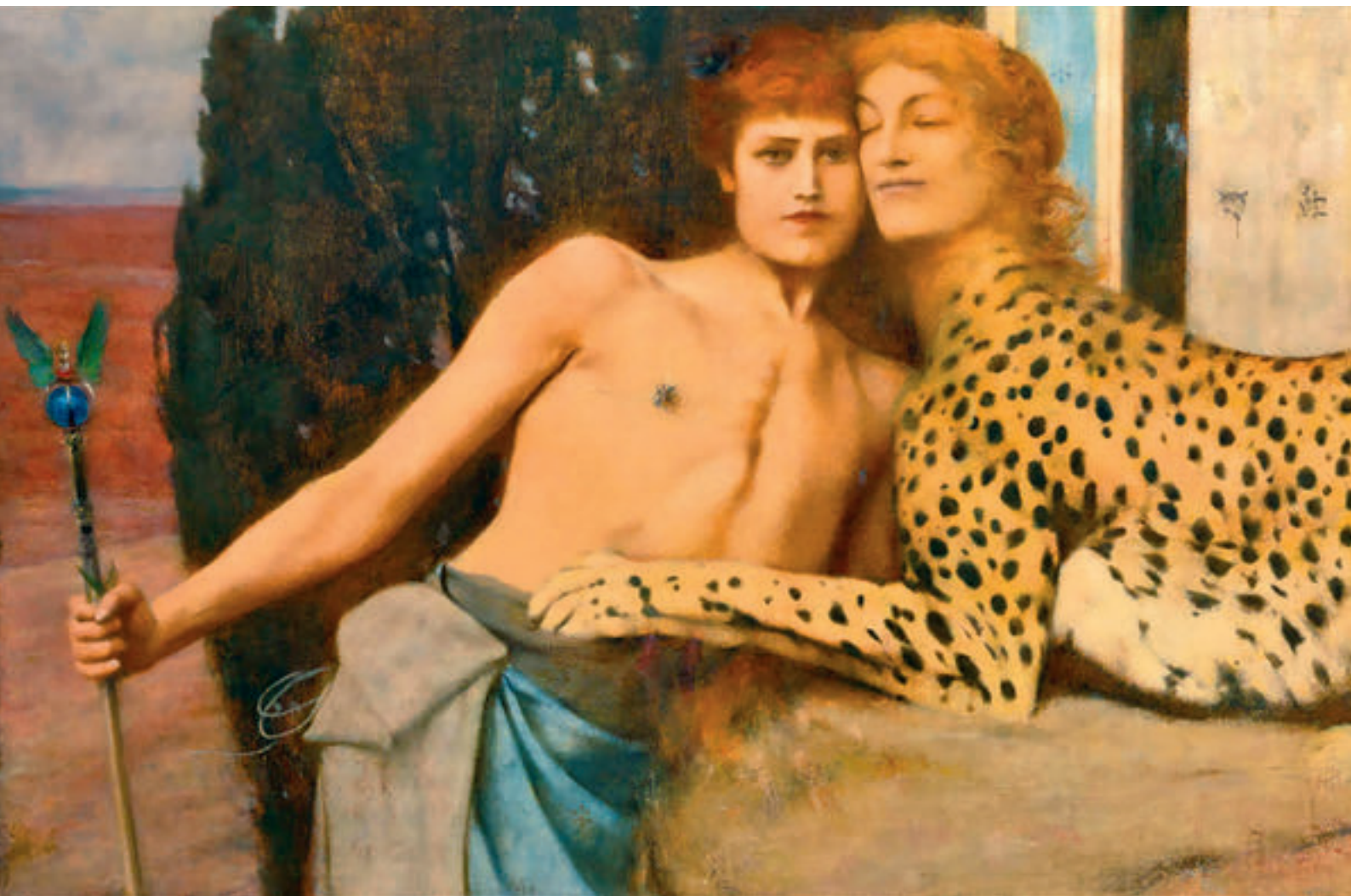
VAD ÅTERSTÅR NÄR Gud har förklarats död? I den andliga kris som präglar det sena 1800-talet kanaliseras den religiösa längtan mot konsten. Museet blir katedral och konstnären profet. Kristendomens kris är en förlust av mening och gemensamma referensramar; för en rörelse som symbolismen – med poeten Stéphane Mallarmé som föredöme och ideal – blir ansatsen att upprätta ett nytt, metafysiskt, språk.

Kanske är det symptomatiskt att ett litet och ungt land som det 1830 bildade Belgien – starkt präglat av framstegstanken, industrialisering och positivism – är en särdeles fruktsam mylla för en generation av poe-

ter och konstnärer med en närmast sakral vördnad för skönheten och *l'art pour l'art*. Det är unga män uppvuxna vid Flanderns leråkrar i skuggan av gotiska katedraler eller i medeltida stadskärnor som Brygges. Bland författarna finner vi Verhaeren, Rodenbach och Maeterlinck (Belgiens hittills enda Nobelpristagare i litteratur); bland målarna Rops, Delville och den kanske främsta av dem: Fernand Khnopff. Firad och namnkunnig under sin levnad har denne sekelskifteskonstnär efter sin död 1921 negligerats eftersom han inte passar med modernismens paradigm. Med de senaste årens återupptäckt och uppvärde-

ring av dekadens och symbolism är kanske tiden på nytt mogen för Khnopffs högtidliga bildvärldar. Under den senaste tiden har han varit föremål för en stor utställning på Petit Palais i Paris, den första på nästan ett halvsekel, *Fernand Khnopff – Le maître de l'énigme*.

KHNOPIFF FÖDDES 1858 i belgiska Ardenerna i en välbärgad och anrik familj. Efter juridikstudier i Bryssel – som dock försumrades till förmån för läsning av litterära storheter som Baudelaire och Flaubert – bestämde han sig snart för att hans verkliga kall var måleriet och han studerade i

såväl Bryssel som Paris. Han påverkades främst av den för den symbolistiska rörelsen så tongivande Gustave Moreau, men också av den konst han mötte under sina resor till London.

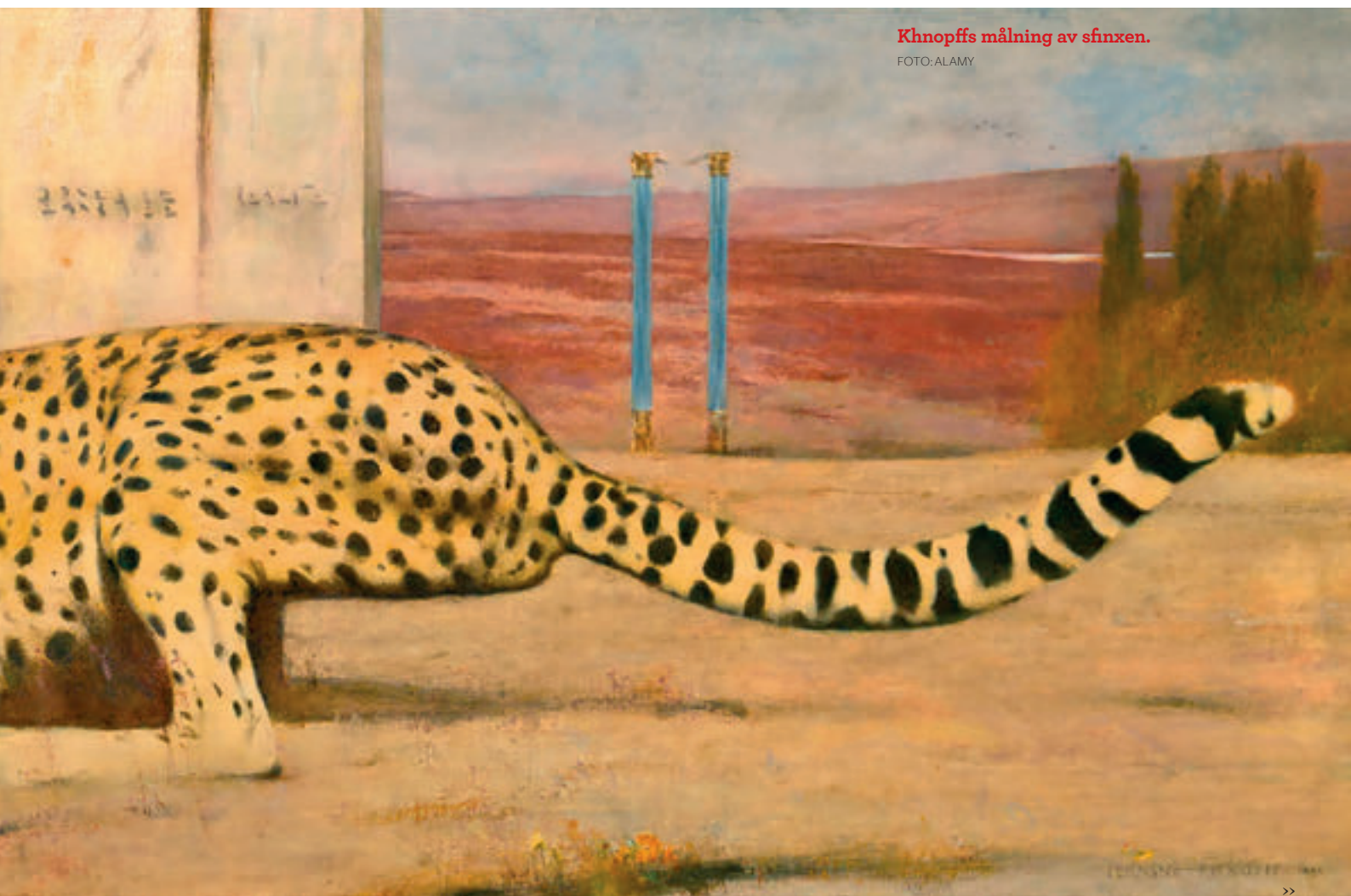
I Khnopffs porträttkonst syns ett nära släktskap med såväl Whistler som Watts. Ett exempel är hans avbildning av systemen och favoritmodellen: *Portrait de Marguerite Khnopff* (1887). Marguerite har handskar och är helt klädd i vitt, i bakgrunden finns en stängd dörr och på väggen hänger ett mysteriöst runt, diskusliknande föremål. Det finns inget köttsligt över kvinnogestalten. Till skillnad från annan sekel-skifteskonst – som hos von Stuck eller Klimt – framställs hon inte som en frestande *femme fatale* utan snarare kyskt och högtidligt som en Kvinnans idé. Ansiktet är, som alltid när Khnopff porträtterade sin syster, påfallande androgyn. Blicken är undflyende och fäst på en punkt utanför tavlan och undvikande betraktaren. Liksom i Khnopffs mer symboltunga verk råder här känslan av ett fruset och orörligt ögonblick, ett fönster mot en främmande och obekant värld. Marguerite är

lika fångad och på en gång förtingligad och förandligad som svanen i Mallarmés berömda sonett. Även prerafaeliterna – i synnerhet Rossetti och Burne-Jones (representerade på Petit Palais med varsin målning) – gjorde stort intryck på belgaren, som delade engelsmännens förkärlek för rödhåriga skönheter med fylliga läppar och medusaslingrande lockar i symbolladdade kompositioner.

KHNOPFFS VÄRLD ÄR ett avskildhetens universum där estetikens lagar styr. Verhaeren beskrev honom som en ”prästmän i färd att bli dandy”, och det motto målaren själv valde åt sig var ”on n’a que soi” – man har bara sig själv. År 1902 lät han uppföra sitt hus som rymde både bostadsdel och ateljé och som beskrevs som såväl ett ”tempel för jaget” som ”skönhetens fristad” och ”drömmens kastell”. Utifrån sett var det en asketisk, kyrkliknande byggnad med vitslåta väggar omgärdad av en klostermur. De få besökare som bjudits in i det heliga vittnar om en avskalad och symbolladdad interiör i blått, vitt och guld som rymmer konstnärens personliga panteon

med verk av von Stuck, Moreau och Burne-Jones samt antika statyer av centralgestalter för Khnopff som Afrodite, skönhetens gudinna, och i än viktigare: Hypnos, sömnens gud. Färgade fönster med Tiffanyglas försätter korridorerna i ett ständigt skymningsljus och doftfat sprider vällukter och rökelse.

DET ÄR MED detta hus besökaren på Petit Palais börjar. Efter att ha begrundat en modell av huset stiger man genom de vita murarnas port och därefter rör man sig från periferi mot kärna. Det vill säga, från Khnopffs ateljé till hans landskapsmåleri, vidare till porträtten och därifrån till de berömda symbolistiska motiven för att till sist landa i flamländska stadsmotiv, det döda Brygge, och religiösa motiv. Skickligt lyckas utställningen förmedla det nära samröret mellan olika konstformer och placerar Khnopffs verk i deras kulturella kontext. Det var konstnärens egen åsikt att hans målningar inte gick att separera från diktverken som hade inspirerat dem. På fyra olika platser står doftdiffusörer som sprider en med tavlor-

Khnopffs målning av sinxen.

FOTO: ALAMY

na korresponderande parfym, precis som det gjorde i Villa Khnopff. Man kan även lyfta på en lur och lyssna på en noggrant utvald symbolistisk dikt på franska eller engelska till tonerna av ett kongenialt musikstycke. Urvalet av konst imponerar också, de mest berömda verken kompletteras fint av skisser och bokillustrationer. Vi får också ta del av Khnopffs experimenterande med fotokonsten, som upptäcktes först efter hans död och som borde tillskansa honom ställningen som tidig fotopionjär.

UTSTÄLLNINGENS HJÄRTA MÅSTE emellertid sägas vara rummet där de mest kända verken återfinns. I Khnopff kanske mest berömda målning iscensätter han sin tolkning av sfinxmotivet. Här har det grymma monstret med sina gåtor fått system Marguerites drag. Kelsjukt sträcker det sig mot en sammanbiten och uttryckslös Oidipus, djuret liknar en slank gepard i ett tidlöst arkaiskt landskap. Där finns också den genomskinligt färglösa blicken och de besynnerligt solitära blomorna på långa stjälkar i *I lock the door upon myself* (1891), en titel som kommer från en dikt av Christina Rossetti. Centralt i tavlans fond står den antika staty av guden Hypnos som konstnären utvecklade en verklig besatthet för. Khnopff tog starkt intryck av Jean Lorrains roman *Monsieur de Phocas* (1901), där huvudpersonen frenetiskt jagar en särskild blick som han skymtat i en staty av den kejsrlike favoriten Antinous från 130 e Kr på Louvren. Denna väldiga byst har lånats ut och tronar mitt i rummet och blickar tillbaka på tavlan *Blanc, noir et or* (1902), där guden Hypnos getts dess drag. Varför just sömnens gud? Därför att Khnopff är tystnadens och de halvsutna ögonens målare. I hans bildvärldar är allt statiskt och evigt, men därför också sterilt och dött. Gåtan måste förbli olöst och otillgänglig för oss; målningarna förmedlar detta enda, heliga ögonblick där hostian höjs över altaret och klockan ringer – inget före och inget efter.

Det enda man kan sakna är möjligheten att se verken utställda i Khnopffs eget hus. Det är något alldeles särskilt med konstnärlig museum; redan under målarens levnad kan hem och atelier anta museets skepnad. Tyvärr revs byggnaden 1938 för att ge plats åt flerfamiljshus efter en tvist mellan Khnopffs arvingar. Men kanske är det på sätt och vis följdriktigt att denna symbolismens förlorade värld bara är tillgänglig för oss i drömmen. ✨

RESEBREV

En litterär stad

Få städer har lika många minnesmärken över författare som Edinburgh, skriver **Charlotta E Lindell**.

DET ÄR SOM att stiga in i en öppen bok. I Edinburgh är litteraturen närvarande i princip överallt. Få städer har lika många minnesmärken, statyer och monument över författare.

I stadskärnan går de litterära lämmel-tågen i form av guidade Sherlock Holmes- och Ian Rankin-turer titt som tätt; pubarna och kaféerna med litterär anknytning är många och populära. På Scottish National Portrait Gallery möts du av nationalskalden Robert Burns i statyform så fort du har passerat entrén. Bakom honom står byster av Sir Walter Scott och den på 1800-talet så berömda romanförfattaren Susan Ferrier, "Skottlands Jane Austen".

DEN SOM ANLÄNDER med tåg till staden kommer till Waverley Station, uppkallad efter Walter Scotts historiska romansvit. Och ett av Edinburghs mest kända landmärken är det sextio meter höga Sir Walter Scott-monumentet som stod klart 1844 – det högsta i världen tillägnat en författare. Därifrån kan man blicka utöver de centrala delarna av staden där författare som Ian Rankin, Alexander McCall Smith, J K Rowling och Kate Atkinson bor och verkar. Också Irvine Welsh kommer från Edinburgh, även om han numera bor i USA. Welsh fick sitt genombrott med *Trainspotting*, som ju också blev en uppmärksam film.

I böckernas Edina – det latinska namnet för den skotska huvudstaden som Burns gärna använde – ryms det såväl mörka kriminalhistorier och trevliga testunder som social utsatthet och världens mest berömda trollkarlspojke Harry Potter.

– I Edinburgh frodas alla riktningar inom litteraturen, säger Ian Rankin, en av världens mest framgångsrika kriminalromanförfattare. I hans böcker om kriminalkommissarie Rebus spelar staden en huvudroll.

Rankin började faktiskt som poet. Och på senare år har han utkommit med antologin *Poems of Robert Burns*. Han har dessutom varit aktiv i kampanjen för att rädda författaren Muriel Sparks arkiv åt allmänheten. Det lyckades och hennes arkiv finns nu hos det ansedda 1600-talsbiblioteket National Library of Scotland i Edinburgh. Där visas för övrigt året om en utställning om Skottlands litterära historia. Ian Ran-

kin citerar Spark: "Edinburgh är en stad för böcker och lärande, öppen för all kunskap."

Finns det någon gemensam nämnare för böcker som skapats i Edinburgh?

– Typiskt för skotsk litteratur i allmänhet och för den från Edinburgh i synnerhet är dualismen. Tänk bara på Robert Louis Stevensons *Dr Jekyll och Mr Hyde*. Mörker och ljus. Det går igen i mina böcker om Rebus.

DEN SKOTSKA HUVUDSTADEN har vuxit fram längs med en avslöcknad vulkan. Kanske är det en av anledningarna till att den är så lockande och inspirerande, mystisk och bedövande vacker. Det är inte överraskande att Unesco 2004 utsåg just Edinburgh till världens första litteraturstad någonsin.

I de bevarade kvarteren i Old Town, den medeltida delen av staden, trängs över hundra bokförlag. Vid Lawnmarket återfinns The Writers Museum, tillägnat Burns, Scott och Stevenson. Edinburgh ståtar också med fyra universitet, flera välbesökta bibliotek och drygt femtio bok-

Edinburgh är en stad för böcker och lärande, öppen för all kunskap.

handlar. Varje sommar är staden dessutom värd för världens största bokfestival, Edinburgh Book Festival. Men vad är det då som har gjort att Edinburgh är så djupt förankrad i litteraturen?

Under upplysningstiden samlades stora tänkare och vetenskapsmän på och kring Edinburgh University som grundades 1580. David Hume, Adam Smith och Charles Darwin är bara några av alla storheter som var knutna till universitetet i Edinburgh, som under en period kallades norra Europas Aten. Donna Heddle, professor i skotsk och skandinavisk historia och litteratur, vid University of the Highlands and Islands på Orkneyöarna, menar att detta är en starkt bidragande orsak till Edinburghs litterära ställning. Hon förklarar varför hon

Staty i Edinburgh av poeten Robert Fergusson.

FOTO: ALAMY

tror att den skotska huvudstaden har lyckats att vidmakthålla sin status som bokstaden nummer ett i Storbritannien:

– Anledningen till att Edinburgh är så litterärt är att det skotska samhället är uppbyggt på ett helt annat vis än det engelska. I Skottland har människor med olika social tillhörighet alltid så att säga umgåtts både vid hovet och i det "vanliga" samhället.

SKOTTARNA VÄRNAR OM sina lyriker. I den skotska huvudstaden finns det oberoende Scottish Poetry Library, det enda poesibibliotek vars kärna utgörs av låneböcker. Det hade Muriel Spark uppskattat tror Ian Rankin. Spark – mest känd för sin roman *Miss Jean Brodie's bästa år* (1961), som utspelar sig i Edinburgh – var också poet.

Jag träffar Ian Rankin på Oxford Bar i New Town, den georgianska delen av sta-

den. Puben är både hans eget och hans fiktive kriminalkommissarie John Rebus stamställe. Rebus gillar inte förändringar och Oxford Bar är en gammaldags pub i den bemärkelsen att det bara är ett ställe för att dricka och konversera. Inga moderna distraktioner som musik eller spelautomater. Rankin flyttade till Edinburgh från kolgruvebyn Cardenden då han var arton och började läsa vid Edinburgh University.

– Jag har alltid skrivit och det föll sig naturligt att låta Edinburgh stå i centrum i mina böcker. Det var ett sätt att försöka förstå mig på den för mig okända storstaden, säger Ian Rankin.

– Fast det är kanske lite mycket sagt att kalla Edinburgh för en storstad. Här bor bara drygt en halv miljon människor. Alla känner alla och vi som verkar inom kultur uppmuntrar och hjälper varandra.

Det leder ibland till en korsbefruktning mellan olika konstformer. I höstas sattes teaterpjäsen *Rebus. Long Shadows* upp i Edinburgh och är nu på turné runt om i Storbritannien.

Vem är då Edinburghs och Skottlands mest intressanta författare just nu enligt Ian Rankin?

– Jenni Fagan.

Han är inte ensam om att tycka så. Jenni Fagan har av det inflytelserika litterära magasinet *Granta* utsetts till en av Storbritanniens mest intressanta unga författare.

Efter ett långt samtal med många avbrott på grund av nyfikna Rebusbeundrare från Kanada, Australien och Norge dricker vi upp våra öl och skils åt utanför Oxford Bar. Ian Rankin beger sig hemåt till sitt kvarter som fyndigt nog har fått smeknamnet *Writers' block*; en lek med det engelska ordet för skrivkramp och ordet *block* som betyder kvarter. Inte långt från varandra bor nämligen Kate Atkinson, Alexander McCall Smith och J K Rowling.

SJÄLV PROMENERAR JAG tillbaka till mitt hotell under den magiskt mörka och samtidigt orangeglödande Edinburghhimlen. Den här staden är så stjärnbestörd med litterära namn att jag nästan inbillar mig att jag kan se Peter Pan och hans vänner flyga i skyn ovanför mig. J M Barrie, som skrev *Peter Pan* var som så många andra framstående namn en Edinburgh University-författare.

Väl framme på mitt hotell på George Street fortsätter litteraturtemat. På 1700- och 1800-talen bestod byggnaden av sju stora pampiga hus som ägdes av stadens välbeställda familjer. En av dem var familjen Ferrier. James Ferrier var en framstående advokat och god vän med Sir Walter Scott. Han tyckte om att umgås med poeter, författare och konstnärer och bjöd ofta hem dem. Robert Burns var en av gästerna.

En av advokatens döttrar hette Susan och var en av den tidens mest populära författare. Susan Ferrier skrev under pseudonym. Det var kanske bäst med tanke på att hon baserade sina romanfigurer på verklighetens societet i Edinburgh, som på den tiden bestod av enbart några hundra personer. Ferrier sålde fler exemplar av sina böcker än de samtida kollegerna Scott och Austen men är den som har fallit i glömska – till ganska nyligen.

Nu har hon återupptäckts. Kriminalromanförfattaren Val McDermid är en av flera som har lyft fram henne. Ferrier mest lästa roman *Marriage* – som kom ut 1818 och något senare även gavs ut i Sverige – har kommit i nyutgåva.

I bokstaden Edinburgh har Susan Ferrier dock aldrig egentligen varit bortglömd. ✨

En flexibel identitet

Mose Apelblats och Salomon Schulmans brevväxling visar på två helt olika sätt att förhålla sig till den judiska identiteten, skriver **Per Bauhn**.

FÖR DEN ANDRA generationen av svenska Förintelseöverlevare, vars föräldrar bar på traumat från nazisternas utrotningsläger och som nu själva ställs inför jihadisters militanta hat, blir den judiska identiteten i sig en motståndresurs. Att försvara den och se till att den överlever är att beröva fienden segern, vare sig fienden heter Adolf Hitler eller Islamiska staten. Men vad innebär det att försvara och bevara en judisk identitet? Den frågan står i centrum för den läsvärda och underhållande boken *Käre Moyshe! Käre Shloyme!* (Weyler förlag) av Mose Apelblat och Salomon Schulman. Bokens kapitel utgörs av brev som författarna skriver till varandra i en dialog med generöst utrymme för kommentarer och kritik.

BÅDA ÄR FÖDDA i Sverige efter andra världskriget, och båda har haft föräldrar som drabbats av Förintelsen i samband med Nazi-Tysklands invasion och ockupation av Polen. Men de skiljer sig också åt i viktiga avseenden. Apelblat menar sig vara sekulariserad, men fäster stort avseende vid religiösa riter och traditioner. Schulman ser sig som religiös, men bryr sig föga om att leva efter judiskt religiösa sedvänjor. För Apelblat är det otänkbart att äta griskött, han besöker regelbundet synagogan och han undviker att arbeta under sabbaten. Schulman har inga hämningar mot griskött, han besöker sällan synagogan och

på religionens sanning. Schulman ser ritualerna som löst utanpåverk – Gud finns i honom, skriver han, utan att han behöver spänna på sig böneremmar. Där Apelblat ser ett värde i ritualen – det är sabbaten som bevarat judarna, inte judarna som bevarat sabbaten – vänder sig Schulman mot sekticism och slutenhet och hyllar istället ”den rationalism som borde vara judendomens grundpelare”.

Medan Apelblat söker styrka i principer, ordning och de stora sammanhangen – religionen, de tusenåriga traditionerna, hebreiskan – vänder sig Schulman till det konkreta och jordnära, till förlorade anhöriga, till den jiddischkultur som har fostrat författare och intellektuella men också varit de östeuropeiska judarnas vardag. Medan Apelblat söker referenspunkter i den bibliska tidens judendom, hämtar Schulman inspiration ur den europeiska mellankrigstidens kultur med namn som Freud, Schönberg och Weill – det historiskt närliggande och påtagliga, framför mytens fjärran dimmor. Medan Apelblat gör en poäng av att man i hans barndoms synagoga välsignade kungafamiljen och fosterlandet, så talar Schulman om ”sentimentaliteten i att vara skåning”. Det är Malmö och Lund som gäller, inte storsvenskhetens Stockholm och Uppsala.

APELBLATS OCH SCHULMANS bok visar på två olika förhållningssätt till den judiska identiteten. Det första sättet ser den som något mer eller mindre givet utifrån traditionen. Att bevara identiteten blir då en fråga om att förhålla sig lojal till denna tradition – även om man tvivlar på den bokstavliga sanningen i det som den påstår. Det andra förhållningssättet ser

den judiska identiteten mer som något förhandlingsbart, där traditionen givetvis spelar en roll, men aldrig är en definitiv auktoritet.

BÅDA MODELLERNA GER utrymme för rationalitet och argumentation, men medan den första koncentrerar sig på hur traditionen ska förstås, så är den andra mer långtgående och frågar sig i vilka delar traditionen över huvud taget behövs. Den andra modellen öppnar också för att identiteten kan vara något annat än bara att vara lojal mot traditionen. En judisk identitet kan då kombineras med värden och normer som har sin bakgrund i andra trosuppfattningar eller ideologier (som socialism eller liberalism). Det är väl just en sådan flexibilitet vi behöver idag, för att ta oss ur de identitetspolitiska låsningar som plågar vår tid. ✨

Det andra förhållningssättet ser den judiska identiteten mer som något förhandlingsbart, där traditionen givetvis spelar en roll, men aldrig är en definitiv auktoritet.

har inget till övers för fromhetsregler. För Apelblat är de judiska traditionerna ett sätt att staga upp livet, ge det mening och riktning – även om han säger sig vara osäker

En kärleksdikt med stor lyskraft

Den nya urvalsvolymen med Seamus Heaneys dikter lär ge den redan populära poeten ännu fler läsare, skriver **Tommy Olofsson**.

DEN IRLÄNDSKE POETEN Seamus Heaney tilldelades Nobelpriset i litteratur 1995. Det var inget kontroversiellt val. I den engelskspråkiga delen av världen, både i den europeiska och den nordamerikanska, hade Heaney ett grundmurat gott rykte.

Hans berömmelse på andra sidan Atlanten växte stadigt under de fjorton år (1982–1995) han var lärare vid Harvard och drog till sig många nya läsare i USA. Och att han, katoliken från Nordirland, omsider blev omhuldad inte bara hemma på Guds gröna ö och i Nordamerika utan även i Storbritannien visar sig i att han till sist blev kallad till en professur i poetik vid Oxford.

Intresset för irländsk litteratur och folkmusik har sedan flera decennier varit stort i vårt land, så naturligtvis har Heaney blivit flitigt översatt till svenska. Det började redan före Nobelpriset med tolkningar av Roy Isaksson, Göran Printz-Påhlson, Lasse Söderberg och Lars-Håkan Svensson. I slutet av 1990-talet tillkom två tolkningsvolym, gjorda av Lars Gustafsson respektive Ole Hessler. Sedan upphörde det.

PÅ ENGELSKA KOM det första urvalet av Heaneys dikter redan 1980. *Selected Poems 1965–1975* heter volymen och poeten har själv gjort urvalet. Ett större urval, *Selected Poems 1966–1987*, publicerades i USA tio år senare, 1990, även denna gång med Heaney som ansvarig.

Den amerikanska urvalsvolymen från 1990 har kommit att utgöra grunden för senare utgåvor och presentationer av Heaneys tidiga diktning. För hans produktion efter 1990 dröjde det länge innan något urval kom till stånd. Trots Nobelpriset 1995 fick läsarna hålla tillgodo med de originaldiktsamlingar som kom. Först 2013, samma år som Seamus Heaney dog vid 74 års ålder, sammanställdes en ny urvalsvolym, *New Selected Poems 1988–2013*. Av titeln framgår att denna helt enkelt tar vid där föregångaren slutar. Av en redaktionell not framgår att en del av det nya urvalet bygger på Heaneys egna prioriteringar. Annat, av allt att döma merparten, har valts av medlemmar i Heaneys familj i samråd med åtminstone en utomstående rådgivare, Marco Sonzogni.

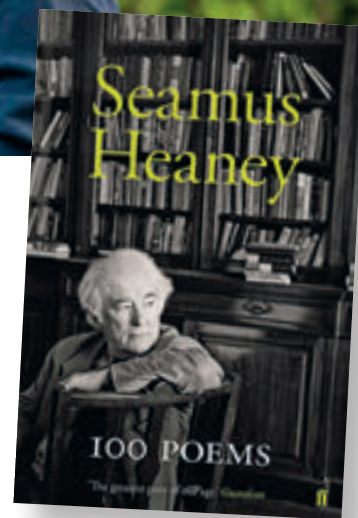

Seamus Heaney.

FOTO: ALAMY

Den som har velat komma åt ett urval av Heaneys samlade produktion har alltså varit tvungen att skaffa sig två volymer. För att råda bot på denna olägenhet har nu Heaneys efterlevande, hans hustru och de tre barnen, sammanställt en enda sammanhållen urvalsvolym med titeln *100 Poems* (Faber & Faber). Det är ett lovvärt initiativ. Den nya urvalsvolymen har hunnit få ett varmt, för att inte säga tack-samt, mottagande i Irland, Storbritannien och USA.

ÄNKAN MARIE ÄR själv en kulturhistoriskt inriktad författare, översatt till svenska med volymen *Över de nio vågorna*, som återger och kommenterar gamla iriska legender. En kärleksdikt till henne ingår i volymen och har en sådan lyskraft att den skulle få sin plats i vilket sparsmakat Heaneyurval som helst. Något mer tveksam kan man nog vara över om samma sak gäller för en dikt om dottern Catherine Ann och en annan tillägnad de båda sönerna Michael och

Christopher. Hur som helst har den närmaste familjen valt att på detta diskreta sätt förse dikturvalet med sitt bomärke. Det är inte störande, bara rörande.

DET FRAMGÅR INTE hur man har räknat, försäljning eller annat, men på flera ställen finner jag påståendet att Seamus Heaney är samtidens mest läste engelskspråkige poet. Ja, kanske är det så. Och jag tror att *100 Poems* för årtal framöver kommer att bidra till att locka ännu fler läsare till hans verk. ✱

Mecenaternas betydelse

De privata konsthallar som skapats på senare tid visar hur kultur kan öka en orts attraktionskraft, skriver **Ulf Wickbom**.

DEN OFFENTLIGA KULTURPOLITIKEN blir gärna mer politik än kultur. Kulturen får i uppdrag att motverka diskriminering och rasism, främja jämställdhet och fostrera demokratiska medborgare. Det är en märklig föreställning. God kultur gör allt detta utan beskäftiga order från politiken. Lägg därtill att de styrande i samhället gärna talar högt om kulturens värde utan att vilja skjuta till pengar.

Motbilden är de privata konsthallarna som har etablerats i Sverige på senare tid. Konstnärer och kapital, visionärer och verkställare, förenas i projekt som först verkar omöjliga, som kanske havererar ett par gånger och sedan blir verklighet. 18 av dessa konsthallar har studerats av Lars Lindkvist och David Calås i boken *Avtryck* (Volante). Lindkvist är ekonomiprofessor vid Linnéuniversitetet i Kalmar, samspelet mellan kultur och företagande är ett av hans specialområden. Calås är doktorand med inriktning på kulturentreprenörskap.

Ernst Thiel, Carl Fredrik Liljevalch och Pontus Fürstenberg var tidiga mecenater i det moderna Sverige. Sedan kom en period av offentligfinansierad kultur. Nu är mecenaterna tillbaka i ny skepnad och nya konstellationer.

Fotografiska museet i Stockholm skapades av eldsjälarna Jan och Per Broman med finansmannen Sven Hagströmers pengar. Byggmästaren Sven-Harry Karlsson har byggt ett eget museum vid Vasa-

parken i Stockholm. Utanför Kristianstad finns Wanås Konst, en skulpturpark med 70 verk, som har skapats just för platsen. I norr finns det föreningsdrivna gitarrmuseet i Umeå och Konsthall Tornedalen, som Gunhild Stensmyr byggt upp med hjälp av privatpersoner, kommuner, landsting och Vitsaniemi Byaförening. Kjell Åke Gustafsson har drivit Konsthallen Hishult i snart 25 år. 12 000–15 000 besökare kommer till den halländska byn, som har 300 invånare. Ännu, konstaterar han, har ingen från kommunen ringt och frågat hur det går.

MÄRKLIGAST AV ALLA dessa museer är nog Vandalorum, ett varumärke av världsklass vid ett vägskäl utanför Värnamo. Där startade Sven Lundh redan 1958 Smålands Konstnärsförbund och 1964 Smålands konstarkiv. År 1973 grundade han möbelföretaget Källemo. I slutet av 1990-talet fick han museimannen Pontus Hultén intresserad av sin idé Vandalorum. Hultén kontaktade den italienske arkitekten Renzo Piano. År 2011 kunde konsthallen invigas, och 2015 var det dags att bygga till 600 kvadratmeter till en kostnad på 15 miljoner. Tre lokala finansiärer ställde upp: företagen Liljedahls Group, Svenstigs och Christina Hamrin, ägare i tidningskoncernen Herenco.

Vandalorum stöttas ekonomiskt av kulturdepartementet. Pengarna är viktiga,

men lika betydelsefullt var den legitimitet som projektet därmed får. Värnamo kommun och landstinget i Jönköping har också bidragit ekonomiskt. De har, enligt Sven Lundh, förstått att konsten har ”egna inneboende egenskaper som är oöverträffade som drivkraft för en plats”.

Lindkvist och Calås komplicerar bilden av vår tids mecenater. Det är för enkelt att påstå att de lättar på plånboken endast för att bli berömda och beundrade. ”Konstens roll som igångsättare glöms bort i processen då det talas om innovationer och formgivning. Konst, form, utbildning och näringsliv fungerar som kommunicerande kärn”, säger Karin Lundh, dotter till Sven Lundh som gick bort 2015. Hon fortsätter: ”Genom konsten ökas kunskapen att känna igen en innovation som sedan ligger till grund för nytt företagande.”

MAN TALAR OFTA om kulturentreprenörer. Men begreppet entreprenör luktar företag och vinstintresse, menar Lindkvist och Calås, som hellre använder ordet ”iverksättare”, eftersom många av konsthallarna är icke-kommersiella. Deras beskrivning av de olika museerna blir en tankeställare för både politiker och direktörer. Direktörerna får glädjen att upptäcka att tillväxt skapas av något mer än omstuvningar i balansräkningen. Kultur ökar i hög grad ortens attraktivitet. ✿

Vandalorum.

FOTO: AXXXX

MarieLouise Samuelsson är journalist och författare.

De konstlade

Vi som gillar public service håller ständigt tummarna för att dessa medieföretag jobbar hårt och professionellt för att försvara och bevara sin unika ställning.

Inte minst nu, med tanke på den nya skattefinansieringsmodellen som ofrånkomligt minskat avståndet till politiska beslutsfattare och statsbudgeten.

Och då blir man förstås undrande över att Sveriges Television efter den kritiserade valbevakningen anlitat gestalt-terapeuter för att SVT:s journalister ska göra ett bättre jobb, avseende tv-sända debatter i stort.

Gestaltterapeuter? En spontan reaktion är att det skulle kunna förklara varför nyhetsankare och andra numera liksom försöker gestalta nyheterna. Detta genom känslolösa tonfall och inte alltför naturliga handrörelser.

Vid närmare eftertanke är det en utbredd vana att företag anlitar diverse coacher och säregna metoder som del av en inte givet genomtänkt personalpolitik.

Ändå framstår gestaltterapi som udda i sammanhanget (SVT:s nyhetsprogram) eftersom gestaltterapi alltså är ett slags behandling, en alternativ form av psykoterapi, bland annat i syfte att, slarvigt sammanfattat, utveckla människors relationer.

Om man undrar varför i all världen SVT inte istället kallar in historiker och statsvetare för att vässa medarbetarnas kunskaper är nog det beklagliga svaret att SVT är mer inne på relationer och känslolapande, i syfte att debatter inte ska uppfattas som "tråkiga" och "utestängande".

Men att tro att tittarna är ute efter underhållning och inte står ut med det som är komplicerat är självfallet att underskatta och därmed förolämpa publiken som knappast bänkar sig framför nyhets-tv för att bli utsatta för överdoser av personligt tilltal.

Sveriges Radio framstår jämförelsevis som det bättre, rentav det enda genuina public service-företaget, men trots att SR har ett ständigt övertag mot SVT när det gäller utbud anar man att gestalt-terapitänket och Dr Phil-andan sprider sig också i vissa SR-korridorer, att relationerna och det omhuldade "tilltalet" kommit alldeles för högt upp på den interna strategiagendan, också i nyhets- och samhällsprogram som *P1-morgon* och *Studio Ett*.

Eftersom radiomedarbetare inte kan visa upp rynkad panna eller handviftningar får man ta hjälp av röst och tonfall, som då och då blir något slags barnsköterskekarikatyrer.

Intervjuuppläggen är inte lika skolteaterfåniga som i exempelvis SVT:s *Aktuellt*, men den som menar att banaliseringssjävulen bor i detaljerna kan, exempelvis, notera hur många gånger om dagen olika SR-medarbetare etiketterar kommande inslag och program som "spännande".

Annars är den relationsfixerade tilltalsmaffian minsann livrädd för att vara "elitistisk" och, som det heter, skriva folk på näsan, men det går alltså paradoxalt nog för sig att i förväg deklarerar vad som är spännande.

Ambitionen att vara mysrysig spänningsskapande också i nyhetsprogram är naturligtvis obegripligt riskabel.

Det är nämligen tillräckligt "spännande" med den utveckling i Europa som visar att förutsättningarna för public service snabbt kan försämrats.

Eftersom sådant som att blanda in alternativa terapier i professionellt arbete ofta är påhitt av undersysselsatta mellanchefer är jag övertygad om att ganska många av SR:s och SVT:s medarbetare gärna skulle ägna sig helt åt seriös journalistik och slippa äventyra sin legitimitet genom att lägga tid på konstlade känslor och falsk intimitet.

I korthet

Den ultimata guideboken

Guideboken är en intressant litterär genre med en spännvidd som sträcker sig från dem med välförtjänt dåligt rykte till erkända klassiker. I ena änden av detta spektrum finns ett veritabelt berg av massproducerade och ofta snabbt inaktuella böcker som i huvudsak erbjuder tips på hotell och restauranger, skrivna i en ton som är avsedd att vara både lätt-sam och förtrölig men som ofta känns pinsam. I den andra änden hittar man verk som nästan har övergått till att bli världslitteratur, som Fernando Pessoa's *Vad turisterna bör se i Lissabon*.

Egentligen är båda dessa extremer på guidebokens skala lika oanvändbara. De förra för att de är oläsliga, de senare för att de har alltför höga litterära anspråk – de närmar sig en annan genre, reseskildringen. En riktigt god guidebok har i stället en kärv karaktär som få andra texter har – kanske undantaget uppslagsverk och antikvariatskataloger. De bästa i sin genre, exempelvis de gamla upplagorna av *Blue Guide*, de röda guideböckerna från *Touring Club Italiano* (som också gör världens kanske vackraste turist-kartor) eller de tyska mastodontserierna *Handbuch der Deutschen Kunstdenkmäler* (de så kallade *Dehio-handböckerna*) och *Handbuch der historischen Stätten* är långt mer än listor av tips på sevärdheter. Det är lika njutningsfullt att slita dem i jackfickan, tumma dem till oigenkännlighet i skydd från regnet i någon gotisk arkad eller under en paus på ett *Grand Café*, som att läsa sönder dem hemma i fåtöljen.

Den nästan telegramartade stilen kan i förstone te sig avskräckande för sträckläsning, men vinner på närmare bekantskap. Bland de glädjeämnen som är förbundna med att läsa en riktigt god guidebok är att få slippa påflugna värdeomdömen. Både *Dehio-handböckerna* och *Touring Club Italianos* röda guideböcker är mycket restriktiva med att tilldela besöksmål stjärnor, och andra gör det inte alls. Den korthuggna, deskriptiva stilen förutsätter att läsaren har tillräckligt med intresse för ämnet för att orka dra sina egna slutsatser. För den som är uppmärksam finns ett rikt stoff för fantasin.

En bra guidebok ger en fördjupad förståelse som varken övergripande populärvetenskapliga kulturhistorier eller akademiska specialskrifter ger. Med sitt lågmälda språk bidrar den till förståelsen för en plats särart på ett sätt som knappast någon annan genre förmår.

Jakob Sjövall

Detta nummers recensioner:

Håkan Lindgren avspisar kränkta känslor; **Håkan Arvidsson** hyllar Hannibal; **Ylva Herholz** prövar det gammalmodiga; **Ulla Gudmundson** belyser en stor själ; **Jonas Elvander** läsar upp Marx; **Arvid Åhlund** erkänner identiteten; **Alfred Sjödin** läser sig högerut; **Eli Göndör** tar emot hemvändare; **Maxim Grigoriev** dokumenterar en exportsuccé; **Mats Wiklund** dansar till tidens musik.

Hejdå EU! Det var känslorna som styrde.

FOTO: TOLGA AKMEN/TT

Det rivna kontraktet

Politik handlar idag alltmer om någons sårade känslor. Förtroendet för samhällsinstitutioner och valda representanter har gått sönder. Håkan Lindgren söker en framkomlig väg där tröstandet och fjäskandet är dömt att misslyckas.

SOCIOLOGI

Komikern och poddaren Aron Flam har satt följande som motto för sitt Twitterkonto: "Dina känslor sårar mina tankar." Hur hamnade vi där – i ett läge där känslor väger tyngre än alla andra argument? Och varför är alla så förbannat sårade? För att förstå det har jag läst den brittiske sociologen William Davies bok *Nervous States*. Det var framförallt undertiteln – *How Feeling Took Over the World* – som lockade mig.

När jag började skriva som frilans för tio år sedan ville jag fortfarande försvara människans känslomässiga och intuitiva sidor mot en dominant och missförstådd rationalitet. Idag undrar jag om det inte är viktigare att göra tvärtom. Rationaliteten verkar mer hotad än någonsin under de drygt 200 år som har gått sedan upplysningen var ett faktum.

Vår tids politiska språk handlar inte om pengar utan om sårade känslor. Kän-

slorna är inte att leka med. De var starka nog att ta Storbritannien ut ur EU: brexitomröstningen avgjordes inte av fakta eller argument. Dessutom har något underligt hänt med våra rättviserörelser. Ilskna anklagelser om kulturell appropriering och krav på att universiteten ska vara "safe spaces", fria från idéer som sårar studenternas känslor, är inte mer av samma sak som det som exempelvis Martin Luther Kings medborgarrättsrörelse stod för.

Den sortens reaktioner har utvecklats ur den långa kampen för medborgerska rättigheter och minoriteters rättigheter som har pågått åtminstone sedan 1700-talet, men det har övergått i något som är raka motsatsen till de ursprungliga idealen. Det kommer inte att leda till en rättvisare värld, det kan man förutse i förväg. Det kommer att ge oss ett samhälle som präglas av segregering, av irriterande och överkänsliga tabun kring diverse ord och symboler, tabun som bara tjänar till att konservera olösta konflikter. Att

folk även inom hbtq-världen kan tycka att det har gått för långt framgår av den tyska antologin *Beissreflexe* (2017), som kritiserar queeraktivismen för att ha blivit intolerant och auktoritär.

En värld där vi bara behöver känna passas våra självutnämnda herrar i Silicon Valley alltför väl, påpekar William Davies. Tänkande, kontroll och initiativförmåga behåller de gärna för egen del.

Men innan jag fortsätter med Davies skulle jag vilja ta en sväng förbi Riksantikvarieämbetets hemsida. Ni kommer att förstå varför.

I rapporten "Vision för kulturmiljöarbetet 2030" (2016) formulerar RAÄ det övergripande målet för sin verksamhet: "Visionen för kulturmiljöarbetet är att alla, oavsett bakgrund, upplever att de kan göra anspråk på det kulturarv som format Sverige." Kan ni höra vilken förrädisk formulering det är?

Det är inget fel med att vilja göra de statliga museernas samlingar tillgängliga för medborgarna. Det kan man göra genom generösa öppettider, handikapp-

>>

Meningslösa muren: emotionell upprättelse.

FOTO: GLOBAL CARTOONS

klyva samhället i allt fler grupper som ska representeras och kvoterats till viktiga poster. Tage Erlander fick en gång snäppet över 50 procent av alla röster. Var han representativ? Han var en utpräglad Lundaakademiker som valdes till partiledare i en tid när 0,2 procent av svenskarna hade studerat vid universitetet. Litar jag på samhället behöver jag inte representeras av någon som är en kopia av mig själv, men om förtroendet väl har gått sönder kommer kraven på kvotering och representativitet bara att permanenta misstron och missnöjet.

Det finns en avgörande skillnad mellan praktisk, konstruktiv politik – vår grupp kräver samma rättigheter som alla andra – och en politik som syftar till att bekräfta och trösta sårade känslor. Politik av den senare sorten kommer att misslyckas, eftersom känslor inte kan tröstas med politik. Sårade känslor är bottenlösa.

Eller rättare sagt: de kommer att vara bottenlösa ända till dess att vi inser att vi bara kan läka de sårade känslorna med en politik som lämnar folks känslor ifred och inriktar sig på att lösa deras praktiska problem. Gör vi det kommer vi på samma gång att slå ihjäl populismen, eftersom

att ta del av och som alla respekterar. Detta kan vi nu se slutet på, menar han.

”Democracies are being transformed by the power of feeling in ways that cannot be ignored or reversed”, skriver Davies. Är en stor del av väljarna övertygade om något, spelar det ingen roll om övertygelsen grundar sig på *fake news*, fördomar, rädsla eller okunskap. Men här gäller det att inte fastna på halva vägen.

”Är du oroad och missnöjd med tusen saker ger populisterna dig en flagga att vifta med, så att du kan känna dig starkare och stoltare.”

Det är inte faktaresistensen som är problemet. Den är ett symptom på ett mycket allvarigare problem: ett upprivet samhällskontrakt.

Mer än orättvisor är det hyckleri som gör folk rasande, skriver Davies, med hänvisning till Hannah Arendts *Om våld* (1970; på sv. 2008). När folk ser att politiker som har ställt till med skandaler bekvämt flyger vidare till nya toppjobb förstår de att eliten har börjat riva upp det samhällskontrakt som bygger på meritokrati och reagerar med att riva sönder kontraktet från sitt håll. Och när förtroendet för eliten sjunker drabbar det snart alla former av auktoriteter. Därför kan något som började som misstro mot politiker och massmedier växa till misstro mot vacciner, evolutionen eller klimatförändringarna. Det är i det läget mina känslor blir viktigare än experternas påståenden.

Ett upprivet samhällskontrakt kan du inte reparera med pekpinneaktiga satsningar som Faktiskt.se – eller genom att

det enda som populismen har att erbjuda är symboliska, emotionella kompensationer som aldrig kommer att förbättra någons liv. Är du oroad och missnöjd med tusen saker ger populisterna dig en flagga att vifta med, så att du kan känna dig starkare och stoltare – för ögonblicket. Trumps mur mot Mexiko är en meningslös emotionell upprättelse av denna sort.

Här närmar vi oss det viktigaste i Davies bok. Det finns nämligen en smärtpunkt i *Nervous States*, och det är märkligt att Davies inte gör mer av den. På några sidor i mitten av boken lyfter han fram den här smärtpunkten, men släpper den sedan, som om han inte förstod hur central den var, sätter sig i sin bil och kör vidare, för att avsluta boken med några intetsägande fraser. Vad är det han har fått syn på?

I de områden där stödet för brexit, Trump och Le Pen är som starkast är folks hälsa som sämst, skriver han. Den förväntade medellivslängden i USA *sjunker*, vilket är historiskt unikt och bara jämför-

anpassning, en kvalificerad presentation av materialet – och varför inte gratis inträde? Men det finns en grundläggande skillnad mellan alla sådana konkreta metoder för att öka tillgängligheten och att ha som mål att alla besökare ska *uppleva* rätt saker. Du kan, som museichef, ha gjort allt det ovanstående och ändå kan någon av dina besökare säga ”Jag känner mig inte inkluderad!”

När tyngdpunkten flyttas från museets verksamhet till besökarnas känsloliv, händer något som är värt att uppmärksammas. Om en stor del av dina besökare inte känner sig inkluderade gör du naturligtvis något fel, men att göra besökarnas känslor till ett överordnat mål är lika klokt som att navigera efter topplanternan. Vad gör du om dina besökare inte känner som de ska? Tänk om det säkraste sättet att få besökarna att svara med de önskvärda känslorna är att producera utställningar som inte ger en rättvisande bild av Sveriges historia?

Det lilla ordet ”uppleva” på RAÄ:s sajt är ett mikroexempel på en mycket större trend. Politiken har övergått från att lösa medborgarnas praktiska problem – bostäder, hälsovård, studielån – till att försöka garantera dem ett känsloliv som aldrig kommer att säras. Den senare sortens politik är ett spel som aldrig går att vinna.

Davies inleder med en beskrivning av hur ett samhälle med hög tillit växer fram. Samtidigt med moderniteten och upplysningen utvecklas former för rationell debatt och samhällsinstitutioner som ska behandla alla medborgare lika – alltsammans grundat i uppfattningen att det finns gemensamma fakta som alla har rätt

bart med den dramatiskt sjunkande ryska medellivslängden åren efter Sovjetunionens upplösning. I USA är antalet dödsfall från drogmissbruk och andra former av självdestruktivt liv så många att det, med Davies formulering, påminner om ett krig eller en epidemi. Överdoser är den vanligaste dödsorsaken bland amerikaner yngre än 50 år. Missbruket är koncentrerat till områden som präglas av nedlagda industrier, svag ekonomi och ännu sämre framtidsutsikter.

Den kortare livslängden i missgynnade områden är en direkt konsekvens av ett samhälle där de rika blir rikare på alla andras bekostnad. Halva USA:s befolkning har inte upplevt några ekonomiska förbättringar på snart 40 år, oavsett vad politikerna har lovat. Den rikaste tusendels procenten av befolkningen har däremot ökat sin inkomst nära sju gånger under samma tid. I det senaste presidentvalet vann Trump 2584 counties medan Hillary Clinton vann 472, men hennes counties stod för 64 procent av USA:s samlade BNP. Samma sak gäller Storbritannien: i vissa pro-brexitområden har inkomsten och medellivslängden sjunkit.

Är det så farligt om några blir lite fattigare? Svaret är: Det är inte fattigdomen det handlar om. Det finns något som är värre än smärta, och det är känslan av total kontrollförlust, skriver Davies i bokens viktigaste mening. Det är kontrollförlusten, inte smärtan, som avgör om någon som är med om en traumatisk upplevelse kommer att utveckla post-

"I USA är antalet dödsfall från drogmissbruk och andra former av självdestruktivt liv så många att det påminner om ett krig eller en epidemi."

traumatiska stressyndrom (PTSD). Den som själv kan ta sig ut ur vraket efter en bilolycka löper mycket mindre risk att utveckla PTSD än den som sitter instängd. Enligt Davies lever en stor del av varje lands befolkning under så stark, konstant stress att det är jämförbart med det slags trauman som ger upphov till PTSD. I ett krig är effekten paradoxalt nog den omvända: "injuries sustained in battle, where they happen for a reason and are expected to happen, do not seem to cause as much pain as civilians in peacetime might assume". Krig fogar in lidandet i en meningsfull berättelse. Davies tänker nästan, men inte riktigt, den tanken fullt ut: det är därför stressade och olyckliga människor kan börja längta efter någon som startar krig. I brist på bättre föredrar de kulturkonflikter som kommer så nära kriget som möjligt.

Här får nätets hätska debattklimat sin förklaring. Alltför många samhällsskribenter föredrar att betrakta debattklimatet som ett tekniskt problem, för att skydda sig själva från insikten att det är ett socialt problem: åsikterna finns inte på nätet utan i människor. Det är populärt att be Google eller Facebook att ta sitt ansvar och osynliggöra alla obehagliga åsikter, vilket är ungefär lika ansvarsfullt som att skruva ur alla varningslamporna i ett kärnkraftverk. Allt det här låter sig utan svårighet tänkas utifrån Davies bok, men han försitter tillfället att göra det själv.

Med andra ord: det utbredda missnöjet är inget mysterium, och det beror inte på att människor plötsligt skulle ha blivit rasister. Den bild som Davies målar upp är så mörk att vi ska vara glada över att motreaktionen än så länge inte är värre än att folk lägger en röst på Trump. Vad blir nästa steg, om den välmående delen av samhället inte lyssnar?

I det här sammanhanget är det intressant att Davies tar upp Freud, som menar att självdestruktiva beteenden är ett sätt att ersätta kontrollförlust med en desperat form av kontroll. Skadade människor upprepar saker som skadar dem för att kunna skifta roll från passiv till aktiv. Vissa delar av identitetspolitiken är så kontraproduktiva – de konserverar diskriminering istället för att avskaffa den – att jag undrar om de inte bäst beskrivs som exempel på detta slags självskadebeteende.

Börjar man tänka i termer av kontroll-

förlust blir brexit begripligt – en röst för utträde var ett sätt att försöka ta tillbaka kontrollen. Samhällets missnöjda halva kan förresten snart få sällskap i kontrollförlusten. Stämmer prognosen att datorer de närmaste årtiondena kommer att konkurrera bort även välbetalda och högt utbildade människor från deras jobb, kan läkare och jurister snart känna sig lika frustrerade som brexitväljare. Om man förstår vad kontrollförlust gör med människor framstår satsningen på artificiell intelligens som en sällsynt dålig idé.

När folk får det sämre och när de känner sig otrygga återvänder de gärna till auktoritära värderingar, skriver Davies. Exempelvis ökar stödet för dödsstraff. Här finns en viktig slutsats: de lösningar folk önskar sig avslöjar inget om de skador de lider av. Som politiker hjälper du inte dina väljare genom att ge dem vad de

ropar på – som dödsstraff – utan genom att lyssna bättre, tills du har förstått situationen i dess helhet, och kan ge dem något de inte pratar lika högt om.

Man behöver alltså inte förvänas över missnöjet. Men – ännu en av de slutsatser som Davies inte drar – man har all rätt att kritisera den låga kvaliteten på missnöjet. Missnöje är inte fel i sig, tvärtom, missnöje kan vara en enorm, förändrande kraft. Men det är som om de missnöjda själva skändes för sitt missnöje och tyckte att det var fult – och sedan måste hämnas på någon för sin skam. Jämför med hur det såg ut för hundra år sedan. I *Den skötsamme arbetaren* (1988) visade Ronny Ambjörnsson hur människor som befann

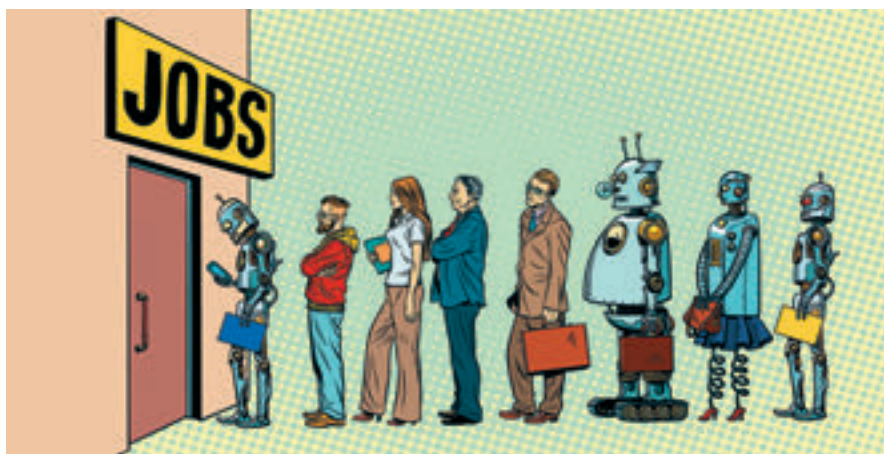
Missbruk i USA: en epidemi.

FOTO: SPENCER PLATT/GETTY IMAGES

sig i underläge organiserade sig, lärde sig mötesteknik och startade studiecirklar. Det är inte lika konstruktivt att reagera på orättvisor genom att misstro vacciner eller beskylla Bush för elfte september.

På tal om kontrollförlusten skriver Davies att det farliga är bristen på berättelser som sätter ord på förlorarnas erfarenheter. Slutsatsen ger sig själv: Om medier och kulturliv inte erbjuder några sådana berättelser kommer människor att söka dem på annat håll. Naturalismen inom konst och litteratur växte fram som en reaktion mot 1800-talets sociala orättvisor; den var ett sätt att ge röst åt orättvisorna på ett sätt som gjorde dem greppbara och meningsfulla. Någon motsvarande litterär rörelse som ger röst åt kontrollförlusten har ännu inte uppstått. I vår tid verkar dynamiken mellan litteratur och samhälle vara den omvända: kulturlivet ska hållas rent från förlorarnas fula erfarenheter. Om Sverige hade haft ett par bästsäljande och konstnärligt väl skrivna romaner ur förlorarnas perspektiv, vågar jag påstå att Sverigedemokraterna aldrig hade fått några 17 procent i valet.

Konstigt nog släpper Davies den smärtpunkt han fått tag i – ojämlikheten >>

och kontrollförlusten – och övergår till allmänna påståenden om att statistik inte tar hänsyn till människors känslor. Samma statistiska och ekonomiska vetenskaper som han nyss hyllade för att de har fått oss att inse att människor inte går arbetslösa för att de är lata, utan på grund av arbetsmarknadens konjunkturer, avfärdas så med motiveringen att människors identiteter har blivit så "komplexa" att statistiken inte kan rymma hela sanningen om deras liv.

Det verkliga problemet med statistiken är att vi skiter i vad den visar oss. Så många har gett oss belägg för den växande ojämlikheten och varnat för vad som är på gång – se till exempel Wilkinsons och Picketts uppmärksammande *Jämlikhetsanden* (2010) – men konsekvenserna för den förda politiken är hittills lika med noll.

Nervous States är full av sådana inkonsekvenser. Först beskriver Davies det system av rationell debatt, meritokrati och opartiska institutioner som vi har eftersträvat de senaste 200 åren så vältaligt att jag blir alldeles rörd – och sedan avfärdar han samma saker i en lätt föraktfull ton, som om han inte hade läst sin egen bok. I slutet av boken har naturvetenskapen blivit "elitistisk". Han fnyser åt yttrandefrihet, rationalitet och mänskliga rättigheter genom att sätta dem inom citattecken och kalla dem "totemic values of Western civilisation".

"Långa sträckor av *Nervous States*" ägnas åt helt andra saker än den undersökning – varför har känslor blivit viktigare än fakta? – som förordet utlovar. Davies föreläser om den moderna krigsföringens historia och om nyliberal ekonomisk teori. Till sist förstår jag hur det hänger ihop: Davies är

ointresserad av den emotionella utpressning som han inte kan beskylla nyliberalismen och militären för. Det gör att hans bok blir halv.

För Davies är militären och nyliberalismen motsatsen till den rationella förvaltning av det upplysta samhälle som han beskrev i början av boken. I kriget och på marknaden handlar det om att fatta snabba, intuitiva beslut trots att man saknar total överblick. Den som tar initiativet har störst chans att vinna, och något annat än kortsiktiga vinster existerar inte. Hela vår samtid har börjat tänka på detta sätt, menar Davies. Det är därför vår epok är så emotionell. Visste ni förresten, påminner Davies, att internet utvecklades av militären? För honom är det ett faktum som förklarar massor, fast i det stycket framstår hans argumentation som emotionellt associativ snarare än rationell.

I en bok om en alltmer känslostyrd värld är det också konstigt att dödsdomen mot Salman Rushdie aldrig nämns. Där ställdes saken på sin spets – sekulära principer mot sårade känslor. Enligt den brittiske samhällsdebattören Kenan Malik förlorade yttrandefrihetens fiender slaget om *Satansverserna* – boken är fortfarande tillgänglig, författaren fick ett adekvat skydd – men de har vunnit kriget om det offentliga rummet. Vi har normaliserat föreställningen att det alltid är den som känner sig sårad av ett konstnärligt verk som har rätt, menar Malik – se hans bok *Från fatwa till jihad* (2009). Tänk att modernismens starka självför-

AI på jobbet: en dålig idé.

FOTO: DEPOSITPHOTO

troende – det är alltid den som blir sårad som har fel – kunde försvinna så snabbt.

När Davies tar upp yttrandefriheten, eller med hans egna ord "the absolutist commitment to 'free speech'", skriver han att det inte går att dra någon klar skiljelinje mellan yttranden och våld. Problemet med den sortens resonemang är att om vi hyvlar ner distinktionen mellan yttranden och våld, är det lika lätt att passera gränsen i båda riktningar: Om ord kan vara våld blir det snart också normalt att svara med våld på ett ord.

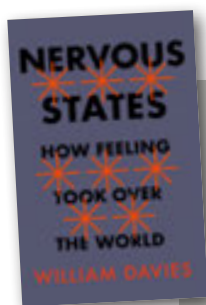
Ett samhälle där den mest lättsårade sätter nivån för vad som kan sägas offentligt kommer snart att påminna om en familj av den sort där mannen slår fru och barn. Där gäller regeln "det är onödigt att säga något som får pappa att explodera, för då vet vi hur det slutar". Man kan säga mycket om den sortens villkor för yttrandefriheten. Jag vill säga en enda sak: de kommer aldrig att skydda någon. Pappa kommer *alltid* att explodera förr eller senare, om det så bara är för en skitsak som ingen hade kunnat förutse.

Observera vad som saknas i det jag skrev nyss. Det kommer i praktiken inte att vara den allra mest lättsårade eller den som har störst behov av hänsyn som sätter normen för vad som kan sägas, utan den som skriker högst, den som är mest hänsynslös, den som är bäst på att exploatera sin känsla av kränkhet och omsätta den i social makt. Om jag levde i ett sådant samhälle, skulle det ge mig PTSD, inte befria mig från stress.

Och det gäller att gå en nivå djupare här. Precis som man inte kan ta något för givet kan man inte heller ta de sårade känslorna för givna. De är lika inlärda och konstruerade som allt annat som människor ägnar sig åt.

För tillfället är det socialt effektivt att kräva respekt för sina sårade känslor. Detta borde Davies ha undersökt djupare. Är alla sårade känslor likvärdiga? Vilka är mest effektiva? Vilket slags personlighetsstruktur har jag utvecklat om jag blir dödligen sårad av ett ord eller en teckning? För att detta inte ska förfalla till högergrnäll på offerkofter borde man analysera de sårade känslornas ideologi lika illojalt och skarpsynt som när Barthes i boken *Mytologier* (svensk översättning 1969) beskrev den dolda ideologin i en plastbunke. Det är hög tid att vi utvecklar lite kritisk intelligens på det här området. ✨

Håkan Lindgren

NERVOUS STATES
HOW FEELING TOOK OVER THE WORLD
 WILLIAM DAVIES
 Jonathan Cape 2018

Slaget vid Cannae: en katastrof för Rom.

MÅLNING AV JOHN TRUMBULL (1756–1843)

Krigskonstens mästare

HISTORIA

Det är få förunnat att skriva in sitt namn i historien, och det är ännu färre som har etsat in ett avtryck som bestått under mer än 2000 år. Till detta fåtal måste räknas ett par av antikens fältherrar, nämligen makedoniern Alexander den store, som skapade ett världsvälde, om än kortvarigt, och karthagen Hannibal Barca, som utmanade det romerska imperiet och var nära att förinteta det. Under två årtionden förde han krig mot sin tids dominerande militärmakt och hotade dess existens genom en rad lysande segrar – segrar som gått till krigshistorien och som ännu idag studeras vid världens militärakademier. Dessa framstår som än mer överraskande med tanke på att de alla utfördes i numerärt underläge och var resultatet av en häpnadsväckande taktisk uppfinningsrikedom.

Den antika stadsstaten Karthago var från början en fenicisk koloni, men en koloni som blev en självständig maktfaktor i Medelhavsvärldens handel och politik. Fenicierna hade ett betydande men väl dolt inflytande på antikens kulturutveckling. Från dem ärvde, exempelvis, grekerna

vårt moderna alfabet. Inte mycket är känt om den feniciska kulturen, förmodligen därför att den var så föga inriktad på krig och erövring. Fenicien var en utpräglad handelskultur, som införde tidens olika stormakter snarare valde att böja sig än att gripa till vapen mot övermakten. Man tycks ha räknat med att handeln alltid skulle förbli outhärlig också för denna världens potentater. Anläggandet av Karthago ingick i ett försök att utvidga Feniciens handel till den västra delen av Medelhavet och var länge ett framgångsprojekt.

Fenicierna var ett semitiskt folk, som hade sitt hem i det bibliska Kanaans land, det område som idag utgörs av dagens Libanon. De omtalas i Bibeln bland annat för att ha haft diplomatiska förbindelser med kung Salomo, men fenicierna var faktiskt ett grannfolk till det judiska och förbindelserna dem emellan måste ha varit täta. De talade ett västsemitiskt språk, nära besläktat med hebreiskan, deras religion var den gängse kanaaneiska.

Fenicierna sökte inte att vidga sitt inflytande genom krig och territoriella erövringar, utan genom att utvidga sitt handelsområde och söka kontakt med nya folk och okända kulturer. De påstås redan på 600-talet före Kristus ha seglat runt

Afrika och även långt norrut efter Europas kuster. De var de första som byggde farkoster med köl och som behärskade konsten att segla i motvind. De kunde också navigera efter stjärnorna och i äldre tid kallades understundom polstjärnan för den feniciska stjärnan. Feniciernas kulturella roll tycks därför huvudsakligen ha varit förmedlande. De sammanlänkade de olika kulturer som bebodde Medelhavets övärld och kuster.

Karthago löd till en början under de stora feniciska städerna på Mindre Asiens västra kust som Sidon och Tyros. Dessa städer betalade tribut till det assyriska riket och senare även till det babyloniska och det persiska. Den feniciska handeln gav stora överskott som i icke ringa utsträckning användes för att köpa politisk och kommersiell frihet från dåtidens härskarmakter. Även Karthago tycks ha lämnat bidrag till dessa tributer, som höll en fientlig och girig stat på armlängds avstånd. Denna böjlighet bör inte ses som ett uttryck för undergivenhet eller feghet. Den var under antikens politiska förhållanden nödvändig för överlevnad.

Kollisionen mellan Karthago och Rom startade som en kamp om inflytandet över först Sicilien och sedan Spanien. Karthago >>

hade handelsintressen på båda dessa platser och ville ha dem i fred för den expanderande militärmakten Rom. Under de tre sista århundradena före Kristus utvecklades Rom till den dominerande makten på den italienska halvön. Alla folk som levde i denna del av den antika världen blev besegrade och underkuvade av Roms legioner och inlemmade i det väldet som snart skulle omfatta hela den då kända världen.

Rom var till skillnad från Karthago en militärstat, men dess sätt att härskade skilde sig trots det från de blodiga despotier som karaktäriserade de tidigare imperierna runt Medelhavet. Rom drog inte fram lika hänsynslöst och hårdhänt som assyrier, babylonier eller perser hade gjort. Det nöjde sig med att ta makten, inkräva skatt och tribut och lät i övrigt de kuvade folken leva efter de vanor de alltid gjort. Rom ingick snarast ett slags fusion med de folk man besegrade och inlemmade. Rom reste tempel till främmande gudar i sin egen stad och införlivade mycket av andra religioners riter i sin egen religion. Romarna drog sig dock inte för att bestraffa uppror med hård hand, men erbjöd samtidigt ett slags partnerskap för att upprätthålla fred och stabila förhållanden med den andra handen. Det var en typ av härskande som skulle bli ett vinnande koncept under mer än ett halvt millennium. Likväl var Rom en militär härskarstat som ytterst vilade på en överlägsen våldskapacitet och vars expansion syftade till att utsuga de provinser som det lade under svärdet. Och Rom kunde bestraffa med skoningslös grymhet när det kände sig hotat. Den grymheten fick Karthago smaka på.

Krigen mellan Karthago och Rom blev till tre separata kraftmätningar, de så kallade puniska krigen. Av dessa krig var det andra puniska kriget det mest dramatiska och det helt avgörande.

Det första puniska kriget hade lett till nederlag för Karthago, som förlorade sitt inflytande på både Sicilien och Sardinien, och som dessutom ålades att betala ett enormt skadestånd till Rom. Befälhavare över de kartagiska stridskrafterna i det första puniska kriget hade varit Hamilcar Barca, som kom från en av de främsta aristokratiska släkterna, de så kallade Barciderna. Efter nederlaget flyttade Hamilcar till Spanien där Karthago hade starka handelsintressen. Hans mål var att upprätta ett kartagiskt rike där, och det lyckades han i stort sett med. När han lämnade Karthago tog han med sig sina tre söner, varav en skulle bli ett stort namn i antikens historia och även all annan historieskrivning, nämligen den blott nio-åriga Hannibal.

Denne skulle leva och fostras i ett militärläger från sitt nionde år. Han lärde sig allt om soldatlivet genom denna uppväxt tillsammans med veteranerna i faderns armé, och han är förmodligen den mest välutbildade soldaten i världshistorien, något som skulle visa sig i hans kommande krig mot romarna. I fält levde han som en vanlig soldat, sov direkt på marken och bara när det fanns en stund för vila. Det sades om honom att han var den förste ut på slagfältet och den siste som lämnade det. När fadern dog var Hannibal bara 19 år gammal, men befälet över Karthagos stridskrafter i Spanien övergick direkt till den unge mannen.

I fredsvillkoren efter det första puniska kriget hade Rom kapat åt sig en bit av norra Spanien och dragit en gränslinje för Karthagos inflytande vid floden Ebro. År 218 f Kr överskred Hannibal Ebro med en här på uppemot 50 000 man. Det krig som följde blev långvarigt och slutade först 18 år senare. Kriget har beskrivits och analyserats av flera antika författare, varav de viktigaste bevarade källorna är Titus Livius *Roms historia* som i tio böcker behandlar Hannibalkriget, Polybios *Historiska arbeten* och Appianos *Roms krig med Karthago och Hannibal*. Men Hannibal har behållit sin aktualitet och i stort sett var-

”Efter slaget vid Cannae ligger vägen till Rom öppen. Staden är i stort sett utan försvar.”

je tidsperiod har skrivit om hans fälttåg i Italien och hans segrar mot de romerska arméer som ställdes mot honom. Det framgår inte minst av en nyutkommen biografi av Patrick N Hunt med titeln *Hannibal*.

Bland de antika författarna är Livius den mest uttalat partiske, vilket knappast är förvånande med tanke på att han var en servil romersk medborgare under kejsar Augustus. Livius försummar inte något tillfälle att dra Hannibals karaktär i smutsen. Han betonar mannens grymhet och svekfullhet på ett sätt som bitvis gör hans historieskrivning lite skrattretande. Polybios och Appianos var båda greker, och även om de beundrade den romerska krigskonsten och konstitutionen kan de emellanåt medge Hannibals enastående prestationer på slagfältet. Den mest uppskattande av nämnda författare är dock den moderne historikern och arkeologen Patrick Hunt, och det är kanske inte så egendomligt med tanke på att han ser det andra puniska kriget på 2 000 års avstånd och inte har några aktier hos någon av de stridande parterna.

I det stora hela har senare tiders historiker sett på Hannibals fälttåg med

en blick som påminner om Hunts. Man har bedömt Hannibal som ett av världshistoriens största militära snillen och studerat hans taktiska manövrer med både häpnad och beundran.

Sedan Hannibal gått över gränsfloden Ebro och inlett kriget mot Rom, väl att märka mot den kartagiska senatens uttryckliga vilja, korsat Alperna under vidriga strapatser och förlorat halva sin armé, radar han upp en serie lysande segrar. Romarna går oavbrutet likt troskyldiga amatörer i hans fällor. Väl nere från mar-drömsfärden över Alperna möter han nästan omedelbart en romersk här vid Trebia i floden Pos dalgång och besegrar den i grunden. Han kämpar alltid ur numerärt underläge, men vänder ständigt underlägheten till sin fördel.

Redan efter de inledande segrarna låg Rom öppet för ett direkt angrepp, men Hannibal valde att avstå från ett sådant företag eftersom han utgick från att staden skulle vara ointaglig utan de belägringsmaskiner som han saknade. Rom hade insett att det stod inför en överhängande fara och valde efter sin konstitution en diktator som under ett halvt år utrustades med oinskränkt makt, nämligen Fabius Maximus. Fabius har

gått till historien under tillnamnet Quntator, som i svensk översättning snarast betyder Fabius Sölkorven. Tillnamnet fick han på grund av den nya strategi han formulerade och som gick ut på att till varje pris undvika öppna slag med Hannibal. Fabius Maximus insåg att Rom i detta krig hade att göra med ett militärt och strategiskt snille som man själv inte hade någon motsvarighet till och alltså inte skulle kunna hantera i en direkt kraftmätning. Hans strategi gick istället ut på att trötta ut Hannibal genom att på betryggande avstånd omge honom med trupper, försvåra hans försörjning och göra livet i fält outhärdligt för den fientliga hären.

Den förmodligen största segern och den som gett Hannibal rykte som kanske världshistoriens främste fältherre är slaget vid Cannae på Apuliens slättland. Det är den första kända kniptångsmanövern i krigshistorien och överraskar den romerska hären fullständigt. Roms legioner massakreras, dess befälhavare stupar redan i stridens inledning och Roms legioner uppträder som en panikslagen oordnad massa. Cannae var ett direkt brott mot den överordnade strategi som ”Sölkorven” formulerat, och det straffade sig.

Efter slaget vid Cannae ligger vägen

till Rom öppen. Staden är i stort sett utan försvar och Hannibals generaler bönfäller honom att tåga direkt mot staden, inta den och utropa sig till dess härskare. Men Hannibal säger nej, varvid en av hans närmaste generaler, Maharabal, påstås ha sagt: "Sannerligen, gudarna ger aldrig någon allt. Du förstår att vinna slagen, men du förlorar kriget!" Det är en begriplig reaktion. Cannae var en katastrof för Rom. Det har beräknats att 20 procent av Roms vuxna manliga befolkning stupade på den apuliska slätten. För jämförelsens skull kan nämnas att Tyskland under första världskrigets fyra år långa blodbad endast förlorade 6 procent av sin vuxna manliga befolkning. Krigshistoriker med smak för kuriös statistik har räknat ut att det spilldes mer 115 000 liter blod på Cannas slagfält.

Vad tänkte då Hannibal på när han avböjde ett direkt anfall mot Rom? Det som förmodligen gjorde honom skeptisk var risken för en långvarig belägring utan utrustning för en sådan operation. Hans överordnade plan var den motsatta, att svälta ut Rom, successivt vinna över så många som möjligt av dess allierade italienska städer och isolera Rom med avsikten att sluta en för Karthago rimlig fred vid förhandlingsbordet. Hannibals militära skolning och politiska hållning var av grekiskt märke. I denna ingick att härar möttes på slagfältet, en eller flera gånger, och sedan styrkan där hade mätts och prövats satte man sig för att förhandla fram freden mot bakgrund av krigsresultatet. Så föreställde han sig att även romare tänkte och handlade. Alltför sent insåg han att Rom förde krig efter en annan devis, nämligen att "vinna eller förvinna". Det blev följaktligen aldrig någon förhandling och Hannibal härjade de sydliga och mellersta delarna av Italien, men utan att helt kunna knäcka de italienska provinsernas lojalitet med Rom. Om alla dessa svårigheter som Hannibal hade att brottas med nämner de antika författarna litet eller ingenting. Livius är således mycket sparsam med att berätta om de fredsvirande krafterna i Karthago. Det skulle nämligen störa hans genomgående negativa bild av fienden.

Slutligen kallades Hannibal tillbaka till Karthago av den senat som han under hela kriget aldrig lyckades övertala att ge honom aktivt stöd. När han mot slutet av sitt 16 år långa fälttåg i Italien för sista gången vädjade om stöd från den stad vars krig han ansåg sig utkämpa fick han

kalla handen. Karthagos senat förhöll sig fortsatt avvisande till det krig som Hannibal hade startat. Den hade fått nog redan efter det första puniska kriget. Den bestod av kalkylerande affärsmän som trodde sig kunna samexistera med militärstaten Rom och finna vägar och luckor genom vilka de kunde fortsätta sin lönsamma handel. Det andra puniska kriget var Hannibals krig. Han hade tagit initiativet, senaten hade röstat nej. Hannibal hade dessutom finansierat kriget genom den jättelika förmögenhet hans familj hade samlat på sig i de spanska silvergruvorna.

Hannibal Barca: utmanade imperiet.

SKULPTUR AV JUN-SIK AHN

Och när han räknade upp alla sina segrar och militära framgångar då han bad senaten om hjälp fick han det avvisande svaret att "segerrika generaler vanligtvis inte brukade behöva be om stöd".

Medan Hannibal tröstlöst tågade fram och tillbaka i Italien efter Cannae utan att få till stånd ett avgörande slag, och därtill hade stora svårigheter att försörja sitt manskap, drev en romersk general, Cornelius Publius Scipio (som senare fick tillnamnet Scipio Africanus) ett krig i Spanien mot Hannibals bröder. Scipio skulle visa sig vara en lärorik fältherre och under sitt spanska krig inte bara lärde han sig Hannibals taktiska manövrer utan lyckades också tillämpa dem så att han slutligen besegrade Hannibals båda bröder. Scipio blev för den bedriften enormt populär i Rom och använde sig av populariteten för att skaffa sig guvernörsposten över Sicilien och ett halvt löfte från sena-

ten i Rom att flytta över kriget till Afrika och direkt angripa Karthago, som kanske inte formellt men väl reellt var i krig med Rom. Inför detta hot kallade Karthagos senat i desperation hem Hannibal för att försvara staden mot den romerska här som hade samlats i stadens omedelbara närhet.

Det andra puniska kriget avgjordes utanför Karthagos murar. Där mötte slutligen Hannibal en romersk general som lärt sig att föra krig efter hans egna metoder och med hjälp av dem besegrade honom. Hannibal hade alltid haft ett långt bättre ryttteri än romarna. Det bestod av numidier, ett ryttar- och hästfolk från Nordafrika. Nu hade han förlorat detta trumfkort. Numidierna hade gått över till Scipios sida, och de gav ett centralt bidrag till Scipios seger.

På senare år har det blossat upp en diskussion om vem som var den större fältherren – Hannibal eller Scipio. Den engelske militärhistorikern B H Liddell Hart har i en bok med titeln *Scipio Africanus. Greater than Napoleon* hyllat Scipio som den störste. Problemet med denna bedömning är bara det att Scipio hade lärt all sin taktiska krigsföring av Hannibal och att han lyckades värva Hannibals ryttteri till sin egen här. Dessutom var det knappast Scipio som vann det andra puniska kriget. Det var Fabius Sölkorven som genom sin listiga och tålmodiga förlängning av kriget utmattade Hannibal och dennes trupper och som genom sin försiktighet lyckades undvika att det blev mer än ett Cannae.

I nederlagets stund visade Hannibal moralisk storhet. Han lyckades bli vald till "sufete", Karthagos högsta politiska ämbete, och verkade i den rollen för att staden för sin överlevnad skulle uppfylla de hårda fredsvillkor som Rom framtingade. Likväl slutade det illa för både Hannibal och Karthago. Hannibal tvingades i landsflykt men fångades efter en långvarig kringflackande exil i en fälla. Han undgick dock ödet att föras till Rom under ett förnedrande triumfatoriskt upptåg. När han insåg att han nått vägs ände tog han av sig den ring han alltid bar på, öppnade dess lock och inmundigade det dödliga gift han förvarade där.

Karthago tvingades till ett tredje krig av Rom. I verkligheten var det inget krig utan en förintelseaktion utförd av det nu helt överlägsna Rom. Staden brändes till grus och aska, befolkningen såldes som slavar och Rom fortsatte sin resa mot världsvälde. I sina framtida krig hade Rom inlem-

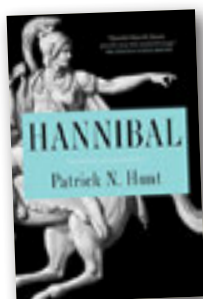
>>

mat Hannibals taktiska manual för krigsföring, vilket gjorde dess legioner än mer överlägsna.

Jag har ofta lekt med tanken, faktiskt ända sedan skoltidens latintimmar, på vad som skulle ha hänt om Karthago och inte Rom hade segrat. En sak har tyckts mig ganska säker, nämligen att om Karthago hade segrat hade vi aldrig fått något antikt världsvälde, men förmodligen ett långt mer omfattande handels- och kulturutbyte än det som rådde under Roms välde. Naturligtvis blomstrade handeln även under Rom, men det var då alltid Rom som satte priserna och det som kallades handel var en enkelriktad transport av varor från provinserna till Roms invånare, som hölls lugna med ”bröd och skådespel”.

Om Karthago hade segrat skulle antiken förmodligen blivit lite mindre krigisk och lite mer pluralistisk och tolerant. Medelhavsvärlden hade inte underkuvats och plundrats av Roms provinsguvernörer och Karthagos sjöfarare hade troligen vidgat världen långt innan portugiserna gjorde det 1500 år senare. Ingen av de historiker jag läst och refererat till ger sig in på ett sådant tankeexperimentet, speciellt inte de antika författarna, men inte heller Patrick Hunt snuddar vid det. Det tycker jag är lite synd och jag kan fortfarande inte sluta leka med tanken att ett arv från Karthago kunde ha varit både mer konstruktivt och mindre krigiskt än det Rom lämnade till eftervärlden.

Livius historia är en väckelseskraft som manar det romerska folket att överge sitt förfall och sin depraverade hedonism och återgå till gångna tiders kärva seder. Dess bild av Hannibal och av den karthagiska kulturen är genomgående föraktfull och nedlåtande. Den ger överhuvudtaget ingen rättvisande bild av den djupa kris som Hannibals långvariga fälttåg orsakade Rom. Vill man få en nyanserad bild baserad på de källor som trots allt föreligger, bör man vända sig till Patrick Hunts balanserade framställning både av kriget och gestaltningen Hannibal. ✨

Håkan Arvidsson

PATRICK N HUNT
HANNIBAL
Simon & Schuster 2017

Ädla riddare: behärskar låga instinkter.

FOTO: THEO WARGO/GETTY IMAGES

Mot pöbeliseringen

ESSÄ

Som en tysk recensent skrev: den här boken måste man varna för. Den är omstörtande. Själv har författaren i en intervju kallat den en sorts guide för en desorienterad tid.

Alexander von Schönburg har redan flera bästsäljare i sin verkförteckning; hans nya *Die Kunst des lässigen Anstands* – svåröversatt, handlar på ett ungefär om konsten att vara avspänt stilfull och ärlig – har i kulturredaktörskretsar räknats till de bästa fackböckerna i Tyskland under hösten, och har också fått ta stor plats i ledande tysk press, radio och tv. Där han då inte sällan presenterats även med sin grevetitel: Alexander Graf von Schönburg-Glauchau. Så småningom med tillägget att han tillhör en ätt med anor från 1100-talet och kejsar Barbarossas hov. Glimtar från hans uppväxt, familjeförhållanden och en räckla släktanekdoter – en del små indiskretioner inräknade – är instuckna i de sammanlagd 30 kapitlen.

Till saken hör att släkten förlorade sina egendomar, inklusive slottet de bebott i mer än 800 år, vid krigsslutet, då den fördrevs av den sovjetiska ockupationsmakten; von Schönburgs far fick växa upp hos släktingar i väst istället – som ännu bodde i palats och hade det gott ställt; den materiella nöden slapp de, ändå. Författarens mamma var också flykting, från Ungern, hade flytt undan kommunisterna 1956.

Han har inget alls emot att påtala familjens förluster och brist på rikedom,

märker man; sammantaget blir det ett visst koketterande med saken. Personligen stör jag mig en del på en rätt hög dos av *nobility-namedropping*. Inklusive engelska kungahusets – som författaren är besläktad med via hustrun (född prinsessa, av Hessen). Nå, som aristokrat har han traditioner att förvalta.

Hade historien sett annorlunda ut, och om det inte hade varit för att han måste arbeta för brödfödan, hade han nog aldrig blivit journalist, har han sagt. Eller skrivit några böcker. Men han ger intryck av att vara nöjd med sin lott; en nobel hållning; han bor i en etagevåning i Berlin med sin familj. Har bland annat varit redaktör på ansedda *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, skriver numera för *Bild*.

von Schönburg ser det som en rebelisk handling att komma dragande med ”27 gammaldags dygder för idag”, som undertiteln på hans nya bok lyder. I tider av tilltagande normupplösning är det nog det. Rentav normkritiskt i sig, ju. Så tillvida högst modernt. På listan står bland annat vänlighet, *coolness*, tolerans, kosmopolitism och måtta.

På samma gång har Alexander von Schönburg en förkärlek för högmedeltida riddarsagor. Kanske tänker han sig att det gick till som i den höviska diktningen på borgen där hans förfäder residerade, dåför tiden? Högst sätter han berättelsen om kung Arthur, som framgår redan av de första sidorna; i den mest berömda versionen av sagan skildras exempelvis ett helt modernt äktenskap, som författaren ser det, nämligen det mellan lady Ragnelle och sir Gawain, där kvin-

nans suveränitet och självständighet är uttalat självklara rättigheter. (Trohet och kyskhets ingår också i von Schönburgs dygdelista).

Det som alla berättelser i riddargenren förmedlar är framförallt detta: att det är möjligt att civilisera sig. Att behärska de "lägre och småsinta och råa instinkterna", med von Schönburgs formulering: det är i protest mot att dessa har fått allt större manöverutrymme som han har skrivit boken. För att sätta något emot den ego-mani och (moraliska) godtycklighet som är credot för dagen – han avskyr den förhärskande allt-är-okej-mentaliteten.

Hur vore det med en ny form av "nobilitet", som motrörelse till den poststrukturalistiska tidsandan? frågar han sig. Det handlar då inte om etikettsregler och annat utanverk, utan om en speciell hållning. En livshållning. En sådan är ju inte medfödd, utan den förvärvas; han själv råkar vara tämligen väluppföstrad, enligt gammal sedvänja. Men han lyfter fram egna brister också. Sympatiskt nog påpekar han tidigt att kanske han bara beskriver den person som han någon gång gärna skulle bli: varje bokprojekt är ju även en form av självterapi. Tills vidare tröstar han sig med vad Norbert Elias skrev i sitt

"Han får saker och ting att verka lätta. Också det som är svårt; det är väl bland annat det som är elegans."

monumentalarbete om civilisationsprocessen: att denna ännu inte är avslutad. Vi blir aldrig riktigt färdiga.

von Schönburg är en underhållande iakttagare av samtidens seder, och brist på sådana. Lätt på handen. Inte alltför djupsinnig. På sina ställen är den avspända stilen litet pladdrig, slängig – men han är påläst och bildad, och har gott om poänger. Lustiga ibland. Hans ärenden är i grunden ändå av den allvarliga sorten.

Avstamp för sin uppdaterade dygdetik tar von Schönburg naturligtvis hos Aristoteles, och dennes nikomachiska etik. Främst bland tänkare sätter han Thomas av Aquino, kyrkofadern från 1200-talet, som det refereras till på flera håll i boken. Alexander von Schönburg är för den delen bekännande katolik; att han här och där plockar uttryck ur traditionell kristen dygdelära är så att säga naturligt för honom – det görs inte enbart av det skälet att Västerlandets kultur och tankevärld till väsentliga delar bygger på den.

Någon som möjligen kommer att tänka på den omtalade Jordan B Peterson och dennes tolv "livsregler"? Visst, det ligger nära till hands. von Schönburg har också läst den, tycks ha gillat vad han såg,

Larry David: slapstick med biblisk ton.

FOTO: ERICH LESSING / TT

och han hänvisar också kort till Peterson på ett par ställen. Men där den kanadensiske professorn betraktar dygderna och Bibeln ur psykologisk synvinkel, har den tyske aristokraten en annan utgångspunkt. Mer av inifrånperspektiv; Jordan Peterson är ju heller inte själv kristen, snarast agnostiker.

Allra överst i von Schönburgs dygdeförteckning står *Klugheit*. Klokhet. En egenskap som mer eller mindre är en förutsättning för de övriga 26. På andra plats kommer humor. På tal om Bibeln: han kan se en absurd komik i en del bibliska tex-

ter. Vilket kanske är överraskande för en och annan. (Man får i detta kapitel också läsa om von Schönburgs framlidne sväger och dennes sinne för practical jokes, exempelvis på party med shahen av Iran i Sankt Moritz; att det kunde bli en smula bisarrt tillskrivs att fursten Johannes von Thurn und Taxis varit både mobbad och strängt hållen som barn, under nazitiden.) Bibelns paradisscen, där Adam gömmer sig – för en allvetande, allseende Gud – har slapstick-kvaliteter, tycker Alexander von Schönburg. I stil med favoriten i humorklassen Larry David som han framträder i tv-serien *Simma lugnt, Larry*.

Den dygd Alexander von Schönburg själv har svårast med är *Bescheidenheit*.

Anspråkslöshet, nr 4 i ordningen. Han är inte särskilt bra på det. Hans yrkesval talar exempelvis om ett visst tvång att meddela sig, vilket inte är särskilt bescheiden, som han sagt i ett radioprogram. Å andra sidan: förmå-

ningen att vara anspråkslös var den oftast förekommande tillsägelsen, då han växte upp; kanske hänger det ena ihop med det andra.

I medierna har han kallats ironisk sedeskildrare. Hans tidigare böcker har också de varit försök att få lite hyfs och finess på folk och deras förhållanden, i både den lilla och stora världen. En av dem handlar om konsten att "bli fatig med stil", enligt omslaget och kommentarer jag sett. Jag kan inte uttala mig om innehållet – men jag reagerar mot uttrycket, det bär på ett slags nonchalant hån mot dem som har det sämst ställt – fast kanske är det förlagets marknadsförare som är ansvariga för den kläm-käcka titeln. von Schönburg verkar ha ett gott hjärta. Och han har även en skarp blick för samhällsandan, hur den tar sig uttryck, och vad den gör med oss. Argumenten är hållbara. Analysen klar som såpbubblor.

Han får saker och ting att verka lätta. Också det som är svårt; det är väl bland annat det som är elegans; att bli en bättre människa kräver ansträngning. Han har också förmågan att se, och lyfta fram, betydelsen av de små, små gärningarna och gesterna. Jag känner att jag befinner mig i kultiverat sällskap under läsningen.

Die Kunst des lässigen Anstands är något så otidsenligt som en uppbygglig bok. (Vilket inte har något som helst med självoptimering att göra.) Mest uppfriskande, faktiskt.

I slutkapitlet har så författaren en annan ton, allvarigare än i de föregående. Här citerar han bland andra Dietrich Bonhoeffer, den protestantiske prästen: "Vi står mitt i en pöbeliseringsprocess i alla samhällsskikt", antecknade Bonhoeffer i ett personligt dokument ett par år före naziregimens sammanbrott, innan han fängslades som oppositionell och avrättades. Parallellen till (den politiska) utvecklingen i dagens Europa är inte långsökt. Bonhoeffer efterlyser ädelmod, aktning, offrad bekvämlighet, ett återfinnande av borttappade kvalitetsbegrepp. von Schönburg vill påminna om det högre relevanta i dessa ord. ✨

Ylva Herholz

**DIE KUNST DES
LÄSSIGEN ANSTANDS
27 ALTMODISCHE
TUGENDEN FÜR HEUTE
ALEXANDER VON
SCHÖNBURG
Piper 2018**

Spinnrocken och höftskynket: Gandhi tog sig an de mäktiga britterna.

FOTO: TT

Den jämlikaste

BIOGRAFI

Einstein hade ett foto av honom i sitt tjänsterum. Obama hade velat äta middag med honom. Minst 30 biografier har skrivits om honom enbart på engelska. En film och en opera har gjorts om hans liv. Ett verktyg han använde varje dag finns på nationsflaggan i ett av världens största länder.

Vem? Gandhi förstås. Om någon 1900-talsledare kan göra anspråk på global helgonstatus, så är det han. "Det luktar gott om Gandhi", skrev den brittiske författaren George Orwell. Mohandas Karamchand Gandhi, med epitetet Mahatma, "stor själ", har inspirerat människor världen över, från bonderörelser i Himalaya till antiapartheidrörelsen i Sydafrika och den amerikanska medborgarrättsrörelsen. I tre decennier ledde han miljoner indier i kampen för frigörelse från det brittiska imperiet. Gandhi förvandlade sitt parti, Kongresspartiet, från en petitionsskrivande diskussionsklubb till en massrörelse, med kapillärkärlet ut i hela det indiska samhället. Han blev symbolen: en diminutiv man i *dhoti*, höftskynke, som med spinnrock och fastor utmanade världens mäktigaste kolonialvälde.

Gandhis aura, och det som gjorde

honom till en svår motståndare för ett imperium som såg sig som civiliserat och humant, byggde på vägran att använda våld. Hans metod, *satyagraha*, var mer än politisk taktik. I botten fanns en radikal moralfilosofi, inspirerad av tänkare som Leo Tolstoj och Henry David Thoreau. Gandhi trodde bergfast att människan i grunden var god. Även den mest förhärskade motståndares samvete kunde väckas och omvändas.

Satyagraha betyder bokstavligen "sökande efter sanning". Sanning och ickevåld var för Gandhi samma sak. Våld var en orenhet. En utövare av metoden, en *satyagrahi*, skulle med sin egen varelse ta spjörn mot orätten. Oftast handlade det om aktioner för att provocativt och offentligt bryta mot en lag. Ett berömt exempel är den så kallade saltmarschen 1930, då tusentals människor ledda av Gandhi vandrade till havet och utvann salt i protest mot kolonialmaktens saltmonopol.

I metoden ingick att villigt ta sitt straff. Det var det självpåtagna lidandet som skulle väcka motparten till insikt. Det kunde ta tid – Gandhi och kongressledarna tillbringade åratal i brittiska fängelser. Men stödet ökade. Och "man kan inte sätta ett helt folk i finkan", som en frustrerad brittisk kolonialtjänsteman uttryckte saken. Gandhis yttersta övertalnings-

medel i pressade situationer var fastorna. Syftet var alltid tydligt deklarerat och offentligheten maximal. Motparten gav sig oftast, eller kompromissade. Ingen, vare sig britterna eller Gandhis indiska motståndare, ville ha ansvaret för mahatmans död.

Politisk självständighet, *swaraj*, för Indien var bara ett av Gandhis mål. Han beskrev själv sitt program som "en säng stadigt stående på fyra ben". Ett andra mål var *swadeshi*, ekonomisk självtillit. Symbolen var spinnrocken. Gandhi spann själv varje dag. Att bära hemspunnet tyg, *khadi*, var en protest mot den koloniala handelspolitiken som hade slagit ut Indiens textilproduktion. Ett tredje mål var harmonisk samexistens för Indiens många religioner. Gandhi var själv hindu, men att sätta likhetstecken mellan hinduism och Indien som nation var honom djupt främmande. Gandhi läste och citerade gärna Bibeln och Koranen vid sidan av hinduismens stora diktverk, *Bhagavad Gita*. Ett skäl för västerlänningar att vallfärda till hans *ashram* (kommunitet) var den uppenbara parallellen mellan hans budskap och Jesus. Det fjärde målet slutligen var utrotande av oberörbarhet (kastlöshet) ur det hinduiska kastsystemet.

Vilken plats har Gandhi i Indien idag? Författaren Arundhati Roy har sagt att när

någon ställer frågan "Vem är den störste indiern?" så görs det alltid med kvalifikationen "efter Gandhi". Men intrycket är att han nu har förpassats till en girlangprydd piedestal. Indiens ledare efter självständigheten 1947 har alla satsat på modernisering, storskalig industrialisering och tillväxt enligt västerländsk modell, långt från Gandhis vision: lågteknologisk, småskalig, resurssnål utveckling med den indiska byn i centrum.

"Guha plockar ner helgonet Gandhi från piedestalen. Kvar står en människa. Moralist, besserwisser, patriark."

Icekväldsapostelns hemland har idag kärnvapen. Kongresspartiet, som i decennier var statsbärande, har degenererat till en skugga av sitt forna jag. Hindunationalismen, som hölls kort av Gandhi och av efterträdaren, Indiens förste premiärminister Jawaharlal Nehru, är den ideologiska grunden för BJP, det parti som idag har makten i New Delhi och i en lång rad delstater.

År 2003 hängdes ett porträtt av VD Savarkar, hindunationalismens mest kända ideolog, upp i det indiska parlamentet. Skolböcker revideras i syfte att ge Savarkar en större plats i frihetskampen än Gandhi och Nehru. Den indiska vänstern har för sin del avfärdat Gandhi som en reaktionär och samarbetsman över klassgränser. "Gandhi ville inte riva någon maktstruktur, han ville bara vara vän med den", skrev Roy i en längre, starkt polemisk essä år 2014. Roy kallar Gandhis filosofi "en kombination av tagelskjortskristendom, en mycket speciell form av hinduism och esoterisk vegetarianism".

Det pågår alltså en kamp om historien, inklusive om Gandhi. I den ger sig Ramachandra Guha, en av Indiens mest respekterade historiker, in med en ny biografi. Vad Guha vill göra är att eliminera både gipshelgonet och nidsbilden för att sedan hitta tillbaka till den historiske Gandhi. Författaren har tidigare bland annat publicerat standardverket *India After Gandhi* (2007) och en volym om Gandhis år som politisk aktivist i Sydafrika, *Gandhi Before India* (2013). Guha är också essäist och samhällsdebattör, med intresse för så olika ämnen som miljöfrågor och cricket. På senare tid har han i artiklar i både indisk och utländsk press kritiserat den indiska regeringens stormaktsambitioner och pläderat för större fokus på landets inre problem: den sociala ojämlikheten, kvinnoförtrycket, oberoendet och den allt värre miljöförstöringen (Delhi har idag världens sämsta luft).

Guha placerar sig i ett indiskt politiskt perspektiv någonstans i mitten. Han tillhör dem som håller fast vid Gandhis och Nehrus vision av ett Indien förankrat i universella upplysningsvärden som mänskors rätt, religionsfrihet och social rättvisa. Han har med andra ord ett ärendet, vilket blir tydligt i slutet av boken när han tar bladet från munnen och ger sig in i dagsdebatten, med slängar både åt BJP och Arundhati Roy. Men hans bok är för-

denskull ingen hagiografi. Guha tecknar ett mångfasetterat, balanserat men inte okritiskt porträtt av Gandhi, både som politisk ledare och som människa.

Bakom framställningen ligger gedigen forskning. Guha har grävt djupt i arkiven och låter på det hela taget aktörerna tala för sig själva. Boken är rik på citat ur privatbrev, dagböcker, officiös korrespondens, uttalanden, resolutioner och, givetvis, texter av Gandhi själv (hans samlade verk omfattar 48 000 sidor). Det ger en stark känsla av närvaro, av att leva med i ett dramatiskt händelseförlopp. Även med facit i hand kan man komma på sig med att undra hur det ska gå. Kanske irriteras någon av att Guha inte översätter termer som *crore*, *lakh*, *hartal* och *darshan*. Men Google finns ju!

För en europeisk läsare i en alltmer multipolär värld är det nyttigt att se att det finns fler perspektiv på andra världskriget än det västerländska. Ur Gandhis och kongressens synvinkel var kriget något som Indien i egenskap av koloni orättmätigt hade dragits in i. En allierad seger som inte gav Indien frihet var inte mycket värd. Guha skildrar ingående katt-och-rätta-leken mellan kongressledarna och de brittiska makthavarna.

Kongressen erbjöd gång på gång helhjärtad medverkan i krigsansträngningen – Gandhi var till och med beredd att acceptera brittisk och amerikansk trupp på indisk mark – i utbyte mot självständighet. Britterna svarade, som tidigare, med erbjudanden som ur kongressens perspektiv var *too little too late*. "Ingen nation har en sådan förmåga till självbedrägeri som den brittiska", anmärkte Gandhi redan 1932, efter ett fruktlöst rundabordssamtal. Churchill framstår som den främsta bromsklossen (en rolig detalj är hans försök att få belägg för att Gandhi nog ändå fuskade med sina fastor). Än idag kan man få höra indier beskriva Churchill och Hitler som lika goda kalsupare.

Om britternas hållning till Indien var verklighetsfrämmande så kan detsamma

sägas om Gandhis syn på nazismen. Guha erkänner utan förbehåll att rekommendationen till Tysklands judar att inleda satyagraha mot Hitler var häpnadsväckande naiv. En flod av kritik mot Gandhi kom också, inte minst från den judiske filosofen Martin Buber. Tyvärr tycks den senares brev aldrig ha nått Gandhi; det hade, som Guha skriver, varit spännande att läsa Gandhis svar.

En intressant, inte tidigare känd uppgift i sammanhanget rör en brevväxling år 1934 mellan den tyske prästen och antinazisten Dietrich Bonhoeffer och Gandhi. Bonhoeffer beundrade Gandhi och såg hans filosofi som något som kunde vitalisera kristendomen. Men hans planerade besök hos Gandhi blev aldrig av. Guha avhåller sig i stort sett från kontrafaktisk historieskrivning, men här ställer han frågan: Vad hade hänt om Bonhoeffer och Gandhi hade mötts? Hade en kristen satyagraha i Tyskland varit möjlig vid

Delhi: världens sämsta luft.

FOTO: ALTAF QADRI/TT

denna tid, innan Hitler ännu konsoliderat sin makt? Själv är jag nog böjd att svara nej. Nationalismen gav Gandhi vind i ryggen i det koloniala Indien. I ett Tyskland förödmjukat av Versailles gjorde den ju tyvärr Hitler samma tjänst.

Gandhi hade blindade fläckar. Det gränslösa hos honom hade en paternalistisk baksida. Han kunde kompromissa av taktiska skäl, men tycks aldrig ha kunnat erkänna att någon annan hade rätt och han fel (ett underbart exempel, som känns som det prefigurerar #metoo, är brevväxlingen med en grupp flickor som gentemot den vördade mahatman insisterar på rätten att vara moderna). Paternalismen färgade relationen till familj och medarbetare (som alla kallade Gandhi för Bapu, pappa). I förhållande till hustru och barn var Gandhi, skriver Guha, en hinduisk patriark. "Alla var jämlika i Gandhis ashram, men Gandhi var jämlikast". Devota lärjungar skötte markservicen. Gandhi fick massage varje dag, ofta av unga kvinnor. En period (han var då nära 80 år) insisterade han på att sova i >>

samma säng som en 18-årig flicka, för att "bevisa" sin kyskhet (!).

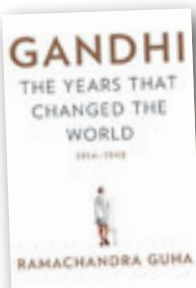
På det politiska planet märks det paternalistiska draget framförallt i relationen till de kastlösa och deras ledare Bhimrao Ramji Ambedkar. Ambedkar är knappast känd utanför Indien, men han var Gandhis mest formidabla rival vid sidan av Muhammad Ali Jinnah, ledaren för Muslimska förbundet och drivkraften bakom Indiens delning. Både Jinnah och Ambedkar misstrodde Gandhis "oceaniska" vision av ett Indien där alla religioner skulle leva i harmoni. För Ambedkar var det lika med högkast-hinduisk hegemoni.

Ambedkar var en briljant begåvning som tack vare en välvillig maharadja hade fått studera. Han återkom till Indien med två doktorat och en advokatexamen, men förblev utstött ur det hinduiska samhället. Gandhi såg sig som de kastlösas förkämpe, men hans tal om att "tjäna de kastlösa" och "dela deras lidande" uppfattades, naturligt nog, av Ambedkar som en förmyndarattityd. Det var att neka dem *agency*, förmågan att ta saken i egna händer, organisera sig, kräva politisk röst och få ett bättre liv.

Guha plockar ner helgonet Gandhi från piedestalen. Kvar står en människa. Moralist, besserwisser, patriark. Men framförallt en unik historisk ledare, en syntes av öst och väst och en provokation för båda. För Guha är Gandhis viktigaste insats hans förtvivalade vädjan till hinduer och muslimer om att sluta mörda varandra i samband med de massakrer som följde efter delningen 1947. Mirakulöst nog lyckades han, till stor del. I mer än tio år skulle Indien vara förskonat från allvarligt interreligiöst våld. Det budskapet är fortfarande relevant, även utanför Indien. Klimatrörelsen kan, med sin tonvikt på självvin-

sikt och omvändelse, ses som Gandhis arvtagare. Och "hur mycket har jag rätt att konsumera?" är i högsta grad en Gandhisk fråga. ✨

Ulla Gudmundson

GANDHI
THE YEARS THAT
CHANGED THE
WORLD. 1914-1948
RAMACHANDRA GUHA
Penguin Random
House 2018

Gula västar: ingen såg upproret komma.

FOTO: ANDREAS BARDELL/TT

Från sans-culotter till gula västar

HISTORIA

När historikern Gérard Noiriels bok *Une histoire populaire de la France. De la guerre de Cent Ans à nos jours* kom ut i september var den en i mängden av de hundratals titlar som varje höst ges ut i Frankrike under vad som kallas *la rentrée littéraire*. Mindre än två månader senare var den en av de mest uppmärksammade böckerna och Noiriel den av tv-paneler och tidningsredaktioner mest eftersökte intellektuelle för att förklara vad som höll på att hända i landet. Han var ovanligt väl lämpad för att analysera de gula västarnas uppror, som för stora delar av den politiska och mediala klassen tycks ha kommit som en blix från klar himmel, och placera det i ett historiskt sammanhang.

Noiriel är sedan länge specialist på den franska arbetarklassens historia och fransk invandringshistoria. Inspirerad av den amerikanske historikern Howard Zinns klassiker *A People's History of the United States* har han nu försökt syntetisera sin forskargärning till en historia om Frankrike ur "folkets" perspektiv. Han undviker dock smidigt problemet med att definiera detta undflyende subjekt genom att fokusera på hur maktrelationen mellan dominerande och dominerade har utvecklats över tid. Till teoretiska ledstjärnor utses Karl Marx och Pierre Bourdieu. Men det är varken en strikt materialistisk klasskampshistoria

eller en sociologisk-etnografisk exposé som följer. Enligt Noiriel själv har hans egen arbetarklassbakgrund gjort honom immun mot romantiska föreställningar om den egna klassen, som tenderar att låsa in den i ensidiga förhållanden till den förtryckande överheten. Denna inställning bäddar också för en mångfasetterad analysmetod.

Om likheterna med Howard Zinns bok är uppenbara, är det också mycket som skiljer verken åt. Det är en annan sak att skriva en "folkets historia" i Frankrike än i USA, inte minst som det första landets historia inleds långt tidigare än 1492, det årtal som Zinn gör till sin startpunkt. En annan skillnad är de arbetande klassernas olika ställning i de två länderna. Sprängkraften i Zinns bok, som upphöjdes till standardverk i princip i samma stund som den kom ut 1980, ligger i det faktum att den för en stor publik återbördade en hel klass (och ifråga om ursprungsfolken en hel kulturs) historia till dess rättmätiga plats från den glömska till vilken de hade förpassats av den traditionella historieskrivningen. Frankrike är inte USA, och även om ländernas moderna historier på flera sätt är sammanlänkade räcker det med att snegla på en metrokarta över Paris (där nu till och med folkfronten Front Populaire har en station) för att bli varse hur mycket mer förankrad den franska arbetarklassens historia är i den officiella nationella historiografin. Detta gör att mycket i *Une histoire populaire de la*

France redan är känt för en relativt bred publik. Noiriels ofta originella infallsvinklar gör dock mestadels läsningen mödan värd.

Till skillnad från de klassiska franska historikerna som alltid inleder sina framställningar med att förlora sig i ett dimmigt galliskt förflutet, tar *Une histoire populaire de la France* avstamp i det hundraåriga kriget. Noiriel motiverar detta med att en historia om Frankrikes folk måste börja där förutsättningen för dess egen tillkomst uppstår, nämligen staten. I motsats till flera andra europeiska länder har den franska folkidentiteten nämligen alltid konstruerats genom folkets relation till staten. Noiriel identifierar dess uppkomst mot slutet av det hundraåriga kriget mot England när den franska kronan befann sig under akut och dödligt hot. Därifrån och framåt har detta folk konstruerats, först i egenskap av undersåtar, sedan medborgare och slutligen individer med mänskliga och demokratiska rättigheter.

Det blir även tydligt hur viktiga främmande folk har varit för denna konstruktion, från romernas ankomst på 1400-talet över de karibiska ursprungsfolkerna och de afrikanska slavarerna till de nordafrikanska muslimerna. Noiriel påpekar hur vanskligt det är att använda dagens rasismbegrepp när man studerar den tidigmoderna kolonialhistorien. Snarare än att direkt anlägga slavkolonier i den nya världen började den franska kolonialismen med tafatta försök av enskilda äventyrare och affärsmän att bygga handelsstationer på de nyupptäckta öarna. Det var först när de inhemska vita tvångsarbetarna revolterade som man började skeppa över afrikaner till Antillerna. Den moderna hierarkiska rasismen växte sedan långsamt fram och fick, enligt Noiriel, slutligen sin moderna form först 1749 i och med Buffons *Histoire naturelle de l'homme*. Denna datering motsägs visserligen av Hannah Arendt, som identifierar greve Boulainvilliers som den första exponenten för europeisk rasism på tidigt 1700-tal och greve Gobineau som den första som byggde ut den till ett pseudo-vetenskapligt system på 1800-talet. Oavsett hur det förhåller sig med den saken, verkar det dock inte råda något tvivel om att rasismen uppstod i Frankrike.

Men om bilden av det tidiga koloniala projektet tål att nyanseras något, är detta också fallet med den antikoloniala rörelsen. Enligt den traditionella historieskrivningen var det de storsinta franska revolutionärerna som i en akt av universell förbrödring gjorde slavarerna till medborgare. I själva verket var det, enligt Noiriel, bara de redan fria svarta i kolo-

nierna som skänktes mänskliga rättigheter i och med republikens grundande. Detta ledde till våldsamma revolter bland slavbefolkningen. Eftersom Frankrike var beroende av sina kolonier i kriget mot de europeiska monarkierna var man så illa tvungen att avskaffa slaveriet. Det var med andra ord inte Paris som gav slavarerna deras frihet, utan snarare de själva som tog den.

Om den moderna franska historien har präglats av ovanligt många revolutioner, beror det delvis på den extremt centraliserade statens fysiska sårbarhet. Tidigare hade visserligen bondeuppror och diverse "jacquierier" utbrutit med jämna mellanrum, nästan alltid som reaktion på jordägarnas överexploatering av bönderna, men dessa slogs alltid ned då de outvecklade kommunikationerna och

"Karl Marx har förklarat de franska böndernas stöd till den reaktionäre Charles-Louis med fördomsfullhet och alienation. Noiriel visar att det fanns högst materiella orsaker."

den feodala lantekonomin gjorde att de aldrig lyckades sprida sig över ett större område. Samlandet av landets vitala maktinstitutioner på en så liten yta som centrala Paris under slutet av 1700-talet – samtidigt som staden blev hem för ett snabbt växande trasproletariat – gjorde att huvudstaden förvandlades till ett veritabelt slagfält från 1789 och ett århundrade framåt. Under nästan hela 1800-talet sjöd samhället av den friktion som den gryende industrikapitalismen skapade mellan proletariatet, de borgerliga republikanska radikalerna, de två monarkistiska fraktionerna "legitimister" och "orléanister" samt resterna av den jordägande adeln. Revolutionerna 1830, 1848 och 1871 är de största jordbävningar som detta ständiga gnidande av tektoniska klassplattor gav upphov till.

Noiriel gör flera intressanta analyser av detta skeende, inte minst den famösa klassallians som gjorde att Napoleons brorson Charles-Louis Napoleon Bonaparte kunde vinna presidentvalet efter revolutionen 1848 och tre år senare kröna sig till kejsare i samband med en statskupp. Karl Marx har i en känd passage i *Louis Bonapartes adertonde brumaire* förklarat de franska böndernas stöd till den reaktionäre Charles-Louis (som i en farsartad historisk upprepning av sin farbrors tragiska vurm för det romerska kejsardömet döpte sig till Napoleon III) med deras "fördomsfullhet" och "alienation". Noiriel visar dock att det fanns högst materiella orsaker till detta stöd, vilket

uppenbarligen hade gått den gode Karl förbi. Den snabbt utvecklade industrikapitalismen hotade nämligen inte den traditionella verkstadsekonomin eftersom de flesta fabriker och manufakturer anlades i landsorten. På så sätt gynnades i själva verket det viktiga bondeståndet av samma utveckling som skärpte klassmotsättningarna i städerna. Napoleon III garanterade dessutom bönderna att de reformer från revolutionen 1789 som gynnat dem på bekostnad av den gamla adeln skulle bevaras, samtidigt som han skyddade dem från den omfördelning som ytterligare en ny revolutionär republik skulle föra med sig. Denna uppdatering av Marx analys gör rent hus med föreställningar om bönders patologiska konservatism som varit legio inom delar av vänstern i snart 170 år.

Den ständiga sociala oron i städer-

na krävde åtgärder från överheten. Noiriel framhåller de mest framgångsrika av dessa. Redan under franska revolutionen hade försök inletts att integrera de lägre klasserna i den nya nationen, till exempel genom att skicka ut så kallade *instituteurs* i landsorten som skulle lära pöbeln att tala franska istället för den regionala rotväliska de råkade ha växt upp med. Dessa försök misslyckades, främst på grund av de dåliga kommunikationerna. Det var först efter nederlaget mot Preussen 1870 och republikens återinförande (den tredje) som nationaliseringen av Frankrike på allvar inleddes, vilket underlättades av järnvägssystemet och den redan inrättade folkskolan. Resultatet blev att arbetarklassen för första gången inlemmades i republiken som fullvärdiga medborgare och började uppfatta sig som fransmän i första hand och som arbetare i andra hand. Därmed passiviserades de också i högre utsträckning än tidigare.

En annan åtgärd var att helt enkelt bygga bort möjligheterna till revolution. Baron Haussmanns renovering av det gyttriga parisiska stadslandskapet som har gett staden dess monotona utseende gjorde att det blev omöjligt att upprätta barrikader på de breda boulevarderna. Dessa nya artärer gav den spirande liberalismen ett välbehövligt skyltfönster på bekostnad av alla de proletärer som tvingades ut i de östra förorterna, samtidigt som armén nu snabbt kunde sättas in mot folksamlingar. Detta är ett arv vars kon-

>>

sekvenser märks fortfarande idag – fråga bara de gula västarna. Mest överraskande är dock kanske den franska natalitetspolitiken. På grund av de spända sociala relationerna valde regeringen att inleda upplysningskampanjer om preventivmedel 75 år tidigare än övriga Europa. Detta drastiska sätt att hålla den växande arbetarklassen i schack gjorde att Frankrikes födelsetal sjönk i förhållande till grannländerna. Det skulle dröja till 1980-talet innan de återhämtade sig igen och gick om resten av kontinenten.

I 1900-talskapitlen är det de om mellanperioderna som har störst lyskraft. I skuggan av världskrigen kan man följa hur den moderna välfärdsstaten växer fram, först som ett svar på kraven från de hundratusentals arbetslösa, stympade och i många fall revolutionärt anstrukna soldaterna som återvände från skyttegravarna 1918, och sedan under folkfrontens dagar på 1930-talet innan det stora språnget tas under rekordåren efter andra världskriget (de flesta av åtgärderna i detta program inspirerades av Roosevelts USA och William Beveridges Storbritannien, som på 1800-talet hade använts som avskräckande exempel på vad industrikapitalism och frihandel leder till).

Utan att överbetona parallellerna mellan dagens situation och 1930-talet, visar Noiriël, som har ägnat stora delar av sin forskargärning åt immigrationshistoria, hur den ekonomiska krisen under detta årionde i ett slag gjorde invandrade arbetare och flyktingar, främst från Hitler-Tyskland och Spanien, till brickor i det inrikespolitiska spelet och lovliga måltavlor för alla möjliga anklagelser. I förbluffande snabb hastighet försköts samhällsklimatet långt till höger, bara för att efter kriget helt svänga åt andra hållet. Efter 1945 rapporterades plötsligt inte längre alls om strejkande arbetares härkömt, något som den högerlutande pressen hade varit besatt av bara några år tidigare. Intressant nog var det också denna ekonomiska kris som utlöste det första befrielsekriget mot den franska kolonialmakten i Indokina, eftersom krisen gjorde att argumentet att kolonialismen medförde ekonomisk välfärd inte längre höll. Detta krig skulle senare komma att utvecklas till Vietnamkriget och inspirera den ännu blodigare algeriska revolten.

Noiriël hör, trots ingående kapitel om minoriteter och kvinnors situation, till den del av vänstern som tycker att de senaste årtiondenas "identitetspolitik" har fått för stort genomslag på bekostnad av traditionell klasspolitik. Detta i kombination med mediernas utveckling har enligt honom gynnat framväxten av extremhöger idag. Orsakerna till

Napoleon III: månade om bönderna.

MÅLNING AV FRANZ XAVER WINTERHALTER (1806–73)

dagens främlingsfientliga klimat spårar han till två händelser som ägde rum på 1980-talet: snuttifieringen av främst etermedier och islamismens intåg på den politiska scenen efter revolutionen i Iran 1979. Det förstnämnda har lett till vad Noiriël kallar för "åskådardemokrati", medan det sistnämnda har skapat en ny arsenal med ideologiska argument för att demonisera stökiga invandrarungdomar i förorten. Resultatet blev att Jean-Marie Le Pen, som fram till dess hade lett en liten obetydlig grupp Vichykramare och rasister, 1984 kunde bjudas in till tv-sofforna och vräka ur sig sitt hat mot muslimer och judar. Programmet slog tittarrekord och Le Pen fick 32 procent av tittarnas "fjärrkontrollsröster".

Medierna ställdes nu inför ett dilemma: man ville inte bjuda in en man som man hävdade skulle återupprätta Vichyregimen, men samtidigt gav han dem de bästa tittarsiffror de någonsin haft. Resultatet blev att man fortsatte låta Le Pen visa upp sig samtidigt som man gång på gång "tog avstånd från" honom och "fördömde" hans uttalanden. För den tv-tittande arbetarklass som hade svårt att tro att en man som ständigt frotterade sig med medieeliten var en ny Pétain, blev Le Pens parti den perfekta kanalen för att uttrycka sitt missnöje med det politiska etablissemang i allmänhet och vänstern i synnerhet, en vänster som efter François Mitterrands högersväng några år tidigare redan hade övergivit dem. Ett ännu vanligare sätt att visa detta missnöje var dock att sluta rösta.

Une histoire populaire de la France publicerades som sagt före de gula västarnas intåg på den politiska scenen. Men Noiriëls beskrivning av hur underklassen har fått se sin levnadsstandard och

köpkraft sjunka i takt med att efterkrigstidens klasskompromiss har urholkats sedan 1970-talet ger en tydlig bakgrund till de senaste månadernas oroligheter. Dessutom blir det tydligt hur flera äldre drag i modern fransk politisk historia gör sig påminda i dagens konflikt. Ett sådant är vad Marx kallade "bonapartism" och Gramsci "caesarism": politiker och partier som säger sig stå över de traditionella politiska skiljelinjerna och som söker samla hela eller nästan hela nationen under sina vingar. Från Napoleon själv till hans farsartade efterapare på 1800-talet, till extremhögern på 1930-talet, till de olika gaullistiska konstellationerna under efterkrigstiden, ända fram till vår egen tids Emmanuel Macron. Flera av dessa har också lyckats appropriera revolutionära stämningar och kanalisera dem i kontrarevolutionär riktning (tanken går inte osökt till Macrons självbiografi *Révolution*). Denna tendens till auktoritär toppstyrning har i sin tur ofta mötts av revolter underifrån.

Gérard Noiriël har i intervjuer jämfört de gula västarna med det sena 1700-talets sans-culotter. Skillnaderna är dock att 2019 års upprorsmakare utgörs av betydligt fler kvinnor än sans-culotterna, eftersom den franska arbetarklassen sedan 1970-talet har blivit mycket mer feminiserad än i andra länder (i och med att en så stor del av den jobbar inom vård och omsorg) samt att de inte är begränsade till Paris innerstad som det byxlösa trasproletariatet var 1789. Kanske bör jämförelsen istället göras med 1800-talets industriella revolutionärer. Intressant nog har flest demonstrationer mot Macron ägt rum i precis de områden som skakades av sociala revolter under det oroliga 1800-talet. Enligt en artikel i *Le Monde* som beskriver polisens nationella kartläggning av de gula västarnas aktiviteter är de flesta av dessa koncentrerade till ett band regioner som löper genom södra Frankrike från den södra Atlantkusten till Provence. Det är, enligt Noiriël, exakt samma områden där startskotten för flera av 1800-talets revolutioner ägde rum. ✱

Jonas Elvander

**UNE HISTOIRE
POPULAIRE DE
LA FRANCE
DE LA GUERRE DE CENT
ANS À NOS JOURS
GÉRARD NOIRIEL
Agone 2018**

Christopher i Sopranos: sliter
förgäves för erkännande.

FOTO: SCREENSHOT FRÅN THE SOPRANOS

De förorättades revansch

POLITIK

I åttonde avsnittet av tv-serien *Sopranos* skickar man underhuggaren Christopher att köpa bullar till New Jersey-maffians eftermiddagsfika. På konditoriet blir han avsnäst av butiksbiträdet, varpå han skjuter den uppstudsige i foten. "Ser jag ut som någon man kan köra med?" vrålar han förtvivlat. Och denna fråga är inte retorisk.

När han senare har lugnat sig något försöker han sätta ord på sin frustration. "Mitt liv saknar en båglinje", konstaterar han. "Jag har ingen identitet." Till och med en död vän har det, eftersom han blev ihjälskjuten i badkaret och således fick vara med i tv. Christopher sliter, men kommer inte upp sig. Får aldrig något erkännande. Han är mycket frustrerad.

Det är gängets överhuvud Tony Soprano också, men av andra skäl. Han hemfaller med jämna mellanrum i melankoli och retar sig på tillvaron i största allmänhet. Det finns en avsikt med det. *Sopranos* handlar om maffian, men är också en allegori över det moderna USA – "en plats så cynisk och självisk att inte ens maffian står ut längre", som skaparen David Chase har beskrivit det hela.

Serien hade premiär för 20 år sedan. Det var fortfarande 1990-tal. De sorglösa åren (näja) mellan murens fall och tvillingtornens. Klimatet var ännu inget hot, inte Kina heller, Vladimir Putin var alltså jämt en figur i mängden. På det stora hela rådde ett relativt lugn.

Lik förbannat var det något som skavde.

Francis Fukuyama anade vad det var. Tio år tidigare, i augusti 1989, skrev han i en okänd tidskrift att historien var slut. Resonemanget var följande: fascismen dog med Hitler, kommunismen med (det redan skälvande) Sovjet. Hegels utsaga om mänsklighetens frigörelse som historiens slutdestination besannas därmed. Den liberala demokratin vinner.

Tajmningen var oklanderlig – Berlinmuren föll tre månader senare – och texten hade en sällsynt polemisk udd. Den tog skruv, tankefiguren fastnade och Fukuyama blev profet.

Men något föll bort. Framtidsprognosen. Till skillnad från Hegel, som trodde att historien skulle spricka upp i ett uppbyggligt idealsamhälle, var Fukuyama nämligen något av en dysterkvist. När historien läggs till handlingarna, varnade han, riskerar tillvaron bli tråkig och tom. "Alla gnäller, alla ser sig som offer.

Bara att navigera menyn på mobiltelefon är tillräckligt för att få en att vilja skrika", som Tony Soprano sammanfattar läget.

I boken *Identity*, som utkom i höstas, återvänder Fukuyama till de teman han utforskade i artikeln från 1989 och mer ingående i boken *Historiens slut och den sista människan* från 1992. Den nya boken fungerar både som ett försvar för ursprungstesens, och som ett bidrag till den alltmer rikligt flödande litteratur som försöker utreda den liberala demokratis problem. Och det hela håller därför att de flesta fått Fukuyamas klassiska resonemang om bakfoten. Med historiens slut avsågs inte upphörande, utan *syfte*. Teleologi alltså. Därtill avslutades rubriken över artikeln från 1989 med ett frågetecken. Det finns alltså ingen motsättning här. De skribenter som har korat Fukuyama till språkrör för 1990-talets blåögda optimism, och som nu förkunnar historiens återkomst i yviga opinionsartiklar, har helt enkelt inte läst honom tillräckligt noga. Detta var precis vad han varnade för.

Där någonstans är vi nu. Folk är missnöjda. Ännu mer så än för 20 år sedan. Och Fukuyama tror sig veta varför. Igen. Vart det drar åt framgår redan av under rubriken *The Demand for Dignity and the Politics of Resentment*. Ressentimentspolitik, alltså – den skummande känslan av förorättelse och underlägsenhet omvandlad till en politisk kraft.

"Kampen för erkännandet av den egna identiteten är det övergripande temat som förenar mycket av det som pågår inom politiken idag", konstaterar Fukuyama. Donald Trump, den arabiska våren, brexit, Kinas revanschism, metoo, Vladimir Putin, identitetsvänstern, islamism – allt detta är uttryck för ett och samma fenomen: identitetspolitik. Fukuyamas definition av detta begrepp är inte kultursidornas. Han tar individen som utgångspunkt, inte gruppen. Identitet, skriver han, uppstår i klyftan mellan jaget och omgivningen. Alla människor traktar efter bekräftelse och respekt. Det är allmänskligt. Ressentiment uppstår när jaget inte får dessa, det vill säga: "när den egna identiteten inte erkänns".

Detta blir rätt knepigt. Bland annat därför att Fukuyama också definierar identitet som en produkt av det historiska samspelet mellan idéer och socioekonomisk utveckling, samtidigt som han vidhåller att fenomenet kan anta i princip vilken skepnad som helst. Mycket att hålla i huvudet, alltså.

För att förklara hur allt hänger samman ställer han upp en teori över "själen". Ska man vara petig, är det mer av ett analytiskt ramverk. Byggstenarna häm-

>>

tas hos den västerländska idétraditionens portalfigurer. Bottenplattan hämtas från Platon, som delade upp själen i tre delar: de två vanliga, förnuftet och drifterna, och en tredje, "thymos". Thymos är självkänslans och stolthetens själsregion,

Amanda Linds frisyr: identitetspolitik.

FOTO: LARS PEHRSON/TT

varför den också är "identitetspolitikens säte". Vad Fukuyama vill ha sagt med det är att åtminstone vår benägenhet för identitetspolitik är permanent.

Identitet, däremot, är ett "modernt" – därför betingat – fenomen. Det börjar med Luther. Luther etablerar distinktionen mellan det inre och det yttre, alltså jaget och omgivningen. Fukuyama rör sig sedan vidare till Rousseau, som sekulariserar Luthers interiörer och lyfter jaget ovan samhällets fördärliga konventioner. Dessa resonemang lyfter Fukuyama från Charles Taylor. Hos Rousseau finns hursomhelst nyckeln till mycket.

Kant, Freud och Simone de Beauvoir bockas också av – men förblir i huvudsak sidofigurer – medan Hegel svävar över alltsammans med sitt resonemang om "kampen för erkännandet" som historiens själva motor.

Nåväl. Någonstans i höjd med Rousseau och franska revolutionen förgrenar sig identitetstanken i två "konkurrerande" spår. I det ena fortsätter han att fästa avseende vid individen, i det andra börjar han istället att lägga tonvikt på kol-

lektivet. En förbryllande stiliserad historieskrivning, men i varje fall begriplig. Problemet är att dessa spår ganska snabbt vävs samman igen, på diverse olika sätt som ofta är besvärliga att överblicka.

Kollektivistspåret först. Det följer en ganska konventionell linje. Här tar sig kampen för erkännandet framförallt uttryck i blod-och-jord-nationalism och religiös fundamentalism. Det börjar på allvar med Herders idéer om kulturell autenticitet, som kom i svang under industrialismen därför att massorna hade berövats sina gamla trygga gemenskaper och behövde nya. Pluralism skapar förvirring; gruppidentiteter blev en tillflyktsort för vilslna själar. Kampen för den egna identitetens erkännande överförs till kollektivet. Detta är samma dynamik som den som ger näring åt dagens nationalpopulistiska rörelser, det vill säga: det som brukar beskrivas som identitetspolitik till höger.

Individspåret är snårigare men intressantare. Kampen för erkännandet omsätts här till en början i liberala åskådningar och författningar, men övergår efter hand i ett slags hyperindividualism – färgad av Rousseaus romantiska idéer om det oförvitliga jaget – som Fukuyama ser som särskilt identitetsvänsterns verkliga källåder: "Ett skäl till att identitetspolitiken (läs identitetsvänstern; Fukuyama håller inte isär begreppen) har fått ett sådant fäste i USA och andra liberala demokratier, är den tilltagande fixeringen vid självkänsla och självförverkligande." Jaget har alltid rätt (tänk triggervarningar och trygga rum). Friheten är inte längre begränsad till formella politiska fri- och rättigheter, utan medför nu oinskränkt rätt att definiera det mesta, inklu-

"Ganska snart framgår att identitetspolitik är all politik, eftersom all politik är den egna identitetens kamp för erkännande omsatt i praktiken. Identitetspolitiken är – kort sagt – överallt, jämt."

sive verkligheten, efter eget huvud. Identitetsvänsterns språkdräkt må vara kollektivistisk – icke desto mindre så hämtar den sin näring hos individualismen. Det är en eggande tanke.

Fukuyama har överhuvudtaget mycket intressant att säga om identitetspolitik på vänsterkanten. Den är omvitnat populär på amerikanska universitet, men bör inte i första hand förstås som ett akademiskt tankefoster, skriver han. Snarare har den sitt ursprung i 1960-talets frihetsrörelser – i deras reaktioner på institutionaliserad identitetspolitik, som diskri-

minerade mot kvinnor och minoriteter. "Olika grupper har olika erfarenheter", vidhåller han. Identitetsvänstern – eller i varje fall dess föregångare – uppstod inte i seminarierummen. Verkligheten styr. Akademikerna bidrog bara med en begreppsapparat.

Sedan: en skarp sväng. Fukuyama skickar iväg de vanliga missilerna. Identitetspolitiken splittrar arbetarklassen, undergräver höger-vänster-skalan, hotar liberala kärnvärden, kväver det rationella samtalet och banar väg för identitetspolitik till höger i form av Donald Trump och alt-högern. Alla dessa poänger är goda, men det hade varit intressant att få veta när, hur och varför den gamla nödvändiga identitetspolitiken övergick i en ny och osund.

Det är inte första gången man får känslan att något väsentligt utelämnas. Faktum är att *Identity* är en förbryllande ofokuserad bok. Resonemangen vandrar i alla riktningar. Kapitlen, 14 till antalet, är löst sammanfogade. De flesta lever sitt eget liv. Ett avhandlar den arabiska våren, ett annat modern terapi, ett tredje en ökande ekonomisk ojämlikhet, ett fjärde högerpopulismen och islamistisk fundamentalism, ett femte identitetspolitik på amerikanska universitet. Därefter några om högerpopulismen igen. Det finns en tråd här – det är själva poängen – men den är skör. Det är svårt att få överblick.

Jo, *Identity* har förtjänster. Fukuyama är ett uppslagsverk och vänder inte sällan ut och in på inkröpta tankemönster på ett sätt som är nyttigt. Liberalismen springer här ur identitetspolitiken. Identitetspolitiken, såsom vi förstår den, hämtar samtidigt sin näring hos den individualism vi av

vana betraktar som liberal.

Perspektivförskjutningarna är både bokens styrka och dess svaghet. Styrka därför att polemiken utmanar och piggar upp. Svaghet därför att motsägelserna blir för många. Detta gäller inte minst själva ansatsen. Fukuyama vill förklara identitetspolitik. Men ganska snart framgår att identitetspolitik är all politik, eftersom all politik, enligt Fukuyama, är den egna identitetens kamp för erkännande omsatt i praktiken. Identitetspolitiken är – kort sagt – överallt, jämt. Men den är också ny: i land efter land har den ersatt 1900-talets gamla trygga fördel-

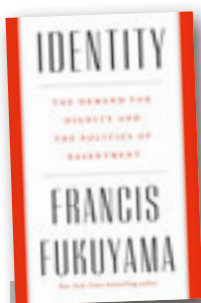
ningskonflikter. Denna dissonans är symtomatisk för boken i stort. Å ena sidan har identitetspolitiken trängt undan höger/vänster-skalan. Å andra sidan är fördelningspolitiska konflikter i grunden ett uttryck för identitetspolitik. Men vilket är det som gäller?

Överhuvudtaget saknar *Identity* den analytiska stringens som gjorde Fukuyamas epos *The Origins of Political Order* från 2011 och 2014 till ett sådant standardverk. (I den gjorde han också en poäng av att bygga teorin på empirin, inte tvärtom.) Identitetspolitiken, får man lära sig, är både ny och evig. Både individuell och kopplad till gruppen. Både nödvändig och samtidigt inget att stå efter. Identitetspolitiken förklarar Black Lives Matter, Xi Jinpings och Vladimir Putins auktoritära anspråk och Sverigedemokraternas opinionsframgångar. Men också franska revolutionen och kritiken mot kulturministern Amanda Linds frisyra.

Man ska vara vaksam mot teorier med så breda anspråk, särskilt när de är slarvigt underbyggda. Thymos är en vacker tankefigur; men den är inte kognitionsvetenskap. Därtill: om identitet och identitetspolitik är oupplösligt förenade med ressentiment, hur förklara gruppidentiteter som inte bygger på den sortens känslor, såsom David Goodharts "varsohelstare"?

För den som vill förstå nationalpopulismens framfart i liberala demokratier, är Matthew Goodwins och Roger Eatwells *National Populism* ett bättre alternativ. Är det istället bättre koll på människans natur som eftersöks, läs Jonathan Haidts *The Righteous Mind*. Eller se om *Sopranos*. Fjärde säsongens tredje avsnitt – "Christopher" – avhandlar den moderna identitetspolitiken i detalj. Serien i stort är därtill en utmärkt studie över människosjälén. ✿

Arvid Åhlund

IDENTITY
THE DEMAND FOR
DIGNITY AND
THE POLITICS OF
RESENTMENT
FRANCIS FUKUYAMA
Farrar, Straus and
Giroux 2018

Bort med friheten! Högern protesterar.

FOTO: JOHN VAN HASSELT/TT

En höger utan komplex

FRANKRIKE

Våren 2013 tillbringade jag i Paris och fick under en av mina promenader bevittna en något förvånande demonstration. Att folket ger sig ut på gatorna för att kräva sin rätt är visserligen inget nytt i Frankrike. Men detta var en rörelse som protesterade mot en frihet som regeringen skulle ge folket: rätten för homosexuella par att ingå äktenskap. Det var uppenbart att "högern" – i någon mening av ordet – organiserat sig till en folklig rörelse som mest påminde om "vänstern". Man var tvungen att lyssna noga på orden bakom det typiska skanderandet, läsa ordentligt på de lika typiska plakaten hållna av lika typiskt ungdomliga personer för att förstå vilka man hade att göra med.

Kritikern Albert Thibaudet skrev en gång att politiken automatiskt tenderar till vänster, och litteraturen lika automatiskt till höger. Överdriften har ett korn av sanning, så tillvida att den brettpdefinierade vänstern sett det som sin uppgift att driva kollektiva projekt medan högern i regel snarare agerat bromskloss och i detta syfte ofta mobiliserat det konkreta mot det abstrakta: kulturen eller den enskilda upplevelsen mot rationaliteten eller sociologin. Detta förhållande – eller snarare det förhållande att det i Frankrike inte längre förhåller sig på det sättet – bildar utgångspunkt för Alexandre de Vitrys essä *Sous les pavés, la droite*. Syftet är att kritisera den franska högerns förvandling till en populistisk massrörelse, men också att diskutera

hur denna vulgariseringsprocess hänger samman med förlusten av en skönlitteratur till höger: den stolta tradition som sträcker sig från Chateaubriand och Balzac via Baudelaire och Flaubert fram till våra dagars Houellebecq. Nästan alla de stora författarna, eller i varje fall de mest litterära, de som har fördjupat sig i litteraturens väsen som ett alternativ till att handla i världen, har i någon mening av ordet lutat åt höger.

Den höger som de Vitry själv räknar sig till definierar han på ett litet eget men ganska tankvärt sätt. Högern är enligt de Vitry ett fenomen som bäst förstås som en sekundär reaktion på vänstern, och som därför är internt splittad och med nödvändighet har sitt väsen i moderationen. Men sedan 2013 års demonstrationer har någonting nytt vuxit fram. Symtomatisk är för de Vitry en slogan som sedan några år ofta har återkommit i den franska politiska diskursen: "une droite décomplexée" – en höger utan komplex, som inte ber om ursäkt längre. Men enligt de Vitry innebär detta ett slags kategorimisstag.

En "vänster utan komplex" är helt enkelt extremvänstern, vilken inte tyngs av regeringsansvar och därför kan agera dåligt samvete åt vänstern vid makten. Den normala, parlamentariska högern är dock inte en extremhöger som tvingats kompromissa, utan snarare en kraft som på olika sätt – konserverande eller liberaliserande – hindrat alltför långtgående kollektiva politiska projekt. Talet om en höger "utan komplex" innebär att man misskänner högerns väsen: moderationen och den inre mångfalden. Fram

>>

växer istället en förenklad rörelse med en oklar avgränsning mot det högerextrema.

Vi får också en bild av dessa nya rörelser i det ”nedstigande i underjorden” som bokens omslagsband litet sensationalistiskt lovar oss: ett panorama över de många smårörelser och medieplattformar som i dagens Frankrike befolkade landskapet till höger om den parlamentariska politiken. Även om de Vitry målar med bred pensel och inte drar sig för en viss *guilt by association*, undgår det nog inte läsaren att det finns grader i detta helvete. Här finns såklart Putinentusiaster, muskelbyggande maskulinitetsideologer och andra typer av det slag som numera verkar ha blivit så universella att de endast har en fast boplatz på internet.

En del av rörelserna som räknas upp tycks dock ganska oförargliga och är uppenbart intressanta som tidsfenomen, till exempel den ”integrala ekologin” förkämpar kring tidskriften *Limite*. de Vitry menar väl heller inte att samtliga dessa utgör en extremhöger eller ens ligger nära Front National. Men det finns drag hos denna aktivistiska höger som gör att grupperna trots sina inbördes skillnader har mer gemensamt med varandra än med den traditionella borgerligheten. Med tanke på dessa idéers popu-

lögern, har denna snarare bestått i att ge sig hän åt motståndarnas specialgren: den politiska militantismen. Ur denna synvinkel har litteraturen varit en kraft som hjälpt de borgerliga att bevara sin inre mångfald och moderation, inte minst genom att påminna om att allt inte är politik. Denna blandning av säkerhetsventil och kulturellt vapen som högerlitteraturen utgjort har nu i stort sett försvunnit. Och även om den nya högern verkar läsa en del – det är trots allt Frankrike vi talar om – tycks man mest använda

”Nästan alla de stora författarna, eller i varje fall de mest litterära, har i någon mening av ordet lutat åt höger.”

laritet hos den yngre befolkningen är det troligt att de kommer att omvandla själva idén av vad det innebär att stå till höger.

Centralt för de Vitry är att denna nya rörelse inte är *litterär*. Den saknar därmed viktiga komplicerande faktorer, som individualismen och skepsisen mot politiken som projekt. Där det under tidigt 2000-tal fanns en litterär höger, till vilken bland andra Michel Houellebecq kan räknas, är det idag rätt glest bland leden. I Frankrike har litteraturens roll varit den rakt motsatta för de två blocken, menar de Vitry. Medan litteraturen för vänstern typiskt sett har inneburit en frestelse att offra det politiska projektet för det individuella, har den för högern snarare inneburit möjligheten att ställa sig vid sidan och håna de politiska rörelserna eller att peka på värden som inte i första hand är politiska.

Om det har funnits en motsvarande identitetsupplösande frestelse för

turens väsen. Här finns kanske lärdomar även för ett land som Sverige.

Den strikt politiska dimensionen lämnar jag därhän, och nöjer mig med att konstatera att en del antyder att en liknande situation skulle kunna uppstå i Sverige. Men vad gäller litteraturen? Idag är det få författare som kan räknas som ”öppet höger”, och att det känns naturligt att använda ett sådant uttryck är möjligen betecknande för det lilla svenska kulturlivets räddhågsna konformism. Samtidigt kan de Vitrys synsätt hjälpa oss att få syn på en skönlitteratur till höger som har funnits där hela tiden utan att vi tänkt på den som en sådan.

Jag syftar inte främst på ideologiskt profilerade författare som Sven Fagerberg eller Lars Gustafsson, utan på de skeptiska eller individualistiska drag och försvar för äldre livsvärden som man kan finna hos många andra författare, vilka betraktas som opolitiska eller antas stå till vänster. Många av dessa skulle säkerligen ha protesterat mot etiketten, men jag tror inte att det i första hand är vad som hindrar oss från att kategorisera dem på det sättet. Snarare har det nog att göra med djupt rotade och sällan ifrågasatta begreppsscheman hos kulturjournalister och humaniorainstitutioner, enligt vilka ”kritik” tenderar att uppfattas som en exklusiv vänsterangelägenhet.

Problemet är i så fall inte en brist på högerlitteratur, utan att den svenska högern i alltför liten utsträckning är litterärt intresserad och inte tagit upp striden om tolkningsföreträdet.

Men kanske är detta en ofruktbar definitionsfråga, och kanske återspeglar det att de Vitrys pamflett grundar sig på en litet för generell dikotomi. Oavsett vilket är det lätt att hålla med de Vitry om behovet av de drag han räknar till den litterära högern, och detta gäller i Sverige lika mycket som i Frankrike. I en tid då samhället polariseras mellan en aggressivt förenklande populism och en fartblind och ytlig politisk progressivitet är det viktigt att ta fasta på litteraturens förmåga att nyansera, kritisera, sätta det konkreta mot det abstrakta och visa på de absurditeter som kollektiva projekt inte sällan leder till på det individuella planet. ✨

Alfred Sjödin

**SOUS LES PAVÉS,
LA DROITE**
ALEXANDRE DE VITRY
Desclée de Brouwer 2018

Hatet: jihad ger vreden mål och mening.

FOTO: SAJJAD HUSSEIN/TT

Terrorn kommer till tals

JIHADISM

När den arabiska/kurdiska koalitionen (SDF) under sommaren 2016 slutligen lyckades driva ut IS från staden Manbij i Syrien tröstade sig IS med sitt officiella motto: "Vi har kanske förlorat ett slag, men vi har vunnit en generation som vet vem som är deras fiende."

Att unga människor i Europa inte bara sympatiserar med IS tolkning av islams urkunder, utan också har lämnat ordnade och trygga förhållanden i Europa för att bege sig till Syrien och delta i den brutalitet som kablats ut över världen är inte bara för många en gåta. I varje tänkbart avseende är det ett samhällsproblem. Inte minst när de återvänder till de länder i Europa varifrån de rest till Syrien.

Sverige är ett av de tre länder i Europa som har haft flest resenärer i förhållande till sin befolkning och som också har haft sämst kunskap om fenomenet. Enligt Säpo sommaren 2018 hade omkring 150 personer återvänt.

Sverige kan dock anses ha kommit ikapp och skaffat sig kunskap som jämför oss med övriga länder i Europa och USA. Till stor del är det tack vare den forskning som Myndigheten för Samhällsskydd och Beredskap (MSB) har finansierat och som har resulterat i tre stabila rapporter: *Mellan salafism och salafistisk jihadism – påverkan mot och utmaningar för det svenska samhället*, samman-

ställd av Magnus Ranstorp, *Våldsbejakande extremism och organiserad brottlighet i Sverige* av Amir Rostami med flera, och *Islamisk aktivism i en mångkulturell kontext* av Aje Carlbom med flera. Dessutom har stiftelsen Doku under 2018 etablerats i Sverige med syfte att granska "nätverk, personer, organisationer och andra aktörer inom" den jihadistiska miljön under ledning av journalisten och författaren Magnus Sandelin.

Änna sidan har det alltså tagit tid. Men å andra sidan har det gått ganska fort att komma ikapp övriga Europa, inte minst för att man har kunnat använda kunskap som har producerats i övriga Europa och i USA av forskare som Gilles Kepel, Olivier Roy, Peter Neumann, Shiraz Maher, William McCants med flera. Under årens lopp har recensioner av böcker som presenterar denna forskning publicerats i *Axess*.

Vad alla dessa forskare har gemensamt är dels att de drar slutsatser av statistiska underlag och IS eget material om hur IS ideologi är uppbyggd och vad IS-mördare kan ha för personlighet eller bakgrund, dels att också teorier har utvecklats om varför unga människor i Europa attraheras av ideologin. Men i samlad form har egentligen ingen publicerat dessa människors egna berättelser där de själva inte bara berättar om sina bevekelsegrunder för att åka till Syrien, utan också om varför de valde att återvända.

Därför är David Thomsons bok *The*

Returned ett unikt bidrag till det som hittills har publicerats. Thomson, som är journalist och har arbetat som korrespondent i Nordafrika för *Radio France Internationale*, har under många år intervjuat jihadistister. Under de senaste decennierna har han talat med över hundra jihadistister, huvudsakligen från Frankrike men också från Belgien. Boken är baserad på återkommande intervjuer som har pågått i över två år med ett tjugotal respondenter i fängelse, hemma hos dem, i snabbmatsrestauranger i Frankrike men också över telefon. Det är inte svårt att föreställa sig med vilken känsla av utsatthet han har genomfört sina intervjuer. Själva beskriver han det i boken som att han har talat med människor som hatar honom trefaldigt – som fransk medborgare, som kristen och som journalist.

Alla namnen i boken är fiktiva, liksom personernas hemadresser och alla andra platser där möten för intervjuer har ägt rum.

Förutom den detaljerade bakgrunden i bokens introduktion om jihadismens moderna historia presenterar Thomson sex olika personer som på olika sätt representerar kategorier ur den grupp som har valt att resa till Syrien för att bli en del av IS.

En av de mer dramatiska historierna är berättelsen om Yassins beslut, hans vistelse i Syrien och hur hans föräldrar bestämde sig för att ta med sig hans systrar och åka till Syrien för att hämta hem honom.

Yassin får numera hålla sig hemma

>>

Manbij: ett förlorat slag för IS.

FOTO: ALAMY

med fotboja, och det är i hemmet som Thomson träffar honom och hans föräldrar. Huset och familjen styrs med fast hand av Yassins mor Nadia som är i 50-årsåldern. Precis som sin man är hon född i Algeriet och arbetar som privatläkare med egen klinik. Familjen anser sig vara troende praktiserande muslimer, men Nadia bär ingen huvudduk. Yassin har tre systrar och växte alltså upp i ett välordnat och välutbildat hem.

Yassin härleder sitt beslut att ge sig av till en period i sitt liv då han upplevde en kombination av frustration, misslyckande och ensamhet. Han hade börjat på läkarutbildningen precis som hans föräldrar gjort före honom. Men andra året underkändes han två gånger på inträdesprovet. Han prövade då istället en apotekarutbildning som han inte heller klarade av. Den av systrarna som han hade haft närmast relation till hade gift sig och väntade barn. I allt större utsträckning upplevde han det som en påfrestning att tillhöra en arabisk-muslimsk familj som levde i Frankrike och det blev allt svårare för honom att komma överens med föräldrarna. Han förlorade intresset för att gå ut och träffa vänner och fyllde istället sin tid med att ensam framför datorn titta på filmer från IS. I filmerna såg Yassin ett erbjudande om ett nytt liv. Ett liv med status, där han som person betydde något. Han erbjöds både bil och bostad. Men framförallt såg han en möjlighet till att bli en del av något större och meningsfullt. Något som skulle rädda världen och göra den bättre. Han såg en gemenskap som levde ett underbart liv bara en bit bort och som väntade på att han skulle bli en del av den.

Men där finns även de som har suttit i

fängelse och där lärt sig förstå hur deras liv kan förändras utan att de förändrar sina vanor. Thomson beskriver missbrukare och tjuvar som vänder sig till själv-

”Yassin härleder sitt beslut att ge sig av till en period i sitt liv då han upplevde en kombination av frustration, misslyckande och ensamhet.”

utnämnda fängelseimamer för att få veta om det står i någon text att det är tillåtet att använda droger och stjäla.

Zubeir skiljer sig från de andra i det att han helt har lämnat islam. Han beskriver en gangsterkultur inom IS som styrs av franska jihadister, vilka isolerar sig från de övriga och startar konflikter med jihadister från andra länder. De lever som de alltid har gjort med den skillnaden att de befinner sig i en miljö som legitimerar att de bär vapen öppet och plågar sin omgivning. Zubeir minns hur det anlände 14-åriga flickor som drömde om att träffa sina drömprinsar, men som till slut hamnar i en tillvaro som innebär att de dygnet runt är inspärrade i hemmet. Om deras man dör, så installerar IS en ny man åt dem. Vagrar de att acceptera erbjudandet hamnar de i ”kvinnohuset” där de gisslas av andra kvinnor.

Hela systemet är enligt Zubeir en mafia bestående av kriminella jihadister som anser att alla andra är otrogna. Det tar sig också uttryck i en intern form av rasism. Fel land. Otrogen. Fel bakgrund. Otrogen.

Och så vidare. Hierarkin är tydlig. Ledarna lever i lyx med dyra bilar och fina hus. Den syrisk befolkningen i övrigt ses som undersåtar.

Några av de kvinnor som Thomson intervjuar har visserligen återvänt till Frankrike för att få hjälp med att ta hand om sina barn. Men deras förakt mot samhället som har låtit dem komma tillbaka är grundmurat.

Med några få undantag hatar Thomsons respondenter sin omgivning och även om de för stunden valt ett bekvämare liv är de lojala med ideologin. De beskriver alla tjänstemän de möter som lättlurade idioter som inte förstår vad de egentligen möter. De har funnit en ideologi som för stunden ger dem mening och en tydlig förklaring på hur och varför världen ser ut som den gör. De har förflyttat sig från en upplevelse av att vara marginaliserade i samhället till att vara en del av vad som av vissa uppfattas som en elit och till ett sammanhang som påstår sig vilja rädda världen från ondska.

Thomson påpekar mot slutet av boken

att det fortfarande är lång väg att gå för att få samhället och myndigheter i övrigt att verkligen förstå hur problemet ser ut. Hans beskrivning av debatten i Frankrike går att känna igen i Sverige. Muslimer som å ena sidan menar att IS ideologi är den enda sanna tolkningen av islam. Å andra sidan muslimer som hävdar att jihad inte har något med islam att göra och i vissa fall hävdar att det snarare är resultatet av en judisk konspiration. I Sverige stod SSU-ledaren Adrian Kaba 2012 för det senare argumentet i den socialdemokratiska tidningen *Tro och politik*. Liknande positioneringar finns även bland icke-muslimska debattörer. Å ena sidan muslimhatande röster som menar att den yttersta konsekvensen av att vara troende muslim är att vara terrorist, vilket före detta SD-politikern Martin Strid hävdade 2018 under SD:s lands-

THE RETURNED
THEY LEFT TO
WAGE JIHAD, NOW
THEY'RE BACK
DAVID THOMSON
Polity 2018

dagar i Norrköping. Och å andra sidan de som hävdar att IS inte har något med islam att göra. Ingen av dessa positioner tycks se eller ens vara intresserad av den komplexitet som forskningen kommit fram till och som på ett briljant sätt tydliggörs i Thomsons presentation av sina respondenter.

Berättelserna illustrerar tydligt vad Både Gilles Kepel och Olivier Roy beskriver, oavsett om det är en radikalisering av islam eller en islamisering av radikalism. Sheraz Maher resonemang kring hur salafism har kunnat användas för att utveckla och forma den ideologi som IS producerat tydliggörs i de unga människornas berättelse om vad de fick lära sig. Om vad som är sant eller falskt. Rätt och fel. Den relation mellan kriminalitet och terror som Peter Neumann kallar för *Crime Terror Nexus* blir i det närmaste övertydlig genom några av de unga människornas berättelse. Det gäller även det religiösa meningskapandets moraliska argument som jag skriver om i *I Guds namn*. Och i en rad avseenden påminner Thomsons arbete och förhållningsätt till sina respondenter om Magnus Sandelins bok *Svenska IS-krigare* (2016).

På en punkt tillkommer något som inte är helt nytt men som ändå är ytterst relevant för alla de olika idéer om avradikaliseringsprogram som diskuteras i kommuner och i olika myndigheter. Zubeir är mycket kritisk till program och idéer som erbjuder en annan tolkning av islam. Han menar att det i princip är att kasta pengar i sjön eftersom de inte kan acceptera en imam som stöder franska värderingar, som enligt dem helt strider mot Koranens budskap. Människor som blir terrorister älskar inte sitt land, enligt Zubeir. Redan innan de tar steget är de emot "systemet" och fullt upptagna av konspirationsteorier. Det är enligt Zubeir i föraktet mot det land de lever i som allting börjar. Därför menar han att motargumentet och förändringen måste handla om att lära dem tycka om sina hemländer.

Thomsons bok är en i raden av böcker som bör läsas av människor som intresserar sig för fenomenet. Den bekräftar att kunskapen finns och att Sverige i allt väsentligt är ikapp andra länder i Europa. Men framförallt att politiker måste börja agera. Ty utan förmågan att göra politik av kunskapen kommer problemet bara att bli värre. Den generation som vet vem deras fiende är kommer nämligen inte att försvinna av sig själv. ❖

Eli Göndör

Ikonisk konst: blev handelsvara på marknad under kommunismen.

FOTO: ALAMY

Tavlor på en utställning

KONST

Fram till slutet av 1800-talet var ikonhandeln i Ryssland rudimentär och någon samlarmarknad fanns inte. Ikonen betraktades först och främst som ett religiöst objekt. Antika ikoner som stammade från tiden före schismen år 1666 förvarades i hemlighet

av gammaltroende eller målades över av den officiella kyrkan.

Det var först framåt sekelskiftet år 1900 som synen på ikonerna ändrades och man började samla och studera dem i större omfattning. Återupptäckten av äldre ikoner som flöt upp ur sina gömslen i samband med liberaliseringarna 1905 sammanföll dessutom med modernismens intresse för det arkaiska. En estetisk omvärdering ägde rum och ett

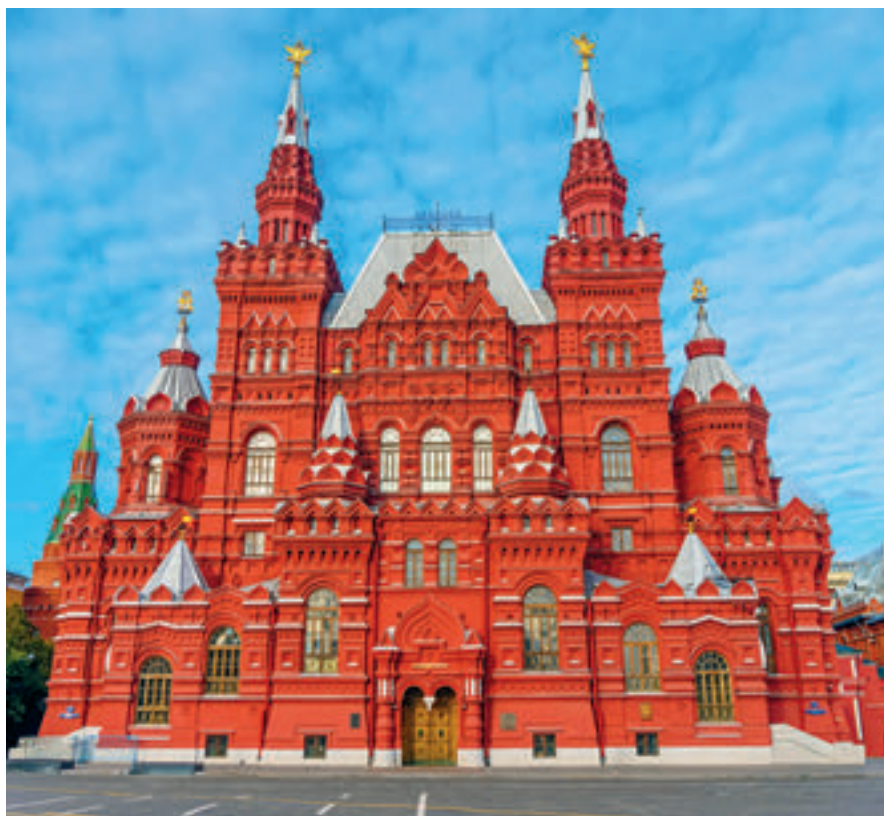
systematiskt arbete med restauration kunde inledas, ett arbete som fram till dess hade varit omöjligt på grund av kyrkans motstånd. Nu betraktades ikonerna alltmer som en särskild konstform med egen historia och estetik.

Det var emellertid först i samband med ryska revolutionen och Sovjeternas omvälvningar som en verklig konstmarknad uppstod och ikonerna tog plats i större antal både på museerna i Ryssland och i privata samlingar utomlands. Det är i denna paradox som Jelena Osokinas stora studie *Nebesnaja golubizna angelskih odezjd* ("Änglarnas himmelsblå skrud") tar sin utgångspunkt. Det finns en viss ironi i att marknaden för ikoner skapades av en antikapitalistisk stat, konstaterar hon. Det finns också en viss ironi i att samma våldsamt antireligiösa stat dessutom under några år i början av 1930-talet gjorde stora ansatser att förvandla ikonerna till en av sina främsta exportvaror. Osokinas deckarliktande arbete är ett försök att spåra öden för hundratals betydelsefulla ikoner som lämnade hemlandet och tog plats i privata samlingar och på museer runt om i världen – däribland på Nationalmuseum i Stockholm. Peripetierna i ikonernas resor under 20- och 30-talen var dessutom tydligt synkroniserade med landet Sovjets kursändringar, vilket gör boken spännande även för den som inte har ikonerna som specialintresse. I ikonerna, och i dess omvända perspektiv, speglas den samtids som betraktar den.

Efter 1917 års revolution övergick alla större privata egendomar officiellt i nationellt ägo. Från stängda kyrkor, kloster och övergivna hem runt om i landet fraktades genom det kaotiska civilkrigslandskapet tiotusentals ikoner till ett fåtal stora museer. Historiska museet i Moskva var den institution som till en början fick ansvara för flest. Bara år 1923 ökade museets samling med 1 700 exproprierade ikoner.

Ett stort antal mindre betydelsefulla ikoner hamnade samtidigt på diverse loppmarknader, hos antikvitetshandlare och i kommissionsbutiker runt om i landet. Vissa familjer sålde sina för att köpa mat. Andra sålde stöldgods från kyrkor och kloster. Det var först och främst penningstarka utlåningar som hade råd att agera köpare, och så kunde samlingarna hos en Olof Aschberg och andra tidiga privata aktörer påbörjas. Även de som lämnade Ryssland förde med sig ett stort antal ikoner ur landet, vilka de sedan sålde för att betala för tak över huvudet. För det mesta var de dock inte av musealt värde.

Osokina är i sin studie däremot främst intresserad av den del av historien som handlar om de riktigt värdefulla artefak-

Historiska museet: tog ansvar för flest ikoner.

FOTO: 123F

terna. Dessa kom alltsomoftast direkt från kyrkor och några få privata samlingar, koncentrerades i museerna och såldes därefter utomlands via det sovjetiska handelskontoret Antikvariat.

De tusentals ikoner som efter revolutionen hamnade på Historiska museet blev nämligen inte kvar där länge. En våldsam antireligiös kampanj inleddes snart i Sovjet. Bara i Moskva revs över tvåhundra kyrkor. Museerna omorganiserades enligt den marxistiska historiefilosofins principer; Historiska museets nya samling nedmonterades, föreståndaren skickades i läger och ikonerna flyttades igen, nu främst till Tretjakovgalleriet.

Efter att ha legat i förvar under några år började ikonerna ställas ut som exempel på primitiv "feodalkonst": historien sågs som en utveckling från feodalsamhälle via kapitalism till kommunism. De fick även illustrera diverse antireligiösa kampanjer, sida vid sida med realistiska målningar som avslöjade tsartidens förtryck av det enkla folket. Långa budskap i konstruktivistiska typsnitt löpte mellan artefakterna och framställde religion som en vanföreställning i vilken maktutövning och förtryck ges övernaturliga former.

Inför den första femårsplanens industrialiseringsprojekt stod Sovjet samtidigt inför ett stort behov av valutainflöde. Redan efter några år av sin existens hade landet gjort sig av med hela guldreser-

ven från Tsar-Ryssland. Officiella butiker riktade till utlåningar fanns redan, men omsättningen var låg. Handelskontoret Antikvariat bildades sommaren 1928 för att få fart på försäljningen av antikviteter till utlåningar. Det var knappast någon konsthistorisk institution. När dess ledare besökte Eremitaget i Leningrad lär han ha utbrustit: Finns det verkligen idioter som är beredda att betala pengar för det här?

En av de första ikonköparna var ovannämnde svenske bankiren Olof Aschberg, som senare skulle donera sin samling till Nationalmuseum. Någon världsmarknad för ikoner fanns ännu inte: i väst hade man tämligen rudimentära kunskaper om konstformen, i synnerhet om de äldre ikonerna. De såldes till en början främst till köpare som redan etablerat kontakter med högt uppsatta sovjetiska tjänstemän. Ett försök att tillsammans med Aschberg arrangera en utställning i Paris rann ut i intet, men 1928 anordnade Antikvariat en stor ikonutställning i Berlin.

Det uttryckliga syftet med utställningen var pedagogiskt: att visa hur restaurationen går till, att bjuda in till föreläsningar och det man idag skulle kalla workshoppar, att publicera vetenskapliga artiklar där både ryska och västerländska forskare sätter ikonmålneriet i en vidare konsthistorisk kontext. På detta vis skulle ikonerna legitimeras konsthisto-

riskt, vilket så småningom skulle rendera högre priser på antikvitetsmarknaden. Utställningen skulle bli en katalysator för ett vida intresse för ikonerna som samlarobjekt. Inför detta skulle exporten av ikoner tillfälligt stoppas; man föreslog även att ikonerna på den inre marknaden skulle köpas upp för att skapa ett underskott och ett sug. Sovjet agerade enligt marknadslogikens alla regler.

Man var dessutom osovjetiskt känslig. För att slippa konflikt med ryska kyrkan undvek man att ta med ikoner som av kyrkan konstaterats som undergörande. Man lämnade även hemma de ikoner som en gång tillhört sådana som emigre-

ta tjekist, även ansvarig för den sovjetiska försäljningen av *Codex Sinaiticus*. Men museerna och de stora potentaterna höll vid det laget hårt på sina pengar, dessutom när det kom till en sådan ung marknad som ikonens. Projektet misslyckades, först och främst för att ingen, enligt Rosenstein, "hade pengar".

Den ikonmarknad som utställningen trots allt skapade tycks ha varit en med betoningen på små ikoner som souvenirform. Den västerländska allmänheten fick upp ögonen. Ikonerna såldes nu inte bara på antikvariat i Moskva, utan även under kommersiella jippon på finare amerikanska varuhus. Att äga en ikon var

ning. Det kommunistiska projektet fick en mer fascistisk ton: fosterlandsskärlek och kärnfamiljvården. Aborträtten togs bort, militära grader återinfördes. Landet liknade nu alltmer det som den ortodoxa kyrkan alltid strävat mot – men utan kyrkan själv. Ikonernas konstnärliga värde sågs nu därför som bevis på landets historiska storhet. Plötsligt var man stolt över sina ikoner. Historien om utförsäljningarna av museal egendom förtegs och kom inte upp till ytan förrän i samband med att Sovjetmakten krackelerade.

Idag är det väl ingen som tvivlar på att den ryska ikonerna har inte bara ett religiöst och historiskt, utan även konstnärligt värde. Nationalmuseets fina samling visar på både djup och bredd och är en av de bästa utanför själva Ryssland. Men på 1980-talet briserade en liten skandal i ikonhandlarvärlden. I april 1980 sålde Christie's en stor samling ryska ikoner, tillhörande den nyss bortgångne samlaren George R Hann, vars samling skapades via just de kanaler som beskrivs ovan. Auktionen blev en succé och betingade rekordpriser.

Äret därpå utkom i New York på eget förlag en bok av en rysk emigrant som påstod att större delen av samlingen utgjordes av förfälskningar, utförda av Sovjet. Författaren syftade främst på de kopior som Antikvariat alltså lät framställa för den stora utställningen och menade att den verksamheten pågick i mycket större omfattning i ett antal år. Flera olika rättsfall följde och förtroendet för marknaden skakades ordentligt. Det har sedan dess visat sig att anklagelserna var falska. Jelena Osorgina studie slår den sista spiken i denna kista, genom att följa ikonerna genom deras olika vägar mellan allehanda register. Sovjet har aldrig framställt ikonförfälskningar, konstaterar hon, och när man har framställt kopior har det varit öppet. Däremot hade man gärna sålt sina allra mest värdefulla original när det begav sig i början av 1930-talet – om det bara hade funnits tillräckligt köpstarka spekulanter. ✨

Maxim Grigoriev

"Det var först i samband med ryska revolutionen och Sovjeterans omvälvningar som en verklig konstmarknad uppstod."

rat. De ryska museerna fick löften om att de absolut skulle få tillbaka "sina" skatter. Man lät erkända ikonmålare framställa kopior av de mer värdefulla artefakterna för att sälja dessa istället för originalen.

Ståtliga middagar anordnades, ministrar och museiintendenter höll tal, katalogerna gick i nytryck. När man reste vidare till England och USA var läget mer komplicerat, eftersom utställningen var arrangerad direkt eller indirekt av Sovjetstaten, som av många ansågs vara en rövarstat. I USA besökte utställningen likväl hela nio städer och slutade så småningom i vackra Cincinnati, Ohio.

Man hade emellertid otur med tajmningen. Medan utställningen var på turné inträffade börskraschen. Sovjets planer på att finansiera industrialiseringen genom råvaruexport gick om stöpet och det var nu man verkligen fick upp ögonen för konstskatterna och deras värde i hårdvaluta.

Nu skulle museernas centrala verk säljas utomlands. Den nya strategin ledde bland annat till att Eremitaget förlorade tiotals av sina bästa objekt, däribland betydande verk av Rafael, Rembrandt och van Eyck. Flera av dem finns idag på västerländska museer, bland annat på Louvren. De flesta objekten gick till vrakpriser, delvis på grund av den rådande finanskrisen, inte sällan till en tredjedel av uppskattningen, däribland till Calouste Gulbenkian och amerikanske finansministern Andrew Mellon.

När turnén var över togs därför beslutet att helt sonika försöka kränga också hela ikonutställningen, trots uttryckliga löften om att den skulle återvända hem. För ändamålet engagerades en viss Aleksandr Rosenstein, före det-

att känna en andlig närhet till den romantiska tragiken kring det exotiska, hädangångna tsardömet Ryssland.

Trots att det inte blev någon stor utförsäljning i paritet med Eremitagets realisation av utländska konstskatter, bedrev Antikvariat en bit in på 1930-talet framgångsrikt handel med ikoner, såväl i sina butiker i Sovjet som via privata kontakter och via utländska antikvitetshandlare och auktionsverk. I Berlin kunde en eller annan emigrantfurst plötsligt återse sina forna egendomar – nu till försäljning på auktion. På 1930-talet fanns det tusentals ikoner, rekvirerade från museer och andra institutioner i Antikvariats exportfond. Några av dem hamnade till slut på Nationalmuseum. Osorgina uppskattar antalet till cirka 100. Andra användes som smörjmedel i olika typer av överenskommelser. Den brittisk-armeniske finansmogulen Calouste Gulbenkian, som fått köpa några mästerverk från Eremitaget, påstås exempelvis ha hjälpt till att föra ut sovjetisk olja på världsmarknaden.

Några stora inkomster medförde inte den statliga ikonhandeln, och de kopior som man lät framställa för utställningen förblev osålda. Istället bestämde sig Sovjet för att utvinna guld i tvångsarbetsläger.

Ytterligare en vändning i ikonernas historia hann emellertid komma före kriget. Redan 1936 började nämligen stora ikonutställningar sanktioneras i hemlandet, nu i helt andra propagandasyften. Under Stalin vän- de Sovjet radikalt sin rikt-

**NEBESNAJA GOLUBIZNA
ANGELSKIH ODEZJD
SUBUDA PROIZVEDENIJ
DREVNERUSSKOJ
ZJIVOPISI,
1920–1930-E GODY
JELENA OSOKINA
NLO 2018**

Skärpa och rörelse, mångtydighet och ambivalens: målning av Nicolas Poussin.

FOTO: ALAMY

Livet som en dans

BIOGRAFI

När kommer det konstnärliga genombrottet? När en författare eller målare förstår att *detta* och ingenting annat är vad det hela går ut på. Det är *så här* jag ska skriva. Eller: det är *så här* jag ska måla.

I de allra flesta fall är det inte fråga om en plötslig och drabbande insikt som avgör allt, utan en process. Ingen föds till färdig konstnär. Utkast, fragment och skisser formar sig efter hand till en hållning som varar livet ut. Misslyckanden och bristande framgångar blir rätt förvaldade ovärderliga lärpengar.

Engelsmannen Anthony Powells författarbana inleddes löftesrikt men aldrig sensationellt. Vid andra världskrigets slut hade han gett ut några väl mottagna romaner som man med lite god vilja kan påstå sålde hyggligt. Men han kunde inte, till skillnad från generationskamraten och gode vännen Evelyn Waugh, leva på sin konst. Under många år höll han sig flytande med journalistik och frilansuppdrag. Han var väl etablerad i förlagsvärlden och hade skrivit filmmanus som det aldrig blev något av.

Powell tillhörde en generation intellektuella och konstnärer som dominerade Londons kulturliv särskilt under mellankrigsperioden. De var välutbildade,

illusionslösa och kände sig helt främmande inför den viktorianska och edvardianska erans ideal och värderingar: ett bohemeri som dominerades och präglades av modernism och masskultur i film, musik och medier. Powell, född 1906, var en av dessa *bright young things* som hämningslöst och utan en tanke på morgondagen festade sig igenom 1920-talet i Mayfair eller på herrgårdar och lantliga gods.

Själv hade han en konventionell medelklassbakgrund och uppväxt. Pappan var officer i någorlunda hög ställning. Det fanns litet pengar och kontakter som gjorde resor och utbildning möjliga. Han hade inga syskon och var redan som barn något av en ensamvarg. Men Eton

"I Kenneth Widmerpool har Powell skapat en av de mest monstrosa, groteska och deformerade personligheterna i brittisk litteratur."

blev mer givande och betydelsefullt än Oxford, som Powell mest verkar ha längtat bort från. Det var här, skriver Hilary Spurling i biografen *Anthony Powell*, som han började skönja konturerna av "ett liv dominerat av böcker och konst". Det var också på Eton som han, ofta ensam och ständigt observant, lärde sig att iakttä och dra slutsatser av mänskliga drivkrafter och beteenden, om än denna förmå-

ga då ännu befann sig i sitt embryo. I brist på stabilt familjeliv gav Eton – och det är på ett plan en hjärtskärande upplysning – honom en känsla av gemenskap och bas.

Man kan säga att Anthony Powell bidde sin tid. Att vad han hade sett och lärt först i mogen medelålder kunde kanaliseras i ett litterärt storverk, *A Dance to the Music of Time*. Titeln är hämtad från Nicolas Poussins målning från 1630-talet som hänger på Wallace Collection i London och som Powell djupt beundrade. Det föreställer tre unga kvinnor och en man som dansar hand i hand i strålende solsken. Musiken spelas av en äldre man med klassisk banjo. I målningens båda nedre hörn leker två små pojkar: den ene med ett timglas och den andre

med en lerpipa ur vilken han blåser bubblor. Längs en dramatiskt upplyst himmel far en triumfvagn fram, ledd av grekiska gudar. För Powell, skriver Spurling, var det alldeles uppenbart att de fyra figurerna dansar till en tidens sång. Vad som etsade sig fast hos honom var blandningen av skärpa och ständig rörelse i kombination med mångtydighet och ambivalens.

Livet som en aldrig upphörande dans. Partner kommer och går, musiken växlar i tempo och tonart, men dansen tar aldrig slut.

Anthony Powells dans inleddes 1951 med *A Question of Upbringing* och avslutades 1975 med *Hearing Secret Harmonies*. I tolv delar och med hundratals medverkande (i *Invitation to the Dance. A Guide to Anthony Powell's Dance to the Music of Time* räknar Hillary Spurling ut att det rör sig om fler än 400 partner) drar ett helt samhällsskede under dryga 60 år förbi: från första världskriget till slutet av 1960-talet. Jämförelsen med Marcel Proust är oundviklig. Först och främst har vi de många orden och de många karaktärerna. Och i likhet med Prousts *På spaning efter den tid som flytt* står tiden i centrum. En annan överensstämmelse är draget av memoarer: en medelålders man ser tillbaka och minns. Och liksom hos Proust blir stämningarna och människoskildringen efter hand mörkare och mer pessimistisk. Men på en central punkt skiljer sig de två författarna åt. Prousts avsikt var att skildra en konstnärlig utveckling; hur huvudpersonen blir författare. Powells huvudperson, Nicholas Jenkins, är i stort sett renons på personlighet. Men det är också avsiktligt. Genom en neutral och saklig rapportör hamnar de övriga karaktärerna tydligare i fokus.

Romanserien kan uppdelas i tre sviter: Ungdomsåren fram till giftermål och familj. Krigsåren. Efterkrigstiden. Varje del har ungefär samma längd. Alla Powellfans har sina favoriter och jag kan bara konstatera att tiden – jag fyller 61 i år – inte heller undgått att påverka mig. Nu läser jag helst trilogin om krigsåren och de tre sista romanerna. Så kändes det, glädjande nog, inte för 30 år sedan.

Widmerpool: den förskräcklige. FOTO: TT

Många som börjar med *Dance* läser den först och främst som en komedi. (Och bara för att hålla fast vid jämförelsen: Powell betraktade Proust som en stor humorist.) Det är fullt förståeligt. Var och varannan sida innehåller situationskomedi, ironi och fantastiskt underhållande personkaraktäristiker. Men Powells ton

Anthony Powell: för stilens skull.

FOTO: DAVIES GRANVILLE/TT

är behärskad, emellanåt kylig. Han iakttar och iscensätter. Alla dessa människor som vandrar in i och ut ur handlingen bidrar till den rörelse som är livet självt. Särskilt utmärkande för handlingen och Powells berättarteknik är draget av skenbar slump och oförutsägbarhet. Möten och situationer uppstår utan att någon som helst avsikt ligger bakom. Men så enkelt visar det sig inte vara. Cirklarna skär in i varandra och verksamheten i de kretsarna vi rör oss påverkas av impulser och skeenden som vi först långt senare kan tyda och förstå innebörden av.

I det personmyller som utgör *Dance to the Music of Time* förekommer bara två personer i samtliga tolv delar. De ene är Nicholas Jenkins, den andre Kenneth Widmerpool. I Widmerpool har Powell skapat en av de mest monstruösa, groteska och deformade personligheter i brittisk litteratur. Till att börja med är han löjväckande och nästan ömkansvärd: helt i avsaknad av integritet. Men med tiden – tiden! – blir han mer sinister. Han är strebern och manipulören personifierad, ständigt beredd att stå till maktens förfogande. I bokens sista del har han sålt ut allt och alla – hans undergång är ödesbestämd.

Widmerpoole och många andra karaktärer i *Dance* har på olika sätt motsvarigheter i verkligheten, människor som Powell lärde känna under sitt långa och innehållsrika liv (han blev 94 år). Men är de intressanta idag? I en bildad brittisk medelklass för femtio år sedan var han självklar läsning. Hans erfarenheter var deras. Men vem läser Anthony Powell 2019?

Hillary Spurling ställer inte frågan. Kan-ske faller det henne som gammal god vän till Powell inte in. Men självfallet lägger man inte ned år av arbete på något irrelevant. *Anthony Powell* lär säkert vara den definiti-

va biografen i sitt ämne: ytterligt välskriven, djupt imponerande i dokumentation och forskning. Man lär sig väldigt mycket om *Dance*, men kommer aldrig själva studieobjektet in på livet. Som person verkar Powell ha varit sina vänners vän, men samtidigt plågad av långa depressionsperioder som gjorde skrivande och normalt familjeliv omöjligt. Han var konservativ och gifte in sig i en familj med anor.

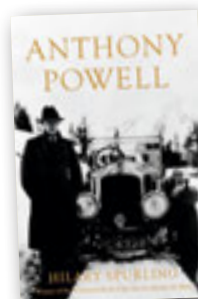
Ett elitistiskt drag i attityder och perspektiv kan heller inte förnekas hos Powell. Anthony Burgess lät *Dance* finnas med på listan i sin underhållande bok om de 99 viktigaste brittiska romanerna mellan 1939 och 1983, men han störces av att arbetarklassen aldrig togs på allvar. De var en del av möblemanget, men inte mer.

Det är delvis sant men beror förstås på att Powell rörde sig i kretsar och i en tid där klasskillnaderna var avgrundsdjupa. Samtidigt ger han i böckerna om andra världskriget – Powell var själv officer och låg inkallad under krigsåren – psykologiskt inträngande och sympatiska porträtt av män med bakgrund i de enklaste miljöer. Christopher Hitchens, vänsterman och hyperkänslig för alla former av nedlåtenhet, var till exempel en Powellfan.

Men också Hitchens tillhörde en generation med andra referenser och erfarenheter än någon av dagens 25–30-åringar. Läsekretsen och försäljningssiffrorna måste nästan med logisk nödvändighet ha krympt under årens lopp. (1997 gjorde dock BBC en, ganska hygglig, tv-serie av *Dance*. Romanerna trycks i nya upplagor. Powell är långtifrån bortglömd.) Man får nog ändå förmoda att de nytilkomna läsarna till största delen främst är litteraturvetare eller anglofiler (som det trots allt fortfarande finns en hel del av).

Frågan är egentligen inte vilka som 2019 läser Anthony Powell, utan om man överhuvudtaget ska läsa honom. Mitt svar är ja. För stilens skull. För den psykologiska realismens skull och inte minst för sällskapet. Många, väldigt många, av de dansörer som bjuder upp blir slutligen del av bekantskapskretsen. De blir riktmarker och symboler för ens egen tid och liv. Jag är glad att jag lärt känna dem. ✨

Mats Wiklund

ANTHONY POWELL
DANCING TO THE
MUSIC OF TIME
HILARY SPURLING
Hamish Hamilton 2017

Liberala lipsillar

IBLAND TÄNKER JAG på Bruno Gianelli.

Han gestaltades av den numera døde skådespelaren Ron Silver och ledde kampanjen för president Bartlets återval i tv-serien *Vita huset*. Ingen som sett honom kan glömma honom. Rakknivskarpa drag, otäckt litet skägg och en egenartad fraserings; han låter som om han skulle kunna vika papperssvalor med tungspetsen.

Hans uppgift är inte den lättaste. President Bartlet har dolt sin MS-diagnos för väljarna och hans medarbetare har löpt gatlopp mellan kongressförhören. Opinionssiffrorna är nere vid fotknölnarna. Men Bruno Gianelli är ett fullblodsproffs, och är trött på att se demokraterna sjabbla bort sina valsegrar.

Jag tänkte extra mycket på honom när jag kom in på ett mig närstående bokförlag, och i receptionen möttes av en skylt som lød: "When they go low, we go high." Under citatet stod namnet på dess upphovskvinna, USA:s förra första dam, Michelle Obama.

Jag fick lust att plocka upp en spritpenna och göra ett tillägg: "...och förlorar valet".

Det finns en seglivad fördom i USA om att demokraterna har de skarpaste intellekten, men att de gång på gång lyckas snubbla på sina egna skosnören och förlora presidentval som såg kassakäppssäkra ut.

Alla som sett amerikanska filmer och tv-serier på temat känner igen den ikoniska scenen där någon Bruno Gianelli lägger fram en kampanjstrategi, men kandidaten gör en grimas och säger att han eller hon inte vill ägna sig åt "negativt kampanjande".

KANDIDATEN ÄR DEMOKRAT, i tio fall av tio. Förklaringen är enkel. För en republikan vore det inget dilemma. Ätminstone inte för Hollywoods bild av republikaner. De vill vinna valet, kosta vad det kosta vill.

Och ibland överträffar verkligheten dikten. Jag såg en dokumentär om valet 1988, mellan George Bush den äldre och Michael Dukakis. Den genomsympatiska demokraten Dukakis ledde länge i opinionsundersökningarna. Men sen gjorde Bruno Gianelli entré i Bushkampanjen och kavlade upp ärmarna.

Ett av huvudmålen var att utmåla Dukakis som mjuk mot brottslingar; ett beprövat framgångsrecept i amerikansk politik. Republikanerna grävde fram ett ruggigt fall där den mordömde William Horton hade fått något slags frigång i ett mjukigt rehabiliteringsprogram. Han underlät att återvända till fängelset och gjorde sig skyldig till misshandel, rån och våldtäkt innan han kunde låsas in igen. Gianelli hade till all lycka hittat ett smaskigt foto av Horton, tapetserade halva USA med det och missa-

de aldrig ett tillfälle att framhålla att Dukakis var guvernör i Massachusetts när Horton släpptes lös.

Slutdebatten är oförglömlig.

Debattledaren frågar Dukakis om han inte själv skulle vilja skicka en brottsling i galgen, om vederbörande hade våldtagit och mördat hans egen fru?

Närbild på Dukakis som harklar sig och svarar något styvnackat humanistiskt – eller mjukigt, beroende på vem man frågar – om att han inte ens då skulle vilja se dödsstraffet tillämpas.

I samma ögonblick utbryter ett vilt jubel bakom republikanernas kulisser.

Folk kastar papper i luften och omfamnar varandra. För de vet att segern är deras.

Genom hela den demokratiska världen rullar en våg av något som jag skulle vilja kalla "den liberala lipsilligheten". Mörksens krafter tar makten i land efter land, och efteråt sitter renhjärtade liberaler och river sig i huvudet och und-

rar hur det gick till. De gick så high, så high när deras motståndare gick så low, så low. Var det tacken?

De liberala lipsillarna tycks tro att världen är beskaffad så som mamma och pappa bedyrade dem när de var fem år och gick i kortbyxor. Spela rent och smutsa aldrig ner dig, så kommer du att bli rikligen belönad. Och under tiden naglar sig Trump fast vid Hillary Clintons eländiga e-postslarv, skriker högre och högre, LOCK HER UP, samtidigt som Trumps lista över solkigheter och direkta lagvidrigheter växer sig högre än Washingtonmonumentet.

DET LIPSILLIGA LIBERALA standardargumentet brukar gå ut på att populismen är en farlig smitta. Eller som Bruce Springsteen skaldat: "poison snake bites you and you're poison too". Men om man vill hålla sig undan populism bör man fråga sig om man alls ska ägna sig åt politik. Enligt Wikipedia är populism "ett förenklat förhållningssätt till politik, där samhället delas upp i de två grupperna 'folket' och 'eliten'. Folket ses vanligen som bärare av 'sunt förnuft'."

"Populism" är kort sagt "de andra". Dina meningsmotståndare som envisas med att förenkla komplicerade frågor och påstår sig företräda folket, och det sunda förnuftet.

Innan mörksens makter dragit ner den sista rullgardinen är det hög tid att lipsillarna inser att det finns tre alternativ att välja mellan: go high och förlora valet, go low och vinn detsamma eller go high på ett genialiskt och hittills oprövat sätt och håll tummarna för att det ska gå hem. Skyll bara inte på dina lågsinnade, populistiska motståndare om det inte gör det. Se också gärna till att ha Bruno Gianelli på din sida.

Bengt Ohlsson

Skaffa dig Fokus!

Fokus ska ta vid där dagspressens bevakning klingat av. Vi försöker bringa klarhet i en värld av regeringsbildningar, brexit och nollränta men även berätta om de senaste forskningsrönen och de aktuella författarna. Just mixen gör Fokus till en spännande och relevant tidning. Överraska dig själv eller en vän med en prenumeration på Fokus.

Förstå vad som händer. Innan det händer. Läs Fokus.

Claes de Faire, chefredaktör och vd

Erbjudande: 8 nummer för endast 299 kronor!

☐

Ja tack! Jag vill beställa 8 nummer av Fokus för 299 kronor (lösnummerpris 552 kronor)

Du kan även beställa via webben: fokus.prenservice.se och fyll i kampanjkod **AXESS8** för 8 nummer, 299 kronor.

SKICKA TIDNINGEN TILL:

NAMN	
E-MAIL	
TELEFON/MOBIL	
ADRESS	
POSTNUMMER	POSTADRESS

JAG SOM GER BORT PRENUMERATIONEN HETER/
SKICKA INBETALNINGSKORTET TILL:

NAMN	
E-MAIL	
TELEFON/MOBIL	
ADRESS	
POSTNUMMER	POSTADRESS

Frankeras ej.
Mottagaren
betalar portot.

FPG Media AB – Prenumeration

SVARSPOST

204 720 55

110 27 Stockholm

Prenumerationen är tidsbegränsad och avslutas automatiskt efter de nummer du beställt. Erbjudandet gäller tom 30/4 2019 och endast adresser i Sverige. Vid beställning samtycker du till att dina personuppgifter inklusive e-postadress och mobilnummer får lagras och hanteras av FPG Media AB för marknadsföring och digitala tjänster. Samtycket gäller till dess du säger upp det. Läs mer om vår personuppgiftspolicy på www.fokus.se/personuppgiftspolicy.
Prenumerationsservice tel: 08-522 183 15, www.fokus.se

ROLEX

THE OYSTER PERPETUAL

Representing timepieces in their purest form,
the Oyster Perpetual is a distinctive symbol of universal style.
It doesn't just tell time. It tells history.

OYSTER PERPETUAL 39

KRONS
STOCKHOLM
krons.se

— 1851 —
NYMANS UR

WATCHES & JEWELRY
STOCKHOLM | VÄSTERÅS
WWW.NYMANSUR.COM